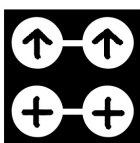

Zborník príspevkov
Seminár, Bratislava, 8. – 9. december 2000
Konferencia, Bratislava, 31. marec 2001

Spoločná cesta k inštitútu registrovaného partnerstva na Slovensku

Iniciatíva Inakosť
Friedrich Ebert Stiftung, zastúpenie v SR
Mladá demokratická ľavica
Sociálnodemokratická mládež Slovenska
Dubčekova asociácia pre rozvoj spoločnosti

iNiN
INICIATÍVA
INAKOSŤ

NPOA

Vyšlo s podporou Nadácie pre podporu občianskych aktivít v rámci projektu „JE NORMÁLNE BYŤ INÝ“.

Spoločná cesta k inštitútu registrovaného partnerstva na Slovensku
Iniciatíva Inakosť
Friedrich Ebert Stiftung, zastúpenie v SR
Mladá demokratická ľavica
Sociálnodemokratická mládež Slovenska
Dubčekova asociácia pre rozvoj spoločnosti

Zborník príspevkov
Seminár, Bratislava, 8. – 9. december 2000
Konferencia, Bratislava, 31. marec 2001

ISBN 80-968372-6-5

OBSAH:

1 Slová na úvod (Ivan Požgai)	4
2 Gej a gejský (Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV)	5
3 Charta Iniciatívy Inakosť	6
4 Výzva Iniciatívy Inakosť	8
5 Lesbická láska – mýty a predsudky (akad. soch. Anna Daučíková)	10
6 Životné osudy gejev (Peter Králik)	20
7 Homofóbia, predsudky a stereotypy okolo sexuálnych menších (Mgr. Dušan Veselovský)	26
8 Medicínske aspekty homosexuality (MUDr. Marek Mrázik)	34
9 Psychologické a sociálno-psychologické aspekty homosexuality (doc. PhDr. Anton Heretik, CSc.)	40
10 Rodina ako politická otázka (PhDr. Erika Kvapilová, PhD.)	44
11 Gejské a lesbické rodičovstvo, homosexuálna rodina (Mgr. Marianna Šípošová)	51
12 Odporúčania EÚ (Iniciatíva Inakosť)	57
13 Prehľad legislatívy vo svete, upravujúcej spolužitie dvoch osôb rovnakého pohlavia (Jozef Gréč)	59
14 Proces oslobodenia homosexuálov a bisexuálov vo Švédsku (Christian Scharf, z angličtiny preložila Mgr. Judita Takáčová)	80
15 Věcný záměr zákona o registrovaném partnerství v České republice (Hana Orgoníková)	84
16 Homosexualita v právnem poriadku na Slovensku (JUDr. Katarína Zavacká, CSc.)	95

SLOVÁ NA ÚVOD

Vážený čitateľ/vážená čitateľka, dostalo sa mi tej cti napísať k tomuto zborníku príspevkov k registrovanému partnerstvu slovo na úvod.

Ale ktoré slovo je to najvhodnejšie? Možno slovo *čítaj*... Iste, prečítaj si ho, lenže to akosi nestačí. Tento zborník je na Slovensku jedinečný, nemožno napísať na jeho úvod iba jedno jediné slovo. Možno postačia tri slová na úvod *čítaj a premýšľaj*... Nie, ani toto nie sú tie najvhodnejšie slová, ani toto ešte stále nestačí. Samozrejme, popremýšľaj nad tým, čo si prečítaš, avšak tieto príspevky si od teba žiadajú čosi navyše... Čo s tým? A čo takto k netradičnému zborníku netradičné slová na úvod?

„Po Slovensku mátoží strašidlo – strašidlo registrovaného partnerstva. K svätej honbe proti tomuto strašidlu spojili sa všetky mocnosti starého Slovenska...“

Vážená čitateľka/vážený čitateľ, neprepadaj panike, lebo tento zborník naozaj nikdy nedočítaš. Strach zatemňuje myseľ a bráni triezvemu úsudku. A trochu poézie od klasikov ti predsa neuškodí. To *čosi navyše*, čo si od teba tieto príspevky žiadajú, je zbaviť sa strachu. Strachu z nepoznaného, strachu z nepochopeného, strachu z INAKOSTI.

Každý/každá z autoriek a autorov tohto zborníka, bez rozdielu či je heterosexuálny/a, gej alebo lesba, spoločne prispeli svojím dielom k poznaniu a pochopeniu INAKOSTI, k oslobodeniu heterosexuálnych mužov a žien od predsudkov, k spolužitiu bez diskriminácie sexuálnych menších. Veď seminár i konferencia sa niesli v duchu spoločnej cesty k inštitútu registrovaného partnerstva na Slovensku. Ďakujeme.

Ďakujeme aj Friedrich Ebert Stiftung, ako aj Mladej demokratickej ľavici, Sociálnodemokratickej mládeži Slovenska, Dubčekovej asociácii pre rozvoj spoločnosti a všetkým tým, pre ktorých lesby a gejovia nie sú žiadnymi strašiakmi a ktorých nemátoží registrované partnerstvo gejev a lesbiab. A všetky spojené mocnosti starého Slovenska pozdravujem.

Len z predstieranej skromnosti nespomínam lesby a gejev z Iniciatívy Inakosť – spolužitia bez diskriminácie sexuálnych menších.

Apropo, dnes sa ženil môj priateľ – heterosexuálny priateľ. Zablahoželal som im, jemu aj jej. Obaja vyjadrili nádej, že čoskoro aj oni budú blahoželať mne a môjmu *životnému partnerovi*. Pozveme ich na našu svadbu za svedkov, inak to už nevidíme...

V Bratislave 5. mája 2001
Ivan Požgay

GEJ A GEJSKÝ

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied listom zo dňa 4. júla 1997 pod značkou JÚ-230/97 odporučil z angličtiny prevzaté slovo **gay** písať v podobe **gej** a príslušné prídavné meno v podobe **gejský**. Takéto písanie zodpovedá zásadám slovenského pravopisu pri rešpektovaní pôvodnej výslovnosti slova.

(List za jazykovú poradňu JÚĽŠ SAV podpísal riaditeľ Dr. Matej Považaj.)

Iniciatíva Inakosť – spoložitie bez diskriminácie sexuálnych menších prijala na svojom treťom koordinačnom stretnutí v Bratislave ako základný dokument Chartu Iniciatívy Inakosť. O jej znení budú hovorcovia a aktivisti iniciatívy informovať všetkých občanov, inštitúcie a združenia ochotné načúvať hlasu menších a svojím podpisom potvrdzovať svoj súhlasný postoj s obsahom tohto dokumentu. Svoju podporu charty môžete krátkym súhlasným textom a podpisom vyjadriť aj vy na e-maili: ckkism@nextra.sk

CHARTA INICIATÍVY INAKOSŤ

– spoložitie bez diskriminácie sexuálnych menších

Iniciatíva Inakosť je dobrovoľným občianskym zoskupením s konkrétnou a realizovateľnou predstavou o spoložití v pluralitnej spoločnosti. Táto predstava je založená na myšlienke slobodnej spoločnosti ľudí, ktorí sa nemusia zhodovať v sexuálnej orientácii, životných cieľoch, svetonázore, vierovyznaní, národnosti a etnickej príslušnosti.

Napriek tomu sa spoločne usilujú verejne presadzovať pluralitnú podobu občianskej spoločnosti ako neformálnej a civilnej komunity postavenej na sympatii medzi ľuďmi, akceptovaní ich práva na inakosť a naplnení ich základných ľudských práv a potrieb.

Ide nám o kultivovanú koexistenciu plurality životných štýlov a o spravodlivú spoločnosť, v ktorej sú si ľudia navzájom jedinečnou originalitou. Občan/občianka v pluralitnej otvorenej spoločnosti bez ohľadu na to, či je heterosexuál, homosexuál, biely, čierny, kresťan, budhista, bez vyznania atď., vníma inakosť druhého ako podnet na premýšľanie, sebareflexiu a priznáva jeho plné právo na všetky základné životné prejavy.

Iniciatíva Inakosť sa snaží o zrovnoprávnenie gejov, lesbických žien, bisexuálov a transsexuálov v každej oblasti spoločenského života. Základom programu Iniciatívy Inakosť je rešpektovanie rozmanitosti a dôstojnosti ľudských bytostí otvorených svetu, schopných rozvážnej a zodpovednej voľby a verejnej diskusie. Jej témou sú prejavy slobody jednotlivca, ktoré majú svoj základ v elementárnych ľudských potrebách a právach, najmä v práve slobodne realizovať citovú, sexuálnu a ekonomickú vzájomnosť so súhlasiacim partnerom/partnerkou ako legitímny a všeobecne rešpektovaný čin. Súkromná inakosť jednotlivca má teda aj verejný rozmer a naplnenie potreby osobného šťastia vo vzťahu je aj vecou politickou, verejnou, ktorá zásadným spôsobom ovplyvňuje úroveň kultivovanosti spoločenského života.

Preto program Iniciatívy Inakosť nie je ničím iným ako snahou o dôsledné napĺňanie obsahu základných ľudských práv a slobôd, garantovaných relevantnými medzinárodnými dohovormi.

Iniciatíva Inakosť sa obracia na občiansku spoločnosť ako jeden z jej spouinterpretov verejných princípov, a nie ako na protivníka. Reflektuje tragic-

kosť dejín európskeho priestoru s násilnými pokusmi meniť prirodzenosť človeka, obmedzovať jeho slobodu a jeho slobodu voľby, preto o náležitosti svojich názorov a požiadaviek chceme presvedčať všetkých, ktorí si osvojujú férovosť, zákonný postup a rešpekt voči právu na inakosť.

Iniciatíva Inakosť vyzýva na redefiníciu občianskeho spolužitia zbaveného ideologických jednostranností, historických nánosov, neodzrkadľujúcich skutočný stav spoločnosti, nezmyselných póz a tzv. nevyhnutných národnokresťanských tradícií. Vyslovujeme v tejto súvislosti pochybnosti, pokiaľ ide o schopnosť človeka a spoločnosti definovať raz a navždy celú a jedinú pravdu.

Zmysluplnosť moderného občianskeho postoja vidíme v civilnom a autentickom živote a v otvorenom, pokojnom a nenásilnom verejnom dialógu. Inakosť, jej pulzovanie v spoločnosti a kreatívny potenciál rozmanitosti dávajú každému záruku možnosti voľby a šance na ceste za osobným naplnením a šťastím.

V Bratislave 27. júna 2000

Ganymedes – Hnutie za rovnoprávnosť homosexuálnych občanov:
Marián Vojtek, prezident, Anna Daučíková, Ivan Požgai;
Občianske združenie Altera: Jana Kapustová, štatutárna zástupkyňa;
Občianske združenie Habio: Silvester Sawicki, riaditeľ;
Občianske združenie Museion: Hana Fábry, hovorkyňa;
Centrum komunikácie, kooperácie a integrácie sexuálnych menších:
Ľuboš Vrbický, prezident, Dušan Veselovský, viceprezident, Jozef Gréč;
Občianske združenie H-plus: Vladislav Hornák, štatutárny zástupca

VÝZVA INICIATÍVY INAKOSŤ

Homosexuáli spolu s heterosexuálmi – za rovnosť práv gejov a lesbických žien

Iniciatíva Inakosť – spolužitie bez diskriminácie sexuálnych menšín sa obracia na Národnú radu SR, vládu Slovenskej republiky, štátnu a verejnú správu, všetky politické subjekty pôsobiace na Slovensku, ako aj na osobnosti kultúrneho a spoločenského života a na verejnosť, aby sa v rámci svojich kompetencií a možností zasadzovali o zrovnoprávnenie osôb s inou než heterosexuálnou orientáciou vo všetkých oblastiach života.

V súvislosti s nedávnym vystúpením ministra spravodlivosti Jána Čarnogurského proti registrovanému partnerstvu a tiež s neprijatím nášho návrhu na doplnenie článku 12 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky slovami „sexuálnej orientácie“ žiadame, aby horeuvedené subjekty v spolupráci s predstaviteľmi sexuálnych menšín iniciovali a podporili presadenie týchto legislatívnych návrhov:

1. Úpravu Ústavy SR, aby odrážala rovnosť v právach aj pre sexuálne menšiny
2. Registrované partnerstvo osôb rovnakého pohlavia
3. Zmeny v Zákonníku práce a v zákone o štátnej a verejnej službe, vyplývajúce z registrovaného partnerstva
4. Antidiskriminačný zákon, zahŕňajúci i diskrimináciu na základe sexuálnej orientácie.

Hlboko znepokojení ultimatívnosťou výrokov pána Čarnogurského obraciamy sa na vládu Slovenskej republiky so žiadosťou, aby zaujala stanovisko k výrokom svojho ministra a oboznámila s ním verejnosť.

Taktiež žiadame ministerstvá školstva, kultúry, vnútra, obrany a spravodlivosti, aby iniciovali vytvorenie:

5. programu vzdelávania školskej mládeže, verejnosti, pracovníkov polície, súdnictva a personálu vojenskej prezenčnej služby, ktorý by všestranne a nezaujato informoval o všetkých formách ľudskej sexuality vrátane homosexuality ako inej sexuálnej orientácie a ktorý by viedol k zvýšeniu tolerance voči všetkým druhom sexuálnej inakosti aplikovanej s dospelým súhlasiacim partnerom/partnerkou. Sme v tejto veci pripravení poskytnúť svoje vedomosti a kapacity;
6. programu pravdivého informovania verejnosti najmä cestou verejno-právnych masovokomunikačných prostriedkov o živote sexuálnych menšín a jednotlivcov;
7. mechanizmov, ktoré by napomáhali efektívne aplikovať tieto poznatky do každodenného života.

Chceme touto cestou vyjadriť uznanie a vďaka tým osobnostiam verejného života, ktoré z pozícií väčšinovej spoločnosti zareagovali na útok ministra spravodlivosti Jána Čarnogurského a poslanca Alojza Rakúsa proti ho-

mosexuálom, podporili snahy Iniciatívy Inakosť a upozornili na možné nebezpečenstvá takýchto extrémistických výrokov. Upevnili tým našu vieru, že na Slovensku, podobne ako vo väčšine demokratických európskych krajín, existuje potenciál tolerantného myslenia bez predsudkov. Uvedomili sme si tiež, že mnohé bude závisieť od nás, homosexuálov: že dozrel čas prestať sa skrývať, podstúpiť riziko znevýhodňovania a nevráživosti (chceme veriť, že dočasnej) a pomôcť väčšinovej spoločnosti, aby si mohla vytvoriť pravdivý, pozitívny obraz o našom spôsobe života.

LESBICKÁ LÁSKA – MÝTY A PREDISUDKY

akad. soch. Anna Daučíková

Žensko-ženské vzťahy a lesbická existencia v priereze storočí

Sexuálne prejavy odlišujúce sa od patriarchálnej normy existovali vždy. Prístup spoločnosti k neheterosexuálnym praktikám sa však v priebehu dejín menil. Erotická láska k osobe rovnakého pohlavia bola v starom Grécku témou básnických diel a predmetom zanietených filozofických diskusií, vo fašistickom Nemecku alebo v Sovietskom zväze dôvodom na likvidáciu v koncentračnom tábore a internovanie v lágroch na polostrove Gulag. Babylonské pramene dosvedčujú v 4. stor. pred n. l. existenciu lásky ženy k žene ako bežný ľubostný pomer a nie ako predmet sankcií. Sexualita, homosexualita rovnako ako heterosexualita, bola považovaná predovšetkým za schopnosť milovať, danú jednotlivým bohom takisto ako pozemšťanom. Bohyňa Ištar v kultúre Sumerov reprezentuje ženstvo zbavené materských a manželských pút a slobodu v smerovaní vášne.

Grécka kultúra, ktorá bola v podstate bisexuálna, bola však tiež kultúrou maskulinnou s dobre fungujúcou patriarchálnou kontrolou nad ženami. Boli tam síce obdobia, keď sa ženy tešili istej nezávislosti, napr. v 7. stor. pred n. l. škola poetky Sappó na ostrove Lesbos, tú však už v 5. a 4. stor. pred n. l. stratili. Grécka polis bola akýmsi mužským klubom, preto sa nečudujme, že podobne ako v iných obdobiach dejín ovládaných mužmi sa o lesbickej láske dochovalo oveľa menej konkrétnych informácií než o živote mužov.

Toto zneviditeľnenie ženskej kultúrnej existencie ako takej a tým aj väčšia miera zneviditeľnenia lesbizmu v porovnaní s kultúrou mužsko-mužských citových vzťahov sa tiahne celými dejinami a jej výskum, iniciovaný ženami v druhej polovici 20. stor., je jedným z najmladších historických odborov. Okrem feminizmu sú to aj dejiny lesbizmu a mužskej homosexuality a ďalšie predmety týkajúce sa gejskej a lesbickej existencie a kultúry, ktoré sa vyučujú na viacerých univerzitách v Európe a USA v rámci tzv. Gay/Lesbian Studies, Queer Studies¹ alebo aj Gender Studies².

Manželstvo v gréckom, egyptskom a rímskom svete bolo povinné. Avšak mužská homosexualita vo svojich rôznych formách patrila k životnému štýlu slobodných občanov a bola všeobecne považovaná za vznešený cit.

Lesbická alternatíva spolu s celým „ženským svetom“ bola v antike pre verejnú a politický život irelevantná a postupne sa stala históriou utajenosti, ktorá sa ešte prehĺbila homofóbiou zavedenou do kultúry židovstvom a neskôr kresťanstvom. Preto historiografický výskum lesbizmu týchto období čerpá v prvom rade z materiálov o perzekúciách a trestoch. V tejto perspektíve sa lesbická existencia javí ako súvislá línia odporu proti patriarchátu.

Termín „homofóbia“ označuje strach z homosexuality, ukotvený v obave z možných nejasností okolo vlastnej sexuálnej orientácie homofóbnej osoby. Homofóbia premietnutá do širších spoločenských súvislostí sa prejavuje ako

zaužívaná a „povolená“ nevraživosť a odmietanie práva na plnohodnotnú existenciu homosexuálov. Spoločnosť si pre to nachádza rôzne odôvodnenia podľa práve fungujúcej ideológie, prípadne záujmov mocenských štruktúr, oháňajúcich sa vždy všeobecne platným spoločenským záujmom.

Homofóbia v židovstve

V Starom Zákone sa mužská homosexualita spomína v niekoľkých prípadoch.

1.) V Tretej knihe Mojžišovej, zvanej Leviticus, 6. stor. pred n. l., sa výslovne zakazuje „ležať s mužom, ako sa leží so ženou“ (18,22) a v ďalšom texte sa za homosexualitu uvádza trest smrti.

Obe tieto zmienky sú však vložené do kontextu modloslužobníctva³, oslobodenia sa od pohanských zvyklostí a duchovných praktík, teda týkajú sa staršieho náboženského kultu, s ktorým historicky mladšie, presadzujúce sa židovstvo muselo zápasit'. Možno povedať, že tam išlo hlavne o odmietnutie inej, cudzej konkurenčnej kultúry a jej náboženských rituálov. Za všetky uvedieme len chrámové praktiky staroegyptských žrecov a žríc na uzmiernenie hnevu bohov, zabezpečenie úrody, blahobytu a plodnosti, ktoré boli v podstate sexuálnymi rituálmi, kde homosexuálny pohlavný styk mal dôležité miesto.

Hoci však starohebrejská kultúra zjavne potierala homosexualitu, na vyváženie treba spomenúť, že v biblii sa nachádzajú aj miesta ospevujúce ľúbostné vzťahy medzi dvoma mužmi a dvoma ženami. V piesni Šalamúnovej sa ospevuje intenzívny vzťah Dávida k Jonatánovi. Takisto zrejmy je aj sexuálny podtón v Saulovej láske k Dávidovi (Prvá kniha Samuelova 16,21 a 20,30).

Podľa niektorých vykladačov vzťah Rút a Noemi, ktorý bol vlastne vedomým rozhodnutím pre spolužitie a vzťah medzi staršou a mladšou ženou spojený s odmietnutím manželstva a mužskej prítomnosti, obsahuje z dnešnej perspektívy celkom viditeľné koordináty pre verejne neperformovaný lesbický vzťah (Kniha Rút 1,9–10.16).

2.) V argumentáciách proti homosexualite sa najčastejšie uvádza starozákonný príbeh o Sodome a Gomore, v ktorom sodomskí muži žiadajú Lota, aby im ukázal svojich hostí (podľa biblie anjelov) slovami: „Vyveď nám ich, aby sme ich poznali.“ Podľa Dericka Sherwina Baileyho⁴ slovo „poznali“ nemusí znamenať „aby sme s nimi sexuálne obcovali“, ako sa to interpretuje v cirkevných publikáciách. V Starom zákone sa totiž hebrejské slovo „poznať“ (jada) vyskytuje 943 rás, z toho sa však iba v desiatich prípadoch vzťahuje na pohlavný akt, a aj to výlučne na akt heterosexuálny.

Bailey vysvetľuje agresiu proti Lotovým návštevníkom tým, že Lot (sám prisťahovalec) pozval k sebe do domu dvoch cudzincov, čo mohlo byť pre Sodomčanov nebezpečné a čo si vyžadovalo preverku.

Starý zákon možno čítať skôr ako kultúrnu literárnu pamiatku než ako súpis trvalo a všeobecne platných pravidiel, veď sú tam i také (dnes neakcep-

tovateľné) veci ako fyzický hendikep, hrb alebo slepota považované za poškvvrnu a nečistotu, či pravidlo, že v záprahu nesmel byť zapriahnutý osol s volom, alebo že pole nesmelo byť zasiate dvojakým semenom. Keď k tomu pridáme predpis považujúci miešané manželstvá a kastrátov za niečo nečisté, ľahko si domyslíme, že mnohé zo starozákonných zákazov mali racionálny a pragmatický základ, ktorý v tej dobe plnil úlohu akéhosi krízového režimu za účelom prežitia pastierskeho národa v prostredí politickej a spoločensky vyspelých starších kultúr.

Homofóbia v kresťanstve

Boj cirkvi s ľudskou telesnosťou ako zdrojom hriechu a kategorické odmietanie názoru, že homosexualita je sexuálnou orientáciou rovnako, ako ňou je heterosexuálna, má korene najmä v Pavlových výrokoch. V mnohom pripomínajú vytyčovanie pravidiel života a úpravu vzájomných vzťahov vnútri ranokresťanských komunit, ktoré sa prirodzene formovali v opozícii proti okolitým zvyklostiam a v prvopočiatoch dokonca niesli znaky humánnejšieho usporiadania, napr. v zmysle rovnoprávnejšieho postavenia ženy. V tejto otázke však Pavol napodiv súhlasí so zavedeným gréckym spoločenským modelom, keď nástojí na prísnom vymedzení podriadeného postavenia ženy voči mužovi a na jej totálnej poslušnosti.

Celkove však svojimi výrokmi útočí najmä na pohanský svet, ktorý stavia do protikladu s rodiacim sa kresťanstvom, konkrétne na grécke a rímske modlárstvo: „Pretože sa odvrátili od jedného Boha a dali prednosť modlám, Boh ich ‚vydal‘ napospas ich zvrátenému konaniu, vrátane ‚neprirodzeného‘ styku, keď vraj zanechali prirodzený styk s manželkami.“⁴⁵ Formulácie odmietajúce homosexualitu sa často podrobujú kritike a existujú názory, podľa ktorých by z uvedeného mohlo vyplývať napr. aj to, že Pavol spomína iba tých, čo majú homosexuálne styky popri fungujúcom heterosexuálne orientovanom spôsobe života, teda ľudí praktizujúcich bisexualitu. Výlučne orientovaný homosexuál totiž manželku nemá.

Vo svojich ďalších výrokoch napr. ku Korintňanom („V Božom kráľovstve nebudú mať účasť ani smilníci, ani modlári, ani nemravní [malakoi mäkký na dotyk – pasívny], ani zvrátení [arsenokoitai, t. j. ten, ktorý je mužom v posteli, teda aktívny], ani zlodeji, ani lakomci, ani opilci, utrhači a lupiči.“) má, podľa Petra Colemana, Pavol na mysli pederastiu t. j. v antickom svete bežný styk dospelého muža s postpubertálnym chlapcom (pasívne-aktívny model) a nie lásku medzi dvoma dospelými mužmi, teda to, čo dnes považujeme za homosexualitu.

Ani napriek Pavlovým názorom nebola homosexualita v praxi ešte dlho potieraná.

Až s gregoriánskou reformou (1050–1215) sa rímskokatolícka cirkev stáva spoločnosťou neženatých mužov, ktorí požehnávajú manželstvá uzavreté v laickej spoločnosti. Dovtedy bola homosexualita viac-menej tolerovaná

(napr. aj v samotnej cirkvi, kde podnes odhadujeme jej vyššiu koncentráciu). Od 12. stor. však milostné vzťahy medzi dvoma mužmi alebo dvoma ženami začínajú byť prenasledované a kruto trestané ako kacírstvo.

Obetami Svätej inkvizície sa stali desaťtisíce tzv. bosoriek a bosorákov, keď hlavným dôkazom herézy a kacírstva boli najmä ich sexuálne praktiky. Dnes môžeme povedať, že cirkev takto odstraňovala prežívajúce zvyšky pohanskej kultúry ako rušivý inak zmýšľajúci element v jej zámere katolizácie (evanjelizácie) dostupného sveta.

Homosexualita z perspektívy väčšinovej spoločnosti

Približne od roku 1875 (keď lekár V. Gock prvý raz publikuje prípad lesbickej ženy) sa homosexualita dostáva do poľa vedeckého záujmu medicíny. Táto patologizácia lásky k rovnakému pohlaviu a samotný vznik termínu „homosexualita“ boli spojené so vznikom a upevňovaním moderného štátu ako inštitúcie mocenských štruktúr vznikajúcej buržoázie, s budovaním veľkých miest a hlavne so vznikom inštitucionalizovanej vedy v službách spoločnosti, teda štátu. Z neurológie postupne vzniká psychiatria ako odbor, ktorý sa v značnej miere podieľa na budovaní represívnych štruktúr verejnej exekutívnej moci, triediacich a organizujúcich neprispôsobené a transgredujúce skupiny. Vznik mestských azylových zariadení pre chudobných, chorých, fyzicky a duševne bezmocných, zriaďovanie väzníc a nemocníc vytvára priesktor nielen pre charitu a riešenie sociálnych krízových javov, ale aj pre kontrolu a potlačanie určitých modelov života a ich negatívne hodnotenie. Vedeckým, teda autoritatívnym klasifikovaním v prepojení na internovanie týchto jednotlivcov sa vytvárajú nové normy, nové obrazy a interpretácie toho, čo sa bude považovať za normálne a čo za nenormálne. Takto sa utvárala heteronormatívna spoločnosť, ako ju poznáme dnes.

Proti homosexuálom sa experimentálne používajú „liečebné metódy“ ako kastrácia, klitoridektómia, kauterizácia (vypaľovanie vulvy a klitorisu). Homosexualita je definovaná ako porucha a odchýlka od normy a podľa medicíny sa delí na vrodennú a získanú. Najčastejšie uvádzanou príčinou homosexuality získanej je masturbácia, nedostatok heterosexuálnych vzťahov, libido in-satiata v manželstve s impotentným mužom, prostitúcia a „zvedenie“ zo strany rodených homosexuálov. Krafft-Ebing, autor výskumov, získal tieto poznatky na základe iba 8 prípadov pozorovaných žien a 44 prípadov tzv. „perverzít“. A tie tvoria vedeckú dokumentáciu jeho diela *Psychopathia sexualis*.

Výskumy Magnusa Hirschfelda, 1868–1935 (zakladateľa Berlínskeho sexuologického inštitútu v roku 1919), ukazujú, že v Nemecku (v tom čase malo 62 mil. obyvateľov) žilo približne 1,5 milióna ľudí, ktorých vrodenná dispozícia bola výrazne, až celkom homosexuálna.

Z najnovšej histórie treba spomenúť obdobie fašizmu a holokaustu, ktoré v otázke likvidácie homosexuálnych mužov a lesbických žien nie je dodnes

archívne a historiograficky spracované. Fakt, že táto časť hanebnej histórie Európy nie je zdokumentovaná tak, aby sme mohli aspoň odhadnúť počet obetí, svedčí o značnej všeobecnej homofóbii a zlom morálnom stave, v akom sa napriek snahám o katarziu naďalej nachádzame.

Dôležitá je aj podobnosť s aktívnym odporom voči homosexualite v zmysle jej kriminalizácie a legislatívnej perzekúcie z čias stalinizmu, ale aj neskôr (dodnes napr. v Číne) a pokračovanie týchto praktík v dnešných fundamentalistických režimoch Iránu, Iraku, Čechenska atď.

Mýty, predsudky a falošné predstavy

„Heterosexualita je prirodzená, homosexualitu treba vysvetliť.“

Častým predmetom diskusií je dilema, že homosexualita je buď vrodená porucha, alebo získaná perverzita. Problém je od začiatku postavený nesprávne.

Homosexualita nie je choroba, porucha alebo zvrátenosť, ale je to iná sexuálna orientácia, vyskytujúca sa u ľudí a medzi tými vyššími stavovcami, medzi ktorými možno pozorovať sexuálne správanie.

Medzi gejmami a lesbickými ženami sú skutočne takí, čo sa tak cítia a správajú od malička, a iní, ktorí svoju orientáciu objavajú a uvedomia si neskôr, poväčšine najmä v puberte. Tento neskorší proces je veľmi zložitá zmes protichodných pocitov. Mladí ľudia často uvádzajú, že po počiatočnom zmätku a diskomforte sa definitívny objav erotickej túžby po osobe rovnakého pohlavia spontánne pocituje ako úľava, nájdenie zdôvodnenia svojich pocitov, oslobodenie od otázky, prečo opačné pohlavie nevyvoláva záujem, jednoducho, vnímajú ho ako objavenú prirodzenosť. Tento pozitívny subjektívny pocit je však zároveň sprevádzaný výrazným strachom z konfliktu s okolím, z nepriateľskej reakcie a spoločenského zaradenia do kategórie odvrhnutých. Práve tento konflikt (a nie homosexualita sama) je príčinou prechodného zmätku, ktorý najmä kresťansky založení laici a kňazi interpretujú ako zlé svedomie a akoby „vnútorný signál“ neprirodzenosti týchto citov – človek objavujúci svoju homosexualitu je teda podľa nich „zvedený na scestie“ niekým alebo niečím.

Teórie, že homosexualita má genetický základ, alebo že sexuálne správanie je záležitosťou kultúrnych vplyvov, nie sú doteraz jednoznačne dokázané, preto všetky pokusy takto homosexualitu vysvetliť zostávajú v rovine zneužívaných hypotéz. Skôr je dôležité uvedomiť si, že sexuálna orientácia (homosexuálna, rovnako ako heterosexuálna) je ukotvená hlboko v jadre ľudskej bytosti a ak sa už vôbec treba zaoberať takouto otázkou, bolo by poctivé skúmať rovnako intenzívne a z rovnakých pozícií aj heterosexualitu.

Vychádzame z toho, že homosexualita nie je choroba, ani chyba, ale sexuálna orientácia rovnako, ako je ňou heterosexualita. Preto ak má veda skúmať túto otázku, nemala by sa jej venovať jednostranne (t. j. hľadať gén homosexuality). Takáto jednostrannosť v sebe nesie kódy myšlienky rasovej

čistoty a evokuje možnosti domýšľať túto otázku do dôsledkov, ktoré, žiaľ, poznáme z nedávnej histórie.

Vzhľadom na to, že nemáme odpovede na tieto otázky, nemôžeme jednoducho tvrdiť, že homosexualita sa delí na vrodenú a získanú, ako sa pred viac než storočím domnieval Krafft-Ebing. Avšak aj bez toho, aby sme museli mať definitívne zodpovedanú otázku o vzniku sexuálnej orientácie, môžeme hovoriť, že ide o sexuálnu orientáciu skôr či neskôr objavenú.

„Lesba je žena, ktorá by chcela byť mužom, lesby sú teda mužatky.“

Podstatou tejto nesprávnej predstavy je názor, že medzi lesbizmom a transsexualitou nie je nijaký rozdiel.

Väčšina lesbiem netuží po zmene pohlavia. Používajú svoje ženské biologické telo ako plnohodnotný nástroj na dosiahnutie slasti a uspokojenia partnerky. Lesbické ženy nezávidia mužom ich postavenie, výhody a možnosti viac, ako im ich závidia ženy heterosexuálne.

Podľa sexuologickej praxe sa medzi lesbami pohybuje nevelké percento žien, ktoré sa buď bytostne nestotožňujú so svojim pohlavím a túžia ho zmeniť, alebo sa nestotožňujú so svojim pohlavím dočasne a iba do istej miery. V prvom prípade ide o transsexualitu, ktorá je považovaná za problém pohlavnej identity, nie však sexuálnej orientácie, v druhom o zložitý komplex rolových preferencií a vonkajších tlakov morálnych a spoločenských očakávaní heterosexuálneho imperatívu. Transsexuálky a transsexuáli sa v lesbickom prostredí pohybujú najmä preto, že tu nachádzajú lepšie pochopenie pre svoju inakosť, i preto, že s lesbickými ženami ich spája pocit vylodenosti a marginalizácie.

Lesbický životný štýl pozná mužsky pôsobiaci typ ženy, nie je to však výraz márneho pokusu vyrovnat' sa mužom. Lesbická psychológia pozná viacero dôvodov tohto druhu manifestácie ženskej homosexuality. Patrí medzi ne napr. viac-menej uvedomovaný nesúhlas s rodovým kódom ženskosti, ktorý núti lesbu obrátiť sa na druhý (maskulínny) model. V iných prípadoch ide o dôsledok toho, že rola muža v spoločnosti je výhodnejšia a môže byť aj atraktívnejšia než rola závislej, príp. podriadenej ženy (vieme, že väčšina heterosexuálnych žien neraz zažila pocit závidi, keď „chcela byť mužom“), mužská rola teda garantuje a uspokojuje potrebu dominancie. Ďalšou možnosťou je, že performovaná maskulinita je z hľadiska lesbickej ženy jasne čitateľným signálom smerom k mužskej časti spoločnosti, že sexuálna interakcia s mužom neprichádza do úvahy. V našej civilizácii, postavenej dichotomicky a dogmaticky na dvoch rodových stereotypoch, mužskom a ženskom, je neobyčajne náročné nájsť iný, „tretí“ model. S rastúcou pluralitou v druhej polovici 20. stor. však k takémuto premýšľaniu dochádza častejšie a v gejskej a lesbickej kultúre rozvinutých demokracií sa chápe ako tvorivé zmnožovanie a obohacovanie životných štýlov.

Oblečenie, výzor a správanie sú (takisto ako u heterosexuálov) výrazom sexuálnych preferencií. Nie sú však len signalizáciou pre heterosexuálnych

mužov, že sexuálny záujem o iné pohlavie absentuje. Je tu aj legitímna a prirodzená snaha vzbudiť pozornosť objektu svojej fascinácie a zároveň odraďiť prípadných obťažovateľov. Takto sa správajú aj heterosexuáli. Inakosť v obliekaní a prejave je taktiež otázkou prihlásenia sa k sexuálnej menšine, otázkou identity (teda aj hrdosti) a nakoniec aj lesbickej a gejskej kultúry ako fenoménu.

„Lesby sú škaredé ženy, ktoré nemajú u mužov vôbec šancu.“

V pozadí takéhoto výroku je mizogýnia⁶ – vypuklý problém žien vôbec a lesbických žien osobitne.

Faktom je, že nepriateľstvo, znevažovanie a bezohľadný prístup si muži ľahšie a tvrdsie dovoľujú prejavovať voči lesbám. Počítajú vlastne aj s odobrením heterosexuálnych partneriek, ktoré je pre nich zároveň aj potvrdením ich heterosexuality a ubezpečením, že ich ženy lesbizmus zavrhnú a s lesbami sa nebudú solidarizovať ani na základe biologickej ženskosti. (Známy je nepísaný úzus: feminizmus áno, ale bez lesbických žien.)

Štýl a móda hrali vo všetkých obdobiach lesbizmu a feminizmu dôležitú úlohu.

Módne atribúty lesby sú krátky účes, nohavice, gestá, pohľad a rečové kódy.

Vo vrcholných obdobiach lesbického feminizmu (70. roky) bola medzi lesbami ženská móda skôr tabu. Lesbický štýl bol vlastne antištýlom, vzburou proti tlaku represívnych noriem „oficiálne akceptovanej“ ženskej krásy.

V 90. rokoch však už vidíme pluralitu štýlov v heteronormatívnom svete rovnako ako v lesbických komunitách. Na lesbickej scéne môžeme vidieť od buričsky vyholených mladých dievčat v bagančiach cez asketické intelektuálky a „obyčajné dievčatá“, až po „lipsteak lesby“ (nápadne pôsobiace kultivované ženy s dokonalým mejkapom). Vôbec neexistuje dôvod myslieť si, že lesby sú ženy druhoradých telesných alebo duševných kvalít. Medzi ženy, ktoré žili alebo žijú v lesbickom vzťahu s inou ženou, patria: Marlene Dietrich, Greta Garbo, Marina Cvetajeva, Virginia Wolf, Billie Holiday, Bessie Smith, Eleanor Roosevelt, Héléne Cixious, K. D. Lang, Martina Navrátilová, Billy Jean King a mnohé ďalšie.

„Lesby sú promiskuitné a nezriedka nadmerne užívajú alkohol.“

Promiskuita lesbických žien je častým predsudkom dosvedčujúcim neinformovanosť väčšiny spoločnosti o skutočnom spôsobe života lesbických žien a ich zneviditeľňovanie.

Takéto je poučenie, vyplývajúce z neslávnej publikácie Oľgy Dubovskej „Lesbická láska po slovensky“.⁷

U lesbických žien sa efemérne a náhodné vzťahy, založené iba na sexe, nevyskytujú vo väčšej miere než u heterosexuálnych dievčat.

Tabuizovaná láska zapríčiňuje skôr problémy s krátkodobosťou vzťahu. Lesbické ženy v prevažnej väčšine dodržiavajú vo vzťahu pravidlo vernosti, keď sa však vzťah rozpadne, vstupujú do ďalšieho. Technicky sa tento jav na-

zýva sériová promiskuita, teda viacero za sebou nasledujúcich monogamných vzťahov, ktoré sú obojstranne považované za vážne a ktorých zámerom je dlhodobosť.

Lesbické vzťahy sa príliš ľahko rozpadajú, pretože:

a) Nemajú možnosť spoločensky sa usporiadať, sú skrývané. Rozhodnutie žiť spolu v jednom byte sa po dlhšom čase (napr. viac než po 2 rokoch) prakticky nedá ďalej pred susedmi predstavovať ako „podnájom“, „koexistencia dvoch sesterníc“, „výpomoc v bytovej núdzi priateľke“ a pod.

b) Ekonomicky sú ťažko zvládnuteľné. Skrývané vzťahy sú finančne, časovo a psychologicky oveľa náročnejšie. Každému vážnemu heterosexuálnemu vzťahu predsa zvyčajne pomáha príbuzenstvo z oboch strán, nehovoriac už o psychologickej podpore spoločnosti a o možnostiach pomoci sociálnej.

c) Právne a ekonomicky sa vzťah nedá zakotviť, preto sa musí spoliehať len na intenzitu citu, ktorá kolíše i pri dlhodobých heterosexuálnych spoložitostiach.

d) Neexistuje nijaký spoločenský záväzok voči nikomu – teda voči spoločnosti a príbuzenstvu, preto snaha o prekonávanie kríz nemá dostačujúce oporné body.

Možno predpokladať, že keby neexistovalo manželstvo ako inštitút a s ním spojené usporiadanie majetkových pomerov a sociálne istoty, heterosexuálny svet by tiež oveľa viac manifestoval sériovú promiskuitu. Takto má namiesto nej promiskuitu simultánnu, chronickú manželskú neveru, alebo dvojitý život.

Dodnes pretrvávajúce zastarané ľudové predstavy

„Lesby sú ženy, ktoré nemali šťastie stretnúť pravého muža. Plnohodnotný heterosexuálny vzťah vraj vylieči a aj vylúči homosexualitu.“

Medzi tzv. ľudové presvedčenia, ktoré naďalej pretrvávajú, patrí názor, že iba heterosexuálny styk môže byť plnohodnotný, že všetko ostatné je náhradka.

Týmto sa reprezentuje mýtus, že orgazmus je len vaginálna záležitosť. Vychádza z obsolentnej predstavy, že žena je doplnkom muža, v skutočnosti teda nie je schopná samostatnej paralelnej existencie.

Reálna ľudská vzájomná závislosť a ľudská solidarita, ktorá môže a má byť aj citovou pripútanosťou, je tu zjednosmernená na muža, ktorý má v rukách osud, teda šťastie alebo nešťastie ženy. Rola muža a ženy, miera ich vzájomnej závislosti, to je kultúrny konštrukt a výsledok dlhodobého vývoja, ktorý významne zasahuje aj do oblasti fyzického. Preto je nutné rozlišovať medzi otázkami biologickej reprodukcie na jednej strane a možnosťami naplniť harmonické spoložitie na strane druhej. Nevyhnutnosť viazanosti lásky na reprodukciu je predsa tiež kultúrnym konštruktom, propagovaným najmä kresťanskou ideológiou. Ako bezvýhradne fungujúci spoločenský model prežíva len zriedkavo, najčastejšie vo fundamentalisticky orientovaných prostrediach.

„Plnohodnotná heterosexuality“ ako náhradka „neplnohodnotnej homosexuality“ je častým argumentom tzv. „liečiteľov“-laikov rovnako ako odborníkov z oblasti medicíny.

Takíto liečitelia odporúčajú skúšobný styk s iným pohlavím, aby sa potvrdilo, či „pacient“ skutočne homosexuálom je. Ako tvrdia, „prísne vedecky vzaté“ človek môže povedať, že je homosexuál, až po nevydarenom pokuse o pohlavný styk s osobou opačného pohlavia.

Ale skúsme to obrátiť a povedať, že každý heterosexuál si bude svojou heterosexuálnosťou istý až vtedy, keď skúsi homosexuálny pohlavný styk, a hneď vidíme, nakoľko je toto tvrdenie nemiestne. Heterosexuál by takýto pokus mohol dokonca úspešne absolvovať, to však neznamená, že by musel prestať byť heterosexuálne orientovaný. A preto ani tzv. „vyliečený homosexuál“, t. j. ten, ktorý po „terapii“ žije v heterosexuálnom zväzku, neprestáva byť homosexuálne orientovaný, v najlepšom prípade ho „prísne vedecky vzaté“ možno označiť za bisexuála.

Tieto „terapeutické“ praktiky sú v politickom zmysle zakamuflovaným predszozovaním heterosexuálneho imperatívu.

*akad. soch. Anna Daučíková,
Iniciatíva Inakosť – spolužitie bez diskriminácie sexuálnych menších*

Poznámky:

- 1 Queer Studies (queer, angl. čudný, zvláštny, výraz používaný pôvodne ako náprotivok žargónového výrazu pre heterosexuálov: „straight“) – študijný odbor, zahŕňajúci výskum a výučbu problematiky sexuálnych menších, kultúrnej a psychologickkej inakosti ľudí s inou než heterosexuálnou orientáciou, kultúrne, sociálne a sociálno-právne aspekty ich života vo väčšinouj spoločnosti.
- 2 Gender Studies (gender, angl. rodové) – študijný odbor, zaoberajúci sa výskumom postavenia ženy a muža v patriarchálnej spoločnosti z hľadiska historického, sociologického, filozofického, kultúrneho, právneho a ďalších. V posledných 20 rokoch sa otázky rodovej problematiky, Gender Studies, vyučujú takmer na každej univerzite v Európe a USA, pričom sa už objavujú i v krajinách tretieho sveta a v postkomunistických štátoch, napr. CEU v Budapešti a Varšave.
- 3 Leviticus 18,24: „Ani jednou z tých vecí (homosexuálnosťou) sa neznečistíte, lebo všetkými tými vecami znečisťovali sa pohania, ktorých vyženieš pred vašej tváre.“
- 4 pozri v: J. R. W. Stott, *Homosexuální partnerství?*, s. 15.
- 5 John R. W. Stott, *Homosexuální partnerství?*, s. 15–22.

- 6 mizogýnia – negatívny, pohrdavý, znevažujúci až nepriateľský postoj k ženám, podvedomý alebo aj vedomý, vlastný rovnako mužom i ženám, ktoré sa nezbavili závislosti od patriarchálnych stereotypov.
- 7 pozri v: Oľga Dubovská, *Lesbická láska po slovensky*, Bratislava, 1995.

Literatúra:

- Aspekt 1/1996, Lesbická existencia (*Nebeská milenka*, Rosanna Fiocchetto).
- Aspekt 2/2000 – 1/2001, Patriarchát (*K textom Annick Prieur a Pierra Bourdieua a ku gejským a lesbickým štúdiám*, Andrej Záthurecký).
- Colin Spencer, Dejiny homosexuality, Slovart, Bratislava, 1999.
- Michel Foucault, Dějiny šílenství, vyd. Lidové noviny, 1993.
- John R. W. Stott, Homosexuální partnerství?, Návrat domů, Praha, 2000.
- Oľga Dubovská, *Lesbická láska po slovensky*, Littera Press, 1994.
- Biblia, Sväté písmo Starého i Nového zákona.

ŽIVOTNÉ OSUDY GEJOV

Peter Králik

Životné osudy gejev v prostredí toho, čo nazývame západný civilizačný okruh, sú podobné životným osudom židovskej komunity. Je to neustály boj o vlastnú identitu, o právo na vlastný životný spôsob, zápas o podstatu vlastnej existencie. Je až zarážajúce, že tzv. západná civilizácia, pýšiaca sa svojou koncepciou ochrany ľudských práv a často vystupujúca ako držiteľka najsprávnejšieho usporiadania spoločenských vzťahov, dokázala vo svojej histórii „vytvoriť“ toľko predsudkov, mýtov a nenávisťi voči gejevom. Ak som v úvode povedal, že životné osudy gejev sú podobné životným osudom židovskej komunity, nie je to náhodou. Počas dvetisícročnej existencie západnej civilizácie žili gejevovia vo „svojej diaspóre“. Preto postihnúť komplexne vývoj predsudkov a mýtov o gejevoch je nielen neľahká úloha, ale na priestore jedného príspevku, ktorý by mal byť populárny a vysvetliť aspoň základné premeny vo vývoji názorov väčšinovej (t. j. heterosexuálnej) spoločnosti na životné prejavy gejev, aj úloha nemožná.

Pravda, ak vôbec možno považovať za „názor“ niečo, čo priamo likviduje ľudský život, má na svedomí holokaust homosexuálov a šírenie toľkých bludov a tmárstva, až sa na začiatku tretieho tisícročia priemerne inteligentnému človeku musí inštitúcia, ktorá o sebe tvrdí, že je chrbticou západnej civilizácie, a ktorá sa chváli svojou dvetisícročnou tradíciou „lásky k blížnemu“, javiť ako nevhodný žart, pripomínajúci nočnú moru. Táto nočná mora, ktorá kvári svedomie Európy, obsahuje v sebe nielen mýty a predsudky o gejevoch, ale aj pudový strach zo všetkého iného, rozmanitého, nezredukovateľného. Tento pudový strach je opretý o „Pavlovu normu“, ktorá, ako vieme, nebola božím úmyslom, parafrázujúc jedného predstaviteľa mimovládnej organizácie, s ktorou Slovenská republika uzatvorila nedávno exkluzívnu zmluvu.

Vráťme sa však k predmetu, resp. k zadaniu tohto príspevku, a to objasniť vývoj predsudkov a mýtov o gejevoch. Náš problém môžeme rozdeliť do dvoch množín: na jednej strane sú mýty a predsudky, ktoré si gejevovia vytvorili sami o sebe, na druhej strane sú mýty a predsudky, ktoré si o gejevoch vytvorila väčšinová spoločnosť. My sa budeme zaoberať tou druhou skupinou, a aj to len základnými príčinami, ktoré majú svoje korene v utváraní mocenských štruktúr v Európe, no najmä v prieniku kresťanskej cirkvi do politickej moci a následne do všetkých oblastí ľudského života za posledných dvetisíc rokov. Objasníme si vznik už spomínanej „Pavlovej normy“ a jej dôsledky pre gejevov a následný vznik predsudkov voči gejevom ako prirodzený a logický dôsledok rozširovania a upevňovania tejto normy v Európe a v tzv. západnom civilizačnom okruhu.

Zrod štátneho náboženstva, vymedzenie normy – vymedzenie nepriateľov

Nie náhodou som na začiatok vybral rané kresťanstvo a jeho postoje k homosexualite. Rímska ríša bola centrom politickej moci v 1. stor. n. l., ale chýbala jej akákoľvek ideológia, ktorou by si podmaňovala masy. V Judei sa od prvopočiatku spájali náboženstvo a politika, resp. politická moc. Konať podľa zmluvy zo Sinaja znamenalo konať politicky (verejne), politizovať svoju »inakosť« oproti ostatným. Rímska ríša napriek existencii rôznych filozofických prúdov nemala svoju štátnu ideológiu, jej moc spočívala predovšetkým v technológii moci. Dnes interpretujeme situáciu v Judei pred ukrižovaním Krista a po ňom ako náboženský zápas, ako rozkol medzi starozákonným Bohom a Bohom nového zákona. Je to z jednoduchého dôvodu: nechceme pripustiť, že to, čo sa odohrávalo pred 2000 rokmi, bol „len obyčajný vypätý a silne emotívny politický zápas“, ktorý mal svoj špecifický jazyk, vybudovaný na silných podobenstvách, viacmyselných a viacvýznamových procoťoch a emotívnych kázaniach.

Aká bola teda situácia a kde sa zrodilo vymedzenie normy a jej nepriateľov?

V 1. storočí sa objavuje Ježiš Kristus. „Vieme, že Ježiša ovplyvnilo esejské učenie (možno s nimi nejaký čas žil) a že sa stýkal s baptistickou sekťou. Napriek tomu zostal v podstate jedným z hakamim – zbožných Židov, ktorí sa túlili svetom. Najbližší zo všetkých náboženských zoskupení mu boli farizejovia. Toto vyhlásenie je asi prekvapujúce, pretože Ježiš ich otvorene kritizoval, hlavne za „pokrytectvo“. Ale keď sa na Ježišovu výčitku pozrieme podrobnejšie, nie je vôbec taká ostrá, ani taká všeobecná, ako to naznačuje kontext biblického rozprávania. V podstate ide o podobnú kritiku, ktorej boli farizejovia vystavení zo strany esejcov a neskôr rabínskych mudrcov. Tí narysovali jasnú deliacu čiaru medzi hakamim, ktorých považovali za svojich predchodcov, a „falošnými farizejmi“, ktorých pokladali za nepriateľov skutočného judaizmu. Bude asi pravda to, že Ježiš bol vtiahnutý do rýchlo sa vyhrocujúceho sporu vo vnútri zbožnej židovskej komunity, do ktorej patrili aj farizejovia rôzneho zafarbenia. Hakamské hnutie chcelo uviesť do života duchovnú dokonalosť a dosiahnuť ju u všetkých ľudí. Otázkou bolo, ako to urobiť? Jadrom sporu boli dva problémy: centrálné postavenie Chrámu a jeho nenahraditeľnosť a dodržiavanie Zákona. V prvom bode bol Ježiš na strane tých, čo považovali Chrám za prekážku všeobecného rozšírenia duchovnej dokonalosti, pretože koncentrácia na hmotnú budovu s jej kňazskými hierarchiami, privilégiami (väčšinou dedičnými) a bohatstvom bola formou izolácie od národa – bola hradbou vybudovanou proti nemu.“ (Judaismus, s. 127–128, Paul Johnson, Dejiny židovského národa, Rozmluvy, 1995.)

Tento náš malý exkurz k Ježišovi a k situácii v Judei v 1. storočí je kľúčový, pretože sa v ňom stretli tri piliere, na ktorých stojí západná civilizácia, kresťanstvo, helenizmus a judaizmus. Práve kresťanstvo sa neskôr stane určo-

vateľom normy a jej nepriateľov, jediným držiteľom politickej moci. Bude zaujímavé sledovať, ako sa bude snažiť účelovo vypitvávať helenizmus a prenasledovať judaizmus. Vráťme sa však k Ježišovi. Druhým problémom, ku ktorému sa postavil Ježiš radikálne, bolo dodržiavanie zákona Tóry. Saducejovia, ktorí v tom období tvorili menšinu, no menšinu vplyvnú, ktorá ovládala Sanhedrin, tvrdili, že zákon je iba písaný, a že len tento písaný zákon sa má dodržiavať. Farizejovia zastávali názor, že zákon je aj nepísaný, ústne tradovaný a v jeho dodržiavaní boli liberálnejší, keď na prvé miesto dávali človeka. Ak išlo o ľudskú bytosť, mala prednosť pred zákonom a jeho dodržiavaním. Ježiš svoj názor položil ešte radikálnejšie: nejde o zákon, ide o vieru a dobro, nepotrebujeme zákony, kňazov, chrámy, budovy z kameňa a z dreva. Kráľovstvo božie je v tebe a okolo teba, buď dobrý a ver v dobro, tým budeš aj naplňať zákon. Celé prvé storočie po ukrižovaní Krista vznikali vďaka tejto radikálnej výzve rôzne komunity a náboženské spoločenstvá.

Apoštolská cirkev (z ktorej vyrástla katolícka cirkev) patrila k neveľkej skupine, ktorá bola len jednou z mnohých hlásiacich sa k nástupníctvu po Kristovi. Dokonca existovali kresťansko-židovské komunity z reformných rabínov a nazirejsko-esejských stúpcov. Môžeme povedať s istotou, že v týchto komunitách si boli všetci rovní, že existovali v nich kňazi aj kňazky a homosexualita bola tolerovaná, ak nie rovnocenná s heterosexualitou. Podľa Colina Spencera „*mnohé gnostické sekty vebili homosexualitu ako prostriedok priblíženia k bohu, ktorý sa veľmi podobal metódam tantrického hinduizmu – forme zvýšenej zmyselnosti, stupňovanej do stavu metafyzického osvietenia. Popularita takýchto siekt mohla byť stimulom, ktorý posúval cirkev k asketizmu. Mnohé gnostické sekty verili aj v rovnoprávnosť pohlaví a mali kňazov i kňazky*“. (Rané kresťanstvo, s. 55, Colin Spencer, Dejiny homosexuality, Slovart, 1999.)

Kresťanstvo 1. storočia nepozná ani svätú trojicu, ani písaný nový zákon tak, ako ho poznáme dnes my. Avšak zárodok „typického“ kresťanstva tu už bol:

„Podriaďte sa, ženy, svojim mužom ako Pánovi.“ (Pavlov list Efezanom 5,22);

„Učiť žene nedovoľujem, ani vládnuť nad mužom, ale nech je tichá.“ (Pavlov prvý list Timotejovi 2,12);

„A nie Adam bol zvedený, ale žena sa dala zviest' a padla do hriechu.“ (Pavlov prvý list Timotejovi 2,14);

„...a podobne aj muži zanechali prirodzený styk so ženou a zahoreli žiadostivosťou jeden k druhému: muži s mužmi páchali nehanebnosť.“ (Pavlov list Rimanom 1,26–27).

Cirkev Pavlova (teda apoštolská cirkev), na ktorej dnes stojí predovšetkým katolícka cirkev, vymedzila svojich prvých nepriateľov a normu. Dala by sa zhrnúť asi takto: **Jeden Boh, jedna Moc, jeden heterosexuálny biely Muž.** Nepriatelia normy sú: **Ženy, gejovia a lesby, židia a všetci tí, čo nie sú bielymi heterosexuálnymi mužmi, nepodporujú moc Pavlovej (rozumej katolíckej) cirkvi a podkopávajú autoritu jej jediného boha.**

Zrod predsudkov a mytológie

Písal sa rok 521 po Kr., cisár Justinián odsúdil na smrť dvoch biskupov, Izaiaša z Rodosu a Alexandra z Diospolisu, za sexuálne zvädzanie mladíkov.

„Týchto páchatelov súdili nezákonným spôsobom, pretože trest uvalili aj v prípade, keď nebolo žalobcu, a vyhlásenie slobodného muža alebo chlapca, dokonca aj keď to bol náhodou otrok, ktorého prinútili proti jeho vôli svedčiť proti svojmu pánovi, sa akceptovalo ako nezvratný dôkaz. Muži usvedčení týmto spôsobom boli vykastrovaní a vydaní napospas hrubému výsmechu verejnosti.

Od Gibbona sa dozvedáme otrasné detaily o poprave dvoch biskupov:

Bolestivú smrť spôsobili odsúdencom amputáciou hriešneho orgánu alebo vpichovaním ostrého trstia do citlivých pórov a telesných trubíc. Justinián obhajoval spôsob popravy, lebo aj zločinci usvedčení zo svätokrádeže prichádzali o ruky. V hanebnom a mučivom položení... vláčili oboch biskupov po uliciach Konstantinopolu, zatiaľ čo ich cirkevných bratov napomínal súdny vyvolávač, aby sledovali tento strašný trest a aby sa nepoškvrnili. Títo preláti boli možno nevinní. Hanebný trest smrti sa často zakladal na nedostatočnom a podozrivom svedectve dieťaťa alebo sluhu... a pederastia sa stávala zločinom tých, ktorých nemohli obviniť z iných prehreškov.“ (Rané kresťanstvo, s. 57, Colin Spencer, Dejiny homosexuality, Slovart, 1999.)

Tento proces bol inšpirovaný Jánom Chrysostomom (zomrel roku 407 po Kr.), ktorý bol prvým prelátom cirkvi, čo systematizoval a kategorizoval „znak“ homosexuality a homosexuálneho správania a brojil proti homosexualite v cirkvi. Jemu sa môže pripísať autorstvo prvých verejných (politických) predsudkov proti homosexuálom.

„Ján Chrysostomos sa sťažoval na tých veriacich, ktorí navštevovali pobožnosti len preto, aby tu hľadeli na zvodné ženy a chlapcov. Varoval rodičov, aby nenechávali svojim synom narásť dlhé vlasy. Tvrdil, že dlhovlasí mládenci vyzerajú zoženštene. Ján Chrysostomos bol presvedčený, že dlhovlasí chlapci sú pre pederastov mimoriadne prítiažliví. Odporúčal ostrihať kučery a zachovávať strohú jednoduchosť.“ (Rané kresťanstvo, s. 58, Colin Spencer, Dejiny homosexuality, Slovart, 1999.)

Náš druhý príbeh je poučný: homosexualita a homosexuálne správanie sa od tohto okamihu bude používať ako prostriedok politického mocenského boja cirkvi s jej nepriateľmi. Zároveň sa bude rozvíjať celý pojmový aparát predsudkov, „znakov homosexuality“ a iných „dôkazov homosexuálneho správania“, ktoré budú po dlhé stáročia až dodnes fungovať ako hlavné zdroje homofóbie a nenávisťi voči sexuálnej »inakosti«.

Homosexualita ako brána do pekla

Napriek ostrým výpadom rôznych náboženských horlivcov, Európa zostávala v stredoveku relatívne pokojným miestom. Svedčí o tom aj rozmach

stredovekej židovskej filozofie, najmä písanie Judu Haleviho, ktorý tvoril epigramy venované krásnym chlapcom. Znovu sa objavoval antický svet. Cirkev sa, samozrejme, musela brániť tomuto slobodnému a tolerantnému prostrediu.

„*Benedict Levita v deviatom storočí spísal dokument, v ktorom volal po upálení sodomitov. Sv. Peter Damiani zostavil Knihu o Gomore, v ktorej viní kňazov z pohlavných stykov so svojimi duchovnými radcami. Damiani predpokladá, že mnohí kňazi sa nekajajú z homosexuálnych stykov, keď sa spovedajú iným homosexuálnym kňazom. Nazdáva sa, že homosexualita je nerest, ktorá „prekonáva nečistotou všetky ostatné... otvára dvere do pekla a zatvára nebeskú bránu.“*“ (Rozvoj feudalizmu, s. 70, Colin Spencer, Dejiny homosexuality, Slovart, 1999.)

V období stredoveku sa objavuje aj prvá kresťanská moralizujúca literatúra, ktorá sa snaží trestať homosexuálne prehrešky ženatých mužov. Zaujímavosťou je, že táto literatúra nepostihuje mužov slobodných. Treba dodať, že kresťanská cirkev v tom období nepoznala príkaz spovede. Ľudia sa väčšinou vyspovedali až na smrteľnej posteli, preto roku 1102 koncil v Londýne ustanovil povinnosť vyspovedať sa zo sodomie ako z hriechu.

„*Jednako sa vtedajší pápež Lev IX. všemožne snažil upevniť celibát a ako prvý podnikol kroky proti ženatým kňazom. Prvý lateránsky koncil z roku 1123 zrušil platnosť manželstiev kňazov.*“ (Rozvoj feudalizmu, s. 72, Colin Spencer, Dejiny homosexuality, Slovart, 1999.)

Je paradoxné a až zarážajúce, že napriek existencii homosexuálnych párov v kresťanskej cirkvi, ktoré boli verejne známe v rokoch 1000 až 1150 a zároveň tolerované alebo ignorované, cirkev nebola schopná s touto skutočnosťou sa vyrovnáť a akceptovať ju, čím by sa ráz západnej civilizácie úplne zmenil. Naopak: jej horliví preláti sa vydali na ťaženie proti všetkému i proti vlastnej prirodzenosti. Brána pekla sa otvorila, nie však sodomiu, ale pseudonáboženskou morálkou a moralizovaním horlivých prelátov.

Bez konca. Bez komentára (tak teda predsudky):

Homosexuálni muži „sú majiteľmi sekundárnych ženských pohlavných orgánov, čo im umožňuje pohlavný styk s ostatnými mužmi“.

Homosexuálni muži „ak nemajú sekundárne ženské pohlavné orgány, tak majú špeciálne vyvinutý konečník, ktorý absorbuje mužský pohlavný úd a ktorý im umožňuje prežívať slasť podobnú tej, akú prežíva žena pri vaginálnom pohlavnom styku“.

Homosexuálni muži „nie sú schopní pohlavného styku so ženami, pretože ich pohlavné orgány sú nevyvinuté, impotentné a minimálnych rozmerov“.

Homosexuálni muži „nie sú schopní pohlavného styku so ženami, pretože ich pohlavné orgány sú nadpriemerne vyvinuté, onnipotentné a obrovských rozmerov“.

Homosexuálni muži, „ktorí sú aj schopní pohlavného styku so ženami, takto nekonajú, pretože boli v útlom veku fixovaní na milujúcu matku a tým túžili zároveň po jej pohlavných orgánoch a následne aj partneroch“.

Homosexuálni muži, „ktorí sú aj schopní pohlavného styku so ženami a takto aj konajú, to nerobia z presvedčenia, ale z vypočítavosti a bezohľadnej túžby splodiť tak ďalšieho homosexuálneho muža. Toto nutkavé konanie je príznačné najmä u homosexuálnych mužov, ktorí sa v detstve fixovali na milujúceho otca, čo malo za následok, že mu závideli jeho pohlavné orgány a súlož s matkou (t. j. plodenie detí). Avšak nezávideli mu matku ako ženu, ale jeho mužské pohlavné orgány (ich dynamiku). Preto tá bezohľadná túžba plodiť nových homosexuálnych mužov – v tomto prípade nejde totiž v ich podvedomí o akt mužsko-ženského plodenia, ale mužsko-mužského plodenia“.

Ešte dve mená

Albertus Magnus a William Hantschel, rozdiel medzi oboma mužmi je 750 rokov, ten prvý je mužom stredoveku, ten druhý je od nás vzdialený iba niekoľko desiatok rokov. Obom je prisudzované autorstvo myšlienky „konečného riešenia otázky homosexuálov“. Ten prvý inšpiroval toho druhého, aby dokončil to, čo „Pavlova norma“ považovala na úsvite západnej civilizácie“ za totálne vyhladenie homosexuálov. Kým v etniku je takéto riešenie možné, u homosexuálov by išlo o permanentný holokaust; no, ako vidieť, táto myšlienka má i na začiatku nového tisícročia svojich priaznivcov.

Apropo, nové tisícročie. Pred dvetisíc rokmi to tiež vrelo, ľudia očakávali niečo veľké, možno i nepredstaviteľné – a ako to dopadlo? Oplatí sa ešte po tom všetkom veriť, že nové tisícročie znamená nový úsvit? Čo vy na to? Kde je odpoveď?

*Peter Králik,
Iniciatíva Inakosť – spolužitie bez diskriminácie sexuálnych menších*

HOMOFÓBIA, PREDSUDKY A STEREOTYPY OKOLO SEXUÁLNYCH MENŠÍN

Mgr. Dušan Veselovský

Teória homofóbie

Homofóbia je sociálno-patologický jav, spôsobujúci komplikácie v medzifudských vzťahoch, a to nielen, ako sa na prvý pohľad zdá, homosexuálnej minorite a ostatným iným sexuálnym minoritám, ale aj heterosexuálom.

V súčasnosti termín homofóbia pomenúva jav v myslení a správaní človeka, charakterizovaný iracionálnym strachom a neprijemnými pocitmi, viažucimi sa na akýkoľvek objekt, všeobecný i konkrétny, súvisiaci s homosexualitou. Homofóbia je predsudok. Je to iracionálny emocionálne umocnený komplex homofóbnych stereotypov, prejavujúcich sa negatívnymi reakciami v myslení alebo správaní človeka.

Najčastejšie prejavy v správaní sú verbálne deklarovaná hostilita, či otvorená verbálna alebo fyzická agresivita nasmerovaná na objekt homofóbie.

Objektom homofóbie je skupina ako celok, homosexuálna minorita alebo individuum, človek patriaci do tejto skupiny. Objektom homofóbie sú aj všetky javy súvisiace s homosexualitou.

Homofóbia je strach, prejavujúci sa agresivitou, pretože najlepšou obranou je útok. Ak sledujeme líniu homofóbného strachu, nachádzame tieto príčiny strachu: strach z neznámeho, o čom subjekt predpokladá, že je zlé a strach o stabilitu vlastnej sexuálnej identity.

Preto veríme v pravdivosť dynamických náhľadov na homofóbiu, ktoré ju chápu ako systém sebaobranných postojov. Ich úlohou je spracúvať vnútorný konflikt, spôsobený nesúladom bisexuálnych dispozícií správania, ktoré sú vlastné veľkému množstvu ľudí, s kultúrno-spoločenskými šablónami požiadaviek na sexuálne správanie. Homofóbny postoj spracúva tento vnútorný konflikt a s ním súvisiacu úzkosť presmerovaním agresivity subjektu zo seba na skupiny alebo osoby s otvoreným homosexuálnym správaním, spolu s analogickým potlačením libidinóznej požiadavky. Z toho vyplýva, že heterosexuáli, ktorí sú si svojou sexuálnou orientáciou istejší, sa cítia homosexualitou menej ohrození, majú teda miernejšie homofóbne prejavy, skôr konformistického charakteru, alebo také prejavy vôbec nemajú. Všeobecne možno tvrdiť, že projekciu sa môžu na homosexuálov prenášať rôzne konflikty, súvisiace so sexualitou homofóbného subjektu.

S. Fenczi, 1914 (in: M. Šípošová, 1998), to zhrnul a tvrdí, že homofóbia v skutočnosti poukazuje na utajený strach z vlastných homosexuálnych sklonov.

Človek si často neuvedomuje tohto pôvodcu negatívnych činiteľov, vplývajúcich na jeho život, pretože mechanizmy a motívy homofóbie sú ukryté v nevedomí, alebo sú latentné, ktoré zracionalizované sa tvária, že sú niečím iným.

Homofóbia bráni mužom i ženám využívať možnosť budovať kvalitnejšie vzťahy s ľuďmi ináč ako heterosexuálne orientovanými napriek tomu, že by to bolo pre obidve strany prínosné a prospešné.

Homofóbia produkuje sociálnu agresivitu primárne zameranú na homosexuálov, no ďalej paušalizovanú vo forme podozrievavosti a útočnosti na celú societu. Produktom homofóbie je napr. nadávka „buzerant“, ktorú heterosexuáli používajú bez ohľadu na sexuálnu orientáciu adresáta ako agresívny výstup proti objektu.

Nie každý človek, ktorý si nie je absolútne istý svojou sexuálnou identitou, svojou vyhranenosťou sexuality, je homosexuál. No každému takémuto človeku ubližuje homofóbia tak ako homosexuálnym ľuďom. Takýto človek je nútený nenávidieť sám seba, klamať sám seba a nenávidieť každého, kto mu pripomenie jeho sebaklam.

Základné faktory homofóbie

Inteligencia

Viaceré výskumy, u nás napríklad publikovaný prieskum verejnej mienky postojov majority k homosexuálnej menšine, ako ho robila agentúra FOCUS, uvádzajú, že akceptujúcejšie postoje voči homosexuálom majú ľudia s vyššou všeobecnou inteligenciou. Ešte väčšia je súvislosť medzi akceptovaním minorít a emocionálnou a sociálnou inteligenciou.

Vzdelanie

Keďže homofóbia je produkovaná aj strachom z neznámeho, je zjavná spätosť medzi mierou poznania jednotlivca a jeho postojmi k homosexuálom. Je pravdepodobné, že čím je človek vzdelanejší, tým je schopnejší akceptovať sexuálne menšiny.

Vek

Prieskumy ukázali, že mladší ľudia sú schopní skôr akceptovať sexuálne menšiny.

Pohlavie

Viaceré výskumy¹ ukazujú, že ľudia ťažšie akceptujú homosexualitu u osôb rovnakého pohlavia, pričom muži trikrát menej akceptujú mužskú homosexualitu ako ženskú.

Religiozita

Ľudia menej religiózne založení viac akceptujú homosexualitu ako ortodoxnejší veriaci.

Štruktúra homofóbie²

Individuálna homofóbia súvisí so systémom hodnôt jednotlivca, jeho náboženským presvedčením a systémom osobných kritérií toho, čo je a čo nie je morálne, i s deformovanými predsudkami voči homosexuálom.

Príklady:

Pocity nenávisti alebo ľútosti voči gejom a lesbám.

Hodnotenia typu: „psychicky narušené, geneticky defektné bytosti, ktorých existencia je v rozpore so zákonmi prírody“, „nemorálni, hriešni, infikovaní (... atď.) vyvrheli na okraji spoločnosti“ a podobne...

Pocity strachu z vlastnej homosexuality (autohomofóbia).

Homofóbia v medziľudských vzťahoch sa prejavuje, keď osobná zaujatosť ovplyvňuje vzťahy medzi jednotlivcami a transformuje predsudky na prejavy nenávisti, verbálnej alebo fyzickej agresivity, opovrhovania, odmietania a pod.

Príklady:

Používanie nadávok a pejoratívnych výrazov („buzerant“, „teploš“...).

Psychické alebo fyzické šikanovanie, týranie či obťažovanie objektu homofóbie.

Odmietanie alebo prerušenie medziľudských kontaktov a vzťahov, sociálne vylúčovanie z prostredia rodiny, kolektívu v škole či práci, z miestnej komunity (vidiek, malé mestá).

Inštitucionalizovaná homofóbia označuje spôsoby, akými orgány štátnej správy, samosprávy, výchovno-vzdelávacie, náboženské, zdravotnícke a iné inštitúcie, zamestnávateľské organizácie či profesijné združenia systematicky priamou alebo nepriamou formou diskriminujú jednotlivcov na základe ich sexuálnej orientácie.

Príklady:

Legislatíva: Nerovnoprávne postavenie partnerských dvojíc osôb rovnakého pohlavia (voči heterosexuálnym párom) bez možnosti dôstojným spôsobom úradne deklarovať svoje životné spoločenstvá s účinným právnym mechanizmom na zabezpečenie ich sociálnych a ekonomických istôt.

Medicína: Posudzovanie homosexuality ako choroby bez odborne relevantných dôkazov, často v rozpore s medzinárodne uznávanými lekáorskými autoritami vrátane pokusov lekárov o zmenu sexuálnej orientácie rôznymi druhmi terapie (napr. averzívna alebo reparatívna terapia).

Výchovno-vzdelávací systém: Absencia homosexuality v učebných osnovách sexuálnej výchovy alebo prezentácia homosexuality ako úchyľky bez ohľadu na oficiálne medicínske stanoviská.

Pracovno-právne vzťahy: Odmietnutie prijatia do pracovného pomeru alebo prepustenie z práce na základe sexuálnej orientácie, často s uvedením inej, vágne formulovanej príčiny.

Kultúrna (spoločenská) homofóbia je spojená so spoločenskými normami či tzv. „nepísanými zákonmi“ spoločenskej etiky a kultúry správania, ktoré napriek tomu, že nie sú súčasťou oficiálneho práva, zakladajú a do určitej miery legitimizujú rôzne skryté formy diskriminácie (tabuizovanie problematiky,

určitý tradicionalizmus v jej zobrazovaní v médiách a v histórii, založený na stereotypných a nepravdivých mýtoch).

Niekoľko príkladov negatívneho symbolizmu z médií:

Nemenovaná súkromná televízia: *V prestávkach seriózne sa tváriacej diskusnej relácie na tému homosexualita ukazuje zábery kamery na exhibície transvestitov, prostitúciu, pornografiu a iné s témou nesúvisiace javy (praktiky bulvárnosti, vytváranie a posilňovanie mýtov založených na homofóbných predsudkoch a stereotypoch).*

Nemenované súkromné rádio: *»Táto zoznamovacia relácia je určená len pre osoby opačného pohlavia. V prípade nejasností konzultujte so svojim lekárom« (vtipne sa tváriaci slogan opakovaním podsúva homofóbný postoj).*

Nemenovaný denník: *„Homosexuál kradol“ (bezodôvodné zvyrazňovanie sexuálnej orientácie v snahe zaujať), či „Obetami násillia skínov sa stávajú Rómovia, cudzinci tmavej pleti a iní ľudia, ako aj homosexuáli“ (tí podľa redaktora asi ľuďmi nie sú).*

Najčastejšie predsudky voči homosexualite v spoločnosti

Homosexuálny človek je hriešny.

V súčasnosti katolícka cirkev nepokladá homosexualitu ako takú za hriech. Hriechom však je „homosexuálne“ milovať a mať homosexuálny pohlavný styk.

Homosexuálni ľudia sú zvrhlí, perverzní, sadomasochistickí alebo vulgárni.

Ide o extrémny predsudok, paušálne prisudzujúci homosexuálnym ľuďom patologické správanie. Sexualita homosexuálnych ľudí sa v rámci variačného kontinua nelíši od sexuality heterosexuálov. Sexualita, jej prežívanie a pociťovanie u homosexuálnych ľudí a heterosexuálnych ľudí sú zhodné, len objekt, na ktorý sa zameriavajú je odlišný. Homosexuáli sa zameriavajú na osobu rovnakého pohlavia.

Homosexuálny človek je nenormálny, chorý, narušený.

Ide o hodnotenie pomocou medicínskeho diskurzu 19. a prvej polovice 20. storočia. Postojové zložky, presvedčenia sú totožné s tvrdením, že homosexuálny človek je horší ako heterosexuál.

Svetová zdravotnícka organizácia nepovažuje homosexualitu za chorobu ani v biologicko-genetickom, ani v psychologickom ponímaní. Ak niekto z odborníkov tvrdí niečo iné a svoj osobný názor a predsudok prezentuje ako fakt všeobecne platný, porušuje minimálne etické princípy svojej profesie, ktoré sú preňho záväzné.

Homosexuálni ľudia zneužívajú deti, sú pedofilní.

90 % agresorov je priamo z rodiny alebo z okolia blízkeho rodine. Sú to heterosexuálni otcovia, blízki príbuzní či blízki priatelia rodiny mužského rodu, nachádzajúci sa v klasickom type rodiny.

Na spájanie pedofílie s homosexualitou doplatilo už veľa detí obidvoch pohlaví a ich rodiny. Ak si matka a školský systém myslia, že celá prevencia syndrómu CAN spočíva v upozornení dieťaťa na „homosexuálneho cudzieho zlého uja s cukríkmi“, môže na to doplatiť nielen homosexuálna minorita, ale hlavne samotné dieťa a jeho rodina.

Odhadujem, že život homosexuála/lesby sa od života heterosexuála nelíši vôbec.

Ak proband označí túto odpoveď, predstavuje si život homosexuála ako svoj život. Nepriamo tým hovorí, že je to taký človek, ako je subjekt sám, čo je pozitívna črta tejto odpovede. Zabúda však na sociálnu a právnu diskrimináciu.

Odhadujem, že život homosexuála/lesby sa od života heterosexuála líši značne, je celkom iný.

Takéto tvrdenia charakterizujú predstavu človeka o výraznej odlišnosti jeho života a života homosexuálnych ľudí, čo signalizuje výrazný, až extrémny sociálny odstup.

Myslím si, že homosexuáli sú mnohonásobne promiskuitnejší ako heterosexuáli.

Sú výskumy, ktoré nepotvrdili významný rozdiel v promiskuite medzi heterosexuálmi a homosexuálmi (M. Šípošová, 1997), iné výskumy vykazujú zvýšenú mieru promiskuity u homosexuálnych jedincov, ktorá však nie je mnohonásobná.

Homosexuáli sú riziková skupina z hľadiska šírenia HIV/AIDS.

Pravdou je, že nechránená análna penetrácia je najriskynejšou sexuálnou praktikou. Dnes už vieme, že neexistujú rizikové skupiny, ale existuje rizikové správanie, viazané na jednotlivca bez ohľadu na sexuálnu orientáciu.

Veľkým rizikom pre heterosexuálov, ktorí uveria tomuto predsudku, myslia si, že ich sa riziko nákazy vírusom HIV netýka, lebo oni nie sú homosexuálni, je zanedbanie prevencie a opatrnosti v ich sexuálnom správaní. Tento predsudok viedol v druhej polovici 80. rokov k enormnému vzostupu počtu nakazených heterosexuálnych ľudí.

Homosexuáli sú zameraní viac na sex ako na city a lásku.

Stretávame sa s názormi, že tento predsudok je podporený už samotným termínom homosexuál, ktorý z pohľadu spoločnosti kladie dôraz na sexuálne správanie. Preto sa vyskytujú tendencie toto slovo celkom nahradiť slovom »gej«. Je možné súhlasiť s tým, že spoločnosť má tendencie takto si vysvetľovať tento termín a že prenáša tento dojem na celkové správanie minority. Na druhej strane vieme, že slovo homosexuál znamená homo – rovnaký, sex – pohlavie. To znamená, že slovo homosexuál označuje človeka orientovaného na rovnaké pohlavie a nemá nič spoločné s podhodnocovaním emocionalitu vo vzťahu dvoch homosexuálnych ľudí. Zastávame názor, že správna informovanosť spoločnosti by v tomto probléme bola konštruktívnejším riešením ako podľahnutie minority spoločenským tlakom, ktoré vznikli nepochopením a zlou interpretáciou termínu.

Výsledky výskumov (Herek, in: M. Šípošová, 1997) poukazujú na fakt, že podiel medzi citovým a sexuálnym v prežívaní a živote homosexuálov aj heterosexuálov je rovnaký. Heterosexuálne i homosexuálne páry opisujú úroveň kvality vzťahu totožne alebo porovnateľne.

Lúboštný vzťah dvoch homosexuálnych mužov/dvoch žien je v porovnaní s heterosexuálnym vzťahom neplnhodnotný (nevedie k narodeniu potomka – dieťaťa).

Napriek tomu, že nevedie k priamej reprodukcii, je plnohodnotný tak, ako je plnohodnotný vzťah dvoch manželov či partnerov heterosexuálnych, ktorý je z rôznych dôvodov bezdetný.

Myslím si, že homosexuál/lesba nemôže byť rodičom, lebo sa nemôže rozmnožovať.

Homosexuálny muž je muž. Homosexuálna žena je žena. Pokiaľ nie sú neplodní, obidvaja sú schopní reprodukcie.

Myslím si, že homosexuál/lesba nemôže byť rodičom, nesmie vychovávať dieťa, lebo by ho skazil, ublížil mu.

Niektorí ľudia sa domnievajú, že ublížením dieťaťu by v takomto prípade bolo nepriame vystavenie riziku sebaodsudzovania, čím rozumieme negatívne pocity dieťaťa zo seba samého a zo svojej neobvyklej rodiny. Nesúhlasíme s týmto názorom. Pocity dieťaťa v rámci takéhoto rodinného stavu sú porovnateľné s pocitmi dieťaťa z kompletnej rodiny, z neúplnej rodiny a pod. Dieťa od malička vyrastá v určitom prostredí, ktoré je preň prirodzenou samozrejmosťou. Dôležitým faktorom pre dieťa je kvalita emocionálnych a racionálnych podnetov zo strany rodiny, nie forma rodiny. Problém vyrovnať sa s pocitmi neistoty z alternatívnych foriem rodiny nemá dieťa, ale väčšinou individuá mimo jeho rodinného prostredia, ktorými sú pedagógovia, susedia, príbuzní. Toto tvrdenie potvrdzujú výsledky výskumov, zaoberajúcich sa neštandardnou rodinou, kde sa rodičia rozviedli, alebo kde došlo k úmrtiu rodiča či rodičov. Životné prostredie dieťaťa z homosexuálnej rodiny obsahuje množstvo modelov obidvoch pohlaví. Ďalej sa toto sekundárne ublíženie chápe ako rodinným stavom zapríčinené šikanovanie dieťaťa v školských alebo mimoškolských zariadeniach. Tento sociálno-patologický jav, ešte do nedávnej minulosti odborníkmi prehliadaný, je dnes taký rozšírený i napriek tomu, že homosexuálna rodina s dieťaťom je zriedkavý jav. Ak agresor chce ublížiť obeti, nájde si množstvo možných iracionálnych alebo pseudoracionálnych dôvodov útoku na obeť.

Myslím si, že homosexuál/lesba nemôže byť rodičom, nesmie vychovávať dieťa, lebo by z dieťaťa vychovali homosexuála.

Psychologické a sociálno-psychologické výskumy jasne dokázali, že homosexualita sa nedá naučiť, nedá sa „odkukať“ rovnako, ako sa nedá liečiť a odnaučiť heterosexuality. Homosexuálni ľudia sa narodili do heterosexuálnych rodín, do heterosexuálnej a silne homofóbnej spoločnosti a napriek tomu stále ostávajú homosexuálmi. Heterosexuáli, pohybujúci sa v homosexuálnej societe, nemenia svoju orientáciu a zostávajú heterosexuálni.

Vo vzťahu dvoch homosexuálnych mužov/žien je jeden z nich „mužom“ (aktívny) a druhý „ženou“ (pasívny).

Toto tvrdenie vychádza tiež z heterosexistického náhľadu na sexuálne správanie. V homosexuálnych vzťahoch sú partnermi buď dvaja muži, ktorí nie sú ženami, alebo dve ženy, ktoré nie sú mužmi.

Používanie termínu „aktívny“ a „pasívny“ je v súvislosti so sexuálnym správaním veľmi nepresné. Sexuálna rola penetrovaného a toho, ktorý penetruje, samozrejme, nesúvisí s aktivitou v sexuálnom správaní.

Myslím si, že homosexuálna orientácia je spôsobená traumou, ako je sexuálne zneužívanie, telesné a psychické týranie v detstve.

Výskyt syndrómu CAN je podstatne vyšší, ako sa všeobecne predpokladá. Väčšina detí sa v priebehu vývinu stretne s rôzne silnými podnetmi, ktoré by sa dali charakterizovať ako psychické týranie, telesné týranie, ale i sexuálne zneužívanie. Výskyt syndrómu CAN nesúvisí s fenoménom homosexuality, keby súvisel, homosexuálnych ľudí by bolo v populácii podstatne viac.

Myslím si, že homosexuálna orientácia je spôsobená zlým vzťahom matky k dieťaťu.

Tento stereotyp vychádza z niektorých dynamických teórií, ktoré vinia matku nielen z homosexuality, ale i z chorôb a porúch, ako je schizofrénia či neuróza. Práve naopak, tieto dohady boli mnohokrát empiricky vyvrátené.

Myslím si, že homosexuálna orientácia je spôsobená zlým vzťahom otca k dieťaťu.

Táto teória je blízka niektorým tvrdeniam, ktoré sa zaoberajú modelovaním a modelovým učením vo vývine dieťaťa. Deficit alebo negatívny vzťah otca však môže byť nahradený množstvom iných pozitívnych mužských modelov, s ktorými je dieťa v kontakte, rovnako, ako je to v prípade dieťaťa žijúceho v neúplnej rodine.

Myslím si, že homosexuálna orientácia je vrodená, zakódovaná v génoch.

Výskyt tohto predsudku môže byť výsledkom častého opakovania tejto informácie v médiách. Takúto teóriu nikdy nikto empiricky a exaktne nedokázal, rovnako ako ani opak, teda názor, že sexuálna orientácia je získaná výchovou či inými sociálnymi vplyvmi.

Myslím si, že homosexualita v správaní človeka je viditeľná, muž je zoženštený a žena je mužatka.

Sú určité prejavy v správaní, ktoré môžu byť charakteristické pre človeka zo sexuálnej minority, no nemožno človeka na základe týchto znakov spoľahlivo zatriediť do určitej kategórie. Z hľadiska teórie sexuálneho kontinua je samozrejme, že rovnaké prejavy v správaní sa môžu vyskytovať i u človeka heterosexuálne orientovaného, i u človeka patriaceho k minorite.

Môj vzťah k homosexuálom je negatívny, lebo moja skúsenosť s homosexuálmi je zlá, nepríjemná, prípadne nemám nijakú skúsenosť.

V tomto tvrdení vidieť veľkú mieru generalizácie jednotlivkej skúsenosti alebo jednotlivých zážitkov a ich vplyv na postoj voči celej minorite.

Myslím si, že registrované partnerstvo – právne definované spoložitie muža s mužom a ženy so ženou – by malo byť štátom zamietnuté, lebo rodina a manželstvo je jediná správna forma spoložitia dvoch ľudí.

V súčasnosti sa ideálna predstava rodiny relatívne málo odzrkadľuje v reálnom živote. Naša doba je tvorcom rôznych alternatívnych typov rodín, ktorým sú rodiny homosexuálnych partnerov alebo ich partnerské vzťahy rovnocenné.

Právo a štát tieto formy rodinných a partnerských vzťahov stále neakceptuje a tým ich sekundárne eliminuje.

Myslím si, že registrované partnerstvo – právne definované spoložitie muža s mužom a ženy so ženou – je nepotrebné, veď sa môžu mať radi aj bez toho papiera.

Takéto právne ustanovenie by riešilo nielen majetkovoprávne vzťahy, ale z hľadiska etiky by tiež zaručovalo také práva a povinnosti partnerov, ktoré sú nevyhnutné na kvalitný vzťah. Sú to napríklad vyživovacia povinnosť, právo na voľno v zamestnaní z dôvodu ochorenia partnera s potrebou starostlivosti, alebo právo na voľno v prípade úmrtia partnera a iné.

Mgr. Dušan Veselovský,

Iniciatíva Inakosť – spoložitie bez diskriminácie sexuálnych menšín

Poznámky:

- 1 G. M. Herek, 1984 a Š. Dubaj, 1995 (in: M. Šípošová, 1998), S. F. Morin a E. M. Garfinkle (in: E. Badinterová, 1999).
- 2 Z originálu Warren Blumenfeld, Homophobia: We All Pay a Price Beacon Press, 1992, spracoval a preložil J. Gréč.

Literatúra:

Badinter, E.: XY. Identita muža, Aspekt, Bratislava, 1999.

Brzek, A., Pondělíčková-Mašlová, J.: Třetí pohlaví?, Scientia Medica, Praha, 1992.

Spencer, C.: Dejiny homosexuality, Slovart, Bratislava, 1999.

Šípošová, M.: *Homofóbia a jej vplyv na homosexuálnu menšinu*, in: Aspekt 1/1998, s. 241–261, Aspekt, Bratislava, 1998.

Warren Blumenfeld, Homophobia: We All Pay a Price Beacon Press, 1992.

MEDICÍNSKE ASPEKTY HOMOSEXUALITY

MUDr. Marek Mrázik

Ľudská zvedavosť – alebo túžba po poznaní – sa nezastavuje ani pri skúmaní najintímnejších aspektov správania človeka v spoločnosti a v kontakte s inými jedincami. V posledných rokoch sa vedci zaujímajú o spôsoby, ktorými sa prenášajú isté vzorce ľudského správania. Pokiaľ sa niektorým z týchto vedcov zdá takýto vzorec správania z istého hľadiska „negatívny“, či „spoločensky neprijateľný“, snažia sa nájsť spôsob, ako ho eliminovať. Hľadá sa gén alkoholizmu. Gén agresivity. Gén homosexuality. Ten posledný zamestnáva obzvlášť médiá.

Predovšetkým nie je vedecky korektné hovoriť týmto spôsobom o homosexualite alebo o ktoromkoľvek inom správaní. Vyplýva to už z rozdielu medzi tým, čo vieme napríklad o diabetes mellitus alebo cystickej fibróze a čo o homosexualite. Na rozdiel od homosexuality genetická mutácia, spôsobujúca tieto choroby, je prírodou napísaný osudový scenár. Čo teda vieme o homosexualite z medicínskeho aspektu, aspektu jej etiológie, prenosu či liečby?

Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) vyňala roku 1991 homosexualitu z Medzinárodnej klasifikácie chorôb (ICD-10). Slovo „homosexualita“ sa v tejto klasifikácii vôbec nenachádza a aj jej ego-dystonickú formu možno zaradiť len podľa ‚dg. F66.1 Ego-dystonická sexuálna orientácia‘, teda slovo „homosexualita“ sa tu nevyskytuje. (Treba pripomenúť, že u pacienta s touto diagnózou liečime jeho ego-dystóniu a nie jeho sexuálnu orientáciu, s ktorou sa mu, práve naopak, pomáhame vyrovnávať.) Zároveň WHO roku 1992 vyhlásila, že sa stotožňuje s týmto: „Keďže homosexualita per se nemá žiadny negatívny vplyv na úsudok, stabilitu, hodnovernosť alebo všeobecné sociálne a zamestnanecké schopnosti, WHO apeluje na všetky medzinárodné zdravotnícke organizácie a ich individuálnych členov, aby urgentne apelovali na zmenu legislatívy svojich krajín, ktorá penalizuje homosexualitu medzi dvoma dospelými osobami. Navyše WHO volá po znížení stigmatizácie homosexuálov, akokoľvek a kdekoľvek sa tak deje.“ (WHO Dec. 1992.) S uvedeným postojom sa stotožňuje aj **Americká Psychiatrická Asociácia (APA)**, ktorá navyše v podobnom vyhlásení žiada o uznanie všeobecných ľudských práv vrátane práva na imigráciu, vojenskú službu, práva na registrované partnerstvo atď. (APA 1997, Fact sheet on homosexuality and bisexuality issues.) APA ešte roku 1973 v tajnom hlasovaní Rady dôverníkov (Board of Trustees) rozhodla, že neexistujú dôkazy pre to, aby sme spájali homosexualitu s mentálnymi chorobami, a vyňala ju z americkej klasifikácie (DSM-IV). Nestalo sa tak vôbec na nátlak niektorých „radikálnych skupín gejsko-lesbického hnutia“, ako sa to snažia podsúvať náboženský radikáli. Naopak, na nátlak konzervatívnej časti APA, ktorá nesúhlasila s týmto výsledkom, intervenovali o rok neskôr oponenti pod vedením Dr. Sabshina referendum vnútri APA, ktoré dopadlo 68 % v prospech

vyňatia homosexuality z klasifikácie. Zástancovia klasifikácie homosexuality ako mentálnej choroby dlho podčiarkovali jej použitie v záujme ego-dystonických osobností, teda tých, čo trpia úzkosťou a súčasnými mentálnymi poruchami kvôli svojej homosexualite. Vyústilo to do snahy o vytvorenie novej kategórie „tých, ktorí sú vyrušení, v konflikte so svojou sexuálnou orientáciou, alebo si prajú jej zmenu“. Toto zdôvodňovanie bolo kritizované pre zámernú snahu označiť veci nesprávnym menom. Už Stoller a Hooker roku 1957 charakterizovali takéto porušené správanie medzi niektorými homosexuálnymi jedincami ako „ego-defenzívne“, teda zodpovedajúce sociálnej stigme a viktimizácii kvôli sexuálnej orientácii. Marmor uzavrel, že mentálne poruchy u niektorých gejov a lesbiab sú „nie skutočnými následkami homosexuality, ale sú dôsledkom predsudkov a diskriminácie, s ktorou sa stretávajú v spoločnosti“.

Etiologické výskumy homosexuality sa môžu opierať o dve historické cesty: storočie trvajúce veľmi problematické psychologické výskumy a časovo krátke, ale extrémne komplexné výskumy biologické. Psychiatria nielenže absolútne zlyhala v dôkazoch, že homosexualita je len preferencia, teda akási plastická vec, ktorú možno zvrátiť, ale takisto zlyhala pri dôkaze, že homosexualita je patológia. Po neúspešných dekádach psychiatrického výskumu vplyvu prostredia na vývin homosexuality sa nedokázal efekt sociálneho a kultúrneho prostredia (Judd Marmor, Michael Bailey a Richard Pillard, Stoller a kol., 1973, s. 1208–1210). Psychodynamické teórie výskytu homosexuality majú okrem toho veľa nedostatkov. Predovšetkým sú založené na sledovaní populácie gejov a lesbiab, ktorí hľadajú psychiatrickú pomoc alebo sú vo väzniciach a nemocniciach, netvorí teda reprezentatívnu populáciu (Hooker, 1957). Už Judd Marmor argumentoval, že keby naše rozhodnutie o mentálnom zdraví heterosexuálov bolo založené na skúmaní tých, ktorých vidíme počas klinickej praxe, museli by sme pripustiť, že všetci heterosexuáli sú mentálne chorí (Stoller a kol., 1973, s. 1208–1209). Ďalej dodal, že nie všetci geovia a lesbiab vyrastali v prostredí „sexuálne poruchového vývoja“ a tiež nie všetci v takom prostredí sa stali homosexuálmi, takže nemôžeme posudzovať vývoj homosexuality na základe výchovného prostredia. Marmor argumentoval, že vegetariáni a ľudia v celibáte tiež znásilňujú biologické normy a nie sú za to označení ako mentálne chorí. V poslednom desaťročí sa preto radikálne ustúpilo od hľadania „psychiatrickej“ cesty a prešlo sa k iným výskumom. Ani genetické výskumy v 90. rokoch nepriniesli nijaké konkrétne výsledky. Dean Hamer z Ústavu pre výskum rakoviny v Bethesde, Maryland, zverejnil roku 1993 v časopise *Science* štúdiu s názvom „Súvislosť medzi DNA markerom na X chromozóme a sexuálnou orientáciou mužov“. Práca sa stala všeobecne známou vďaka tlačí sice menej serióznej, o to viac však čítanejšej, pod oveľa zvučnejšie znejúcim názvom „Gén homosexuality“. Hamerova skupina preskúmala rodokmene 114 rodín, v ktorých sa vyskytovali homosexuáli. Medzi príbuznými zo strany matky sa táto sexuálna orientácia vyskytuje častejšie než medzi príbuznými otca. Hamerova skupina sa preto

ďalej sústredila na výskum X chromozómu 40 bratských párov, v ktorých aspoň jeden bol gej. Zistilo sa, že tí bratia, ktorí obaja boli homosexuálni, mali jeden úsek na špičke dlhého čiže q ramena X chromozómu (Xq28) zhodný. Bratia s rozdielnou sexuálnou orientáciou tento úsek zhodný nemali. Treba povedať, že médiá to trochu prehnali, keď tento objav prezentovali ako gén homosexuality. Existuje totiž viacero námietok: Ak mali homosexuálni bratia tento úsek zhodný, nemali ho zhodný s inými homosexuálnymi jedincami z analyzovanej skupiny, okrem toho to vôbec neplatilo u lesbických žien. Hamerova spolupracovníčka Angela Pattatucciová venovala viacej pozornosti štúdiu genetických základov homosexuality u žien. V štúdiu uverejnenej roku 1995, v ktorej analyzovala sexuálnu orientáciu 358 hetero-, bi- a homosexuálnych žien, zistila, že neheterosexuálna orientácia sa sústreďuje v rodinách – ináč povedané, príbuzné neheterosexuálnych žien sú s väčšou pravdepodobnosťou neheterosexuálne než príbuzné heterosexuálnych žien, teda ak je v rodine jedna lesbická alebo bisexuálna žena, medzi jej ženskými príbuznými zrejme nájdeme ďalšie s rovnakou sexuálnou orientáciou. Pattatucciová sa pokúsila overiť aj prácu z roku 1993 o spoločnom Xq28 regióne. Zatiaľ čo v prípade bratov sa jej podarilo pôvodnú prácu potvrdiť, v prípade sestier podobnú zhodu nenašla. Angela Pattatucciová teda potvrdila pôvodný Hamerov výsledok. Lenže v tom istom roku George Ebers z Londýna v štáte Ontario oznámil, že jeho skupine sa Hamerove výsledky nepodarilo ani približne zopakovať. Navyše jeden bývalý pracovník Hamerovho laboratória svojho šéfa obvinil zo zámerného výberu uverejnených výsledkov. Prípacom sa začal zaoberať americký Úrad pre integritu výskumov – úrad, ktorý podrobuje prísnej analýze práce podozrivé z úmyselného falšovania výsledkov alebo z ich úmyselne nesprávnej interpretácie. Ak teda dôkazy Hamera a Pattatucciovej nedostačujú, znamená to, že homosexualita nie je dedičná? To je práve niečo, čo nikdy nebudeme schopní vyhlásiť. To, že sa nejaká črta nededí, je rovnako nedokázateľné ako napríklad to, že ste sa nedopustili nevery. Vedecký pracovník Salkovho ústavu v La Jole Simon LeVay zvolil pri svojich výskumoch biologických základov homosexuality odlišný postup. Vychádzal z toho, že sexualita je nejakým nevelmi známym spôsobom riadená mozgom. LeVay podrobil skúmaniu mozgy 19 homosexuálnych a 16 heterosexuálnych mužov. Do súboru zaradil aj mozgy šiestich žien, ktorých sexuálna orientácia nebola známa. Zameral sa na hypotalamus. Jeho štyri jadrá sú predpokladanými nositeľmi anatomických rozdielov medzi mozgami mužov a žien. LeVay zistil, že jadro INAH3 je viac ako dvojnásobne väčšie u mužov než u žien, zvyšné tri sú rovnaké. Heterosexuálni muži majú tú istú štruktúru dvoj- až trojnásobne väčšiu ako homosexuálni muži, presne v súlade s hypotézou, že homosexuálni muži majú mozgové centrum sexuality podobné ženám. Problém je však v tom, že 18 z 19 skúmaných homosexuálov boli obeť AIDS. Teda – jedna správa, veľmi málo početná vzorka a ešte navyše alternatívne vysvetlenie rozdielu, ktoré zatiaľ nemožno zavrhnúť. Celkom iste vznikajú zložité väzby medzi tým, čo sa deje v rovine citov,

a tým, čo sa deje v rovine biologickej. Kde, v ktorom mieste vzniká rozdiel medzi homosexuálnym, bisexuálnym či heterosexuálnym správaním, to jednoducho napriek niekoľkým predloženým hypotézam nevieme.

Homosexualita bola po celé stáročia považovaná za chorobu. Medzi vtedajšími „**liečebnými metódami**“ **homosexuality** by sme našli rôzne viac či menej radikálne prístupy, ktoré sa napospol všetky skončili neúspešne. Niektoré z nich sa zachovali i v 20. storočí a dokonca sa používali ešte nedávno i u nás, hlavne na psychiatrických klinikách v Prahe a Bratislave. Veľmi pekne nám rôzne nekalé praktiky psychiatrov približuje psychológ James Harrison vo filme *Changing our minds* (1992), pričom poznamenáva, že medicína pristupovala k homosexualite s takým odporom, že prakticky každá metóda by bola v súčasnosti považovaná za neospravedliteľnú. Lesbické ženy boli donútené na hysterektómie (vyrezanie maternice) a podávali sa im nasilu estrogénové (ženské pohlavné hormóny) injekcie, hoci bolo jasné, že to nemá nijaký efekt na zmenu sexuálnej orientácie. Film takisto obsahuje ukážku z roku 1940, kde je mladý homosexuálny muž podrobený transorbitálnej lobotómii (vyrezanie mozgového laloka prístupom cez očné jamku). Obsahuje tiež ČB snímku z roku 1950, nakrútenú americkým námorníctvom, kde mladý gej leží pripútaný na posteli a doktor mu prikladá k hlave elektródy. Pred elektrošokom môžeme ešte začuť, ako mu lekár povie, že sa mu potom veľmi uľaví. Následne vidíme, ako sa telo muža zatrasie a on začne strašne kričať. Doktori tiež skúšali kastráciu a rôzne formy averznej terapie, ani jedna z nich, samozrejme, nepriniesla nijaké výsledky. V súčasnosti začína časť psychiatrov opäť poukazovať na neúspešnú **reparatívnu (konverznú) terapiu** ako na údajnú možnosť zmeny sexuálnej orientácie. Typicky je propagovaná skupinami a jednotlivcami, vychádzajúcimi z konzervatívnych pravocívých náboženských kruhov, ktoré ju odporúčajú ako „liečbu“ homosexuality (u nás doc. Rakús). V podstate všetci gejovia, lesby, pracovníci s mentálnym zdravím a náboženský liberáli ju považujú za neproduktívnu a potenciálne nebezpečnú. „Neexistuje žiadna publikovaná vedecká evidencia, podporujúca efektívnosť reparatívnej terapie ako liečby na zmenu sexuálnej orientácie“ (APA 1997, Fact sheet...). Dr. Drescher z Columbia University dodáva: „Musím upozorniť, že je to experimentálna forma liečby, ktorej úspech je absolútne nepreukázateľný. Existuje evidencia o pacientoch, ktorí po nej zostávajú ťažko depresívni, niektorí sa pokúsili o samovraždu, alebo ju dokonca spáchali. V oficiálnom stanovisku APA z 15. januára 1999, revidovaného v júni 2000, sa výrazne odsudzujú terapeutické techniky, ktoré niektorí psychiatri a mentálni pracovníci používajú na údajnú zmenu sexuálnej orientácie. Neexistuje nijaký dôkaz, že táto tzv. „reparatívna terapia“ je nejako efektívna pri premene jednej sexuálnej orientácie na druhú, čo potvrdil pre nás aj vtedajší prezident APA Rodrigi Munoz, MD, ktorý dodal, že „však existujú dôkazy o tom, že táto teória je deštruktívna, pričom možné dôsledky sú depresie, úzkosti a samodeštrukčné správanie“. www.psych.org

Osobne homosexualitu definujem ako citovú náklonnosť (lásku) a sexuálnu prítiažlivosť dvoch osôb rovnakého pohlavia. Ide o prirodzený cit medzi dvoma dospelými osobami, pričom ani jednému z nich neubližuje, ale naopak, prispieva k naplneniu ich vzájomného šťastia. Je zároveň daný a nemenný. Slovo homosexualita zároveň označuje i životný štýl, subkultúru, ktorú je možné veľmi dobre definovať a existenciou ktorej gejovia a lesbické ženy spĺňajú všetky atribúty menšiny s požiadavkou na rešpektovanie svojich ľudských práv.

MUDr. Marek Mrázik,

Iniciatíva Inakosť – spolužitie bez diskriminácie sexuálnych menšín

Literatúra:

- American Psychiatric Association (1994), Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fourth Edition, Washington D.C.
- American Psychiatric Association (1996), „DSM-IV Questions and Answers”, http://www.psych.org/clin_res/q_a.html
- Biber, S. (1996, Jan. 13), „Seminar on Sexual Reassignment Surgery Procedures”, Denver CO.
- Beiber, I., et al. (1962), Homosexuality: A Psychoanalytic Study of Male Homosexuals, New York: Basic Books.
- Bradley, S., et al. (1991), „Interim Report of DSM-IV Subcommittee on Gender Identity Disorders”, Archives of Sexual Behavior, Vol. 20, 1991, No. 4, s. 333–343.
- Freud, S. (1962), Three Essays of the Theory of Sexuality, New York: Avon Books.
- Lief, H., Kaplan, H. (1986), Ego-dystonic homosexuality, s. 259–266.
- Ross, M. (1988), Ego-dystonic heterosexuality: a case study. British Medical Journal (1988, Sept. 17), Homosexuality, s. 7–11.
- Doell, R., Longino, H. (1988), Sex hormones and Human behavior, s. 55–78.
- Roscoe, W. (1988), Making history: The challenge of Gay and Lesbian studies, s. 1–40.
- Hansen, B. (1989), American physicians’ earliest writings about homosexuals, Milbank, s. 92–108.
- Troiden, R. (1989), The formation of homosexual identities, s. 43–73.
- Donovan, B. (1991), Male homosexuality, s. 793, 796–799.
- Friedman, R. (1991), Contemporary psychoanalysis and homosexuality, s. 155–160.
- Friedman, R., Downey, J. (1993), Psychoanalysis, psychobiology and homosexuality, s. 1159–1198.
- Hamer, D. (1993), The relation between DNA marker at X chromosome and sexual orientation in men, Science, s. 223–227.
- Suppe, F. (1994), Explaining homosexuality: Philosophical issues and who cares anyhow?, s. 223–268.

- Lim, L. (1996), Present controversies in the genetics of male homosexuality, s. 759–762.
- Haumann, G. (1995), Homosexuality, biology and ideology, s. 57–77.
- De-Cecco, J., Parker, D. (1995), The biology of homosexuality: Sexual orientation or preference?, s. 1–27.
- Crepault, C. (1995), The psychoanalytic treatment of homosexuality, s. 116–126.
- Džuka, J., Warošek, R. (máj 1996), Subjektívna pohoda u homosexuálne orientovaných mužov, Česká a Slovenská psychiatria.
- American Psychiatric Association (1997), Fact sheet on homosexual and bisexual issues.
- Gabbard, D. (1999), Homosexuality and the human genome project, s. 25–51.
- Rice, G., Ebers, G., et al. (1999, April 23), Male homosexuality: Absence of linkage to microsatellite markers at Xq28, *Science*, s. 665–667.

www.psych.org

PSYCHOLOGICKÉ A SOCIÁLNO-PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY HOMOSEXUALITY

doc. PhDr. Anton Heretik, CSc.

Individuálny a spoločenský coming-out homosexuálov

Coming-out je termín, ktorý sa používa na proces odhalenia a prijatia homosexuálnej identity individua. Podľa Cassovej, Berzona a ďalších prechádza väčšina homosexuálov počas toho procesu niekoľkými fázami: 1) *zmätok okolo vlastnej identity*, 2) *porovnávanie identít*, 3) *tolerancia identity*, 4) *akceptovanie vlastnej homosexuálnej identity*, 5) *pýcha na svoju sexuálnu identitu* a 6) *syntéza homosexuálnej identity* do väčšinovej spoločnosti. To, či homosexuálny jedinec prejde všetkými fázami, ako dlho to trvá, ako bolestne to prežije, to závisí od mnohých osobnostných a spoločenských faktorov. Existuje však aj sociálny coming-out, ktorý je procesom odhalenia a prijatia sexuálnej menšiny zo strany väčšiny. Zdá sa, že aj na tento sociálny coming-out by sme mohli parafrázovať jednotlivé štádiá individuálneho coming-outu. Od zmätku vo väčšinovej spoločnosti okolo existencie iných sexuálnych identít cez fázy porovnávania identít, toleranciu iných identít, ich akceptovanie až po ich syntézu. Rodičovské postavy individuálneho coming-outu sú v coming-oute sociálnom nahrádzané inštitúciami, ktoré musia zaujať stanovisko k existencii odlišných sexuálnych identít, a to aj pokiaľ ide o legislatívu. Individuálny coming-out je do značnej miery podmienený úspešnosťou coming-outu sociálneho. Problémom je, ako napokon vždy v otázkach menšín, že tie musia na seba samy upozorňovať a bojovať za svoje práva, inak ostávajú marginalizované a zabudnuté. K privilegiami väčšinového rangu totiž patrí aj prehliadanie problémov menšín a popieranie vlastných xenofóbnych tendencií, pričom homofóbia je jednou z nich. Paradoxom je, že začiatkom liberalizačného hnutia je často prekročenie istej hranice v správaní väčšiny voči menšine. Začiatkom hnutia za rovnoprávnosť afroamerickej menšiny v USA boli spory okolo segregovaných škôl a dopravných prostriedkov začiatkom 60. rokov. A historickým medzníkom začiatku „gay liberation movement“ bola policajná brutalita v newyorskej homosexuálnej štvrti Stonewall roku 1969. Aj nestráviteľné výroky niektorých našich politikov a odborníkov môžu tým, že rozbúria verejnú mienku, spustiť diskusiu a iniciovať pozitívne zmeny v spoločnosti v oblasti práv menšín.

Diskusia o „liečiteľnosti“ homosexuality a jej dôsledky

Zdá sa, že jednoduché vyčiarknutie homosexuality z medzinárodnej klasifikácie chorôb nie je dostatočným dôvodom pre vymiznutie úvah o liečiteľnosti homosexuality. Zotrvačnosť spoločnosti vrátane tej odbornej – medicínskej – v predsudkoch je značná. Nejde pritom o čisto akademickú či klinickú debatu. Ich dôsledkom je postoj, že ak je homosexualita liečiteľná, môže si kaž-

dý, kto túži po legislatívne upravenom partnerstve, dať medicínsky upraviť svoju sexuálnu orientáciu z homosexuálnej na heterosexuálnu a potom uzavrieť sobáš s osobou opačného pohlavia.

Ak však chceme byť voči týmto postojom spravodliví, musíme poznať aj ich *historické korene*. Odkedy sa psychiatria a klinická psychológia etablovali ako veda, teda od druhej polovice 19. storočia, bola homosexualita zaradovaná medzi sexuálne deviácie a tie zas medzi psychopatie. Napriek skepticizmu voči liečiteľnosti trvalých povahových abnormít znamenala pre klinikov veľkú výzvu a ich pokusy liečiť ju boli teda *lege artis*. Prístupy jednotlivých škôl, či už klasickej psychoanalýzy, alebo behaviorálnej psychoterapie, sa líšili len v dôraze na rôzne etiologické faktory (rané traumy a vzťahy s rodičovskými postavami vs. naučené správanie) a v použitých metódach. Obe však spájali omnipotentný postoj terapeuta, ktorý vedel lepšie, čo je pre pacienta dobré, ako pacient sám.

Z klinického hľadiska znamenali zvrat jednak Kinseyho názory publikované v 40.–50. rokoch, jednak nástup humanistickej psychológie v rokoch šesťdesiatych.

Chápanie *sexuálnej orientácie ako kontinua* (Kinsey) je revolučnou myšlienkou s viacerými dôsledkami. Jedným z nich je spochybnenie vyhranosti sexuálnej orientácie, čo je názor, s ktorým nesúhlasia ani mnohí homosexuáli. Pripúšťa úvahy o tom, že okrem heterosexuality a homosexuality, s vymedzeným pásmom bisexuality, existuje v sexuálnej orientácii aj individuálna dynamika identity.

V procesovo orientovanej psychológii to niektoré autorky formulovali pregnantne: „Nie sexuálna orientácia, ale my sme kontinuum“ (Summers a Diamond). To vedie k dôsledkom v stanovení „terapeutických cieľov“ pre mnohých zástancov „liečby homosexuality“. Úspechy liečby u tzv. ego-dystónnych homosexuálov sú výsledkom stanovenia terapeutického cieľa ako zmeny vo vopred stanovenom smere a nie sprevádzania človeka pri jeho hľadaní identity. Z tohto hľadiska možno rovnako úspešne ako homosexualitu liečiť i heterosexualitu. Vývoj názorov na možnosť a potrebu liečiť homosexuálov teda odráža nielen historický vývin spoločenských postojov (a predsudkov), ale i vývoj názorov a postojov k zmyslu a cieľu psychoterapie. Boli to smery v *humanistickej psychoterapii*, ktoré prišli s myšlienkou, že nie je cieľom meniť správanie a prežívanie človeka vo vopred stanovenom smere a tým odstrániť jeho ťažkosti, ale sprevádzať človeka pri jeho hľadaní seba realizácie, či sebaaktualizácie (Maslow, Rogers). Ak je súčasťou smerovania, sebaaktualizácie človeka jeho homosexuálna orientácia, má ju terapeut akceptovať a podporovať. Výskum subjektívnej spokojnosti, výskytu psychopatologickej symptomatológie, štruktúry osobnosti (u nás napr. Džuka a spol., Šipošová a spol.) potvrdil nevýznamnosť rozdielov medzi homosexuálmi a heterosexuálmi vo väčšine sledovaných parametrov. Ako heterosexuáli, tak aj homosexuáli potrebujú niekedy psychoterapeutickú pomoc. To, že ju homosexuáli vyhľadávajú častejšie ako heterosexuáli, je dôsledkom, nie samotnej

sexuálnej orientácie ako príčiny, ale problémov pri individuálnom, či sociálnom coming-oute.

Liberalizmus vs. fundamentalizmus v postojoch k sexualite

Sexualita má mnoho dimenzií – biologických, psychologických, sociálnych. Ako univerzálny fenomén tvorí preto i politikum. Postoje k nej odrážajú ako fundamentalistické, tak i liberálne nastavenie. Fundamentalizmus znamená podľa Summersovej a Diamondovej striktné lipnutie na konzervatívnych zákonoch a tabu, ktoré regulujú ľudské správanie. Je motivovaný hlavne strachom, kam by ústup od tradičných hodnôt v spoločnosti mohol viesť. Rizikom fundamentalizmu je monopol na interpretáciu zákonov (napr. bible) a zneužitie moci. Výrok „Pokiaľ ja budem ministrom spravodlivosti, nebude prijatý zákon o registrovanom partnerstve“ je z tohto hľadiska extrémne fundamentalistický. Liberalizmus proklamuje individuálne slobody a právo jedincov vzdorovať moci. Aj liberalizmus má svoje hranice, a to ako v ekonomike, politike, tak i v normách sexuálneho správania. Extrémny liberalizmus by mohol viesť k tolerovaniu sexuálnej agresie a zneužívaniu detí. Je z tohto hľadiska pozoruhodné, ako extrémni fundamentalisti hovoria jedným dychom o homosexualite a pedofílii. Podmieňujú tým strach väčšiny spoločnosti, že ak sa ustúpi liberalizačnému hnutiu homosexuálov, bude to automaticky viesť k deštrukcii noriem sexuálneho správania vôbec. Podmieňujú tým aj symbolickú úroveň homofóbie, pretože homosexuálne je potom automaticky asociované s nemorálnym a hrozivým. Extrémy v oboch smeroch – fundamentalizme i liberalizme – môžu poškodiť ľudské práva vrátane práv menšín. Adekvátna formulácia a spôsob presadzovania zákona o registrovanom partnerstve má preto význam nielen pre homosexuálov, ale aj pre heterosexuálov. Je zároveň skúškou demokracie pre celú občiansku spoločnosť.

Praktické výstupy pre prijatie zákona o registrovanom partnerstve

Dlhoročné skúsenosti s presadzovaním zákonov občiansko-právne zrovnoprávňujúcich homosexuálnu menšinu s heterosexuálnou väčšinou v zahraničí (škandinávske krajiny, Francúzsko, Česká republika a iné) potvrdzujú, že ide o dlhodobý a zložitý proces. Ak pripustíme analógiu medzi fázami individuálneho a sociálneho coming-outu mala by taktika a stratégia presadzovania zákona o registrovanom partnerstve na Slovensku do istej miery „kopírovať“ tieto etapy.

Fázy zmätku a porovnávanía identít práve prebiehajú a ich základnou formou by mala byť naďalej široká a otvorená diskusia v spoločnosti. Vyplýva zo zákonitostí rangu a privilégií, že nestačí, aby sa realizovali, i keď na vysokej spoločenskej a odbornej úrovni v homosexuálnych periodikách (napr. Atribút g/l), či na seminároch. Mala by sa viac dostávať do priestoru tlačových a elektronických médií. Tento tlak zároveň pôsobí na politikov, ktorí sú nútení zaujímať postoje.

Kampaň KDH nie je z tohto hľadiska témou „uhorkovej sezóny“, ale vítaným stimulom diskusie, preto záujem treba naďalej udržiavať a oživovať. Tým sa dostávame k fáze *tolerancie*, ktorá sa môže postupne realizovať ako väčšinový postoj, nielen proklamovaný, ale i vnútorne zažitý. *Fáza akceptovania* je fázou, ktorá môže vyvrcholiť podaním a v lepšom prípade i prijatím zákona o registrovanom partnerstve homosexuálov. Ak úspešne prebehne, „vzniká nárok“ na *fázu pýchy identity* – ako pre homosexuálov, ktorí vybojovali svoj boj, tak aj pre heterosexuálov, ktorí zložili svoju skúšku z demokracie a žitia v občianskej spoločnosti. Ale vyvrcholením by mala byť zákonite *fáza syntézy identity*, ktorá umožní nové formy partnerského spoluzitia a rodinného života (vrátane výchovy detí) bez ohľadu na sexuálnu orientáciu človeka.

*doc. PhDr. Anton Heretik, CSc.,
Katedra psychológie FF UK, Bratislava*

(Autor je klinický a forenzný psychológ, heterosexuál, bez politickej príslušnosti. Prezentované názory nesúvisia s jeho členstvom a funkciami v psychiatrických, psychologických a psychoterapeutických spoločnostiach.)

RODINA AKO POLITICKÁ OTÁZKA

PhDr. Erika Kvapilová, PhD.

Rast záujmu politikov o rodinu vo vyspelých priemyselných krajinách možno časovo situovať približne do polovice 70. rokov. Je to obdobie, keď sa začínajú prejavovať – prakticky vo všetkých krajinách, hoci s rôznou intenzitou – určité demografické trendy, ktoré narúšajú povojnový model univerzality manželskej rodiny. Patria sem: zmenšovanie rodiny, rast rozvodovosti a nárast počtu osamelých rodičov, najmä matiek, rast počtu detí narodených mimo manželstva, predmanželské a nemanželské spolužitie dvojíc a pod.

Príčiny týchto trendov sú rôznorodé a podmienené takými *objektívnymi* procesmi, ako sú zmeny vzorov zamestnanosti, rast vzdelanostnej úrovne žien a ich zapájanie sa do platenej práce, posuny v hodnotových preferenciách, posun v predstavách o „typicky mužských“ a „typicky ženských“ rolách, variantné možnosti slobodného usporiadania osobného života atď.¹

Definícia „rodiny“ sa tak v posledných troch desaťročiach stala značne problematickou: v realite sa začala výraznejšie prejavovať rôznorodosť rodinných foriem a vznikali nové typy rodín, ktoré svojím zložením (no nie nevyhnutne svojimi funkciami!) boli odlišné od ideálu tradičnej nukleárnej rodiny, pozostávajúcej z heterosexuálnej manželskej dvojice a ich (vlastných) detí.

Zmeny v štruktúre a podobách rodín a presun dôrazu na dynamiku rodiny (prechody medzi stavmi a rolami členov rodiny) sa stali významnou výzvou pre vlády mnohých krajín. Prístupy politikov a politických strán rovnako ako konkrétne reakcie vlád na tieto zmeny sú rozmanité a závisia nielen od ich ideologickej orientácie, ale tiež od prevažujúcej dobovej verejnej mienky a kultúrnych a náboženských tradícií príslušnej krajiny.

Tak napríklad v **USA** demokratický prezident J. Carter usporiadal v lete roku 1980 v Bielom dome dnes už legendárnu konferenciu, ktorej cieľom bolo analyzovať zmeny americkej rodiny, k akým došlo v poslednom desaťročí, a pokúsiť sa nájsť politickú zhodu v prístupe k tvorbe programov a projektov zameraných na riešenie jej problémov. Už pri príprave konferencie sa však objavili vážne spory okolo samotného predmetu stretnutia, ktoré napokon vyústili do zmeny pôvodného názvu *Konferencia o rodine* na *Konferencia o rodinách*. Podujatie, ako to charakterizovala jedna z amerických teoretičiek, „*bolo politicky také sporné, že v konečnom dôsledku zablokovalo celý vývoj na federálnej úrovni takmer na desaťročie*“ (K. Bogenschneider, 2000).

Odborné diskusie na tému „rodina“ však v USA pokračovali aj v 80. rokoch. Výrazným impulzom, ktorý prispel k ich dynamizácii, bola kniha Ch. Murraya *Losing Ground* (1984). Publikácia bola, okrem iného, kritikou poskytovania verejnej finančnej pomoci osamelým matkám s deťmi, programu známeho ako AFDC (*Aid for Families with Dependent Children*). Tento program, podľa autora, demoralizoval rodičov a demotivoval ich pri hľadaní práce, čím vytváral veľkú skupinu ľudí závislých od štátu, teda „parazitujúcich“

na daniach amerických poplatníkov. V dôsledku vášnivých diskusií, sčasti vyvolaných aj Murrayovou knihou, počas vlády demokratického prezidenta B. Clintona (v rámci jeho sociálnej reformy)² prestala AFDC neobmedzene vyplácať dávky osamelým nepracujúcim matkám a štáty dostali kompetencie rozhodnúť o podmienkach ich udelenia. Program bol limitovaný na 5 rokov poberania počas celého života a sprísnil sa niektoré podmienky nároku. Tak napríklad osamelé matky, ktoré nie sú ochotné označiť otca svojho dieťaťa, môžu stratiť najmenej ¼ sociálnej podpory. Podobne matka, ktorá poberá dávku a ktorej sa narodí ďalšie nemanželské dieťa, príde o časť dávky. Nedospelé matky nemusia dostať podporu, až kým nedosiahnu 18 rokov.

Rodina ako politická téma sa v priebehu 90. rokov stala rovnako dôležitou pre republikánov ako pre demokratov. Republikáni v známej *Zmluve s Amerikou* (*Contract with America*, 1994) venovali štyri z jej desiatich bodov rodine. O necelé dva roky neskôr demokrati použili vo svojej kampani ako centrálny slogan „*V prvom rade rodiny*“ (*Families First*) a rodina bola i ústrednou témou kampaní prezidentských kandidátov v roku 1996.

V **Británii** sa rodina stala súčasťou politickej rétoriky najmä zásluhou lady M. Thatcherovej, ktorá roku 1977 vyhlásila o britských konzervatívcoch: „*Sme stranou rodiny.*“ Britskí konzervatívci však rovnako ako ich americkí kolegovia z GOP nemajú patent na rodinu. V súčasnosti vládnucci labouristi v rámci vytvárania nového imidžu svojej strany (New Labour) a v rámci obrody národného štátu, založeného na etických princípoch, postavili rodinu v predvolebnej kampani v roku 1997 do stredu svojej politickej rétoriky. Na jednom z ich billboardov napríklad stálo: „*Labouristi vytvoria podmienky pre to, aby sa práca usilovne pracujúcim rodinám vyplatila, a poskytnú väčšiu pomoc rodinám vtedy, keď to najviac potrebujú – keď vychovávajú svoje deti.*“

Britská sociálna politika, podobne ako je to v USA, sa tradične sústreďuje na pomoc *deprivovaným* rodinám, a to bez ohľadu na to, či sú pri moci ľavičari alebo pravičari. Americký a britský prístup k riešeniu rodinnej problematiky na úrovni politickej však predstavujú akési špecifikum, ktoré – v jeho súčasnej podobe – jeden z teoretikov sociálneho štátu³ nazval tzv. Clinton-Blairovskou ortodoxiou. Za jednu zo základných charakteristík tohto prístupu pritom označil požiadavku *prísneho morálneho posudzovania* (na princípoch silnej pracovnej etiky) pri definovaní nárokov a udeľovaní (sociálnych) práv (dávok) rodinám a jednotlivcom.

Prístupy väčšiny európskych krajín k meniacim sa formám rodiny a k tvorbe programov na ich podporu sú však podstatne veľkorysejšie, a to i napriek tomu, že existujú určité rozdiely medzi jednotlivými štátmi. Nie je mojím zámerom predstavovať základné charakteristiky rodinnej politiky, alebo opatrení, zameraných na rodinu v jednotlivých krajinách, do detailov, preto len stručne skonštatujem, že mnohé európske krajiny v posledných rokoch ustupujú od stotožňovania rodiny s nukleárnou rodinou a aj formálne legalizujú iné typy rodín. Napríklad vo Švédsku je legálne rovnocennou formou manželstva spolužitie (*sambo*) a, ako všetci vieme, Holandsko ako jedna z pr-

vých krajín EÚ zaviedlo zákony umožňujúce spolužitie homosexuálnych dvojíc s rovnakými vlastníckymi a daňovými právami, aké majú heterosexuálne zosobášené dvojice. Takisto neúplné rodiny nie sú v mnohých krajinách už považované za deviantné, problémové, či za odchýlku od „normálu“, ale sú rovnocenné pri poskytovaní štátnej pomoci rodinám, ba dokonca v niektorých štátoch existujú extra opatrenia na podporu osamelých rodičov: ich cieľom nie je poskytnúť im dočasnú sociálnu pomoc, ale predovšetkým podporiť schopnosť rodičov ekonomicky sa osamostatniť a zvládať rodičovské a pracovné povinnosti rovnako, ako ich zvládajú tzv. úplné rodiny.

Väčšina ekonomicky vyspelých krajín sveta teda v posledných desaťročiach venuje veľký priestor rodine, pochopeniu jej meniacej sa štruktúry, dynamiky, diverzite jej foriem, pochopeniu potrieb jej jednotlivých členov a pod. Dôkazom môžu byť napríklad pravidelné *Správy o rodine*, ktoré v rôznych podobách a periodicite publikuje väčšina týchto krajín, zriaďovanie špeciálnych komisií pre rodinu a rodinnú politiku, či dokonca ministerstiev, ktoré majú rodinu priamo v názve.

Rodina sa v posledných troch desaťročiach stala nielen súčasťou programov národných vlád a politických strán, ale tiež dôležitou súčasťou politiky nadnárodných inštitúcií. Na úrovni **Európskeho spoločenstva** významný prelom v záujme o meniacu sa rodinu a jej formy znamená *Rezolúcia k populačnej politike* prijatá v roku 1983. Táto rezolúcia po prvýkrát na úrovni Spoločenstva zdôraznila potrebu venovať sa tvorbe politik a opatrení, ktoré berú do úvahy rôznorodé potreby rôznorodých rodín. Rezolúcia sa často interpretuje ako prvý impulz na to, že „rodina“ sa dostala do politického slovníka ES. V auguste 1989 EK prijala komuniké (*COM (89) 363final*), identifikujúce 5 oblastí, ktoré vyžadujú permanentnú pozornosť a spoločné opatrenia na úrovni Únie. Sú to:

1. začlenenie rodinnej dimenzie do procesu tvorby relevantných opatrení na úrovni EK,
2. pravidelné vyhodnocovanie dopadu iných politik na rodinu,
3. zladňovanie pracovných a rodičovských povinností a podpora spoločnému rodičovstvu,
4. prijatie opatrení na ochranu určitých kategórií rodiny, predovšetkým osamelých rodičov a mnohopočetných rodín,
5. špeciálna pozornosť sa má venovať deprivovaným rodinám.

V tom istom roku (1989) vzniklo aj *The European Observatory on National Family Policies* (monitoring), ktorého garantom je od roku 1998 *Rakúsky inštitút pre výskum rodiny*. Ide o multidisciplinárnu sieť nezávislých expertov, ktorých úlohou je, okrem iného, monitorovať trendy odlišného vývoja rodinných foriem, monitorovať demografické, sociálno-ekonomické a politické zmeny, s dopadom na rodinu.

Nedávne iniciatívy EK v oblasti rodiny a rodinnej politiky sa sústreďujú najmä na vytváranie rovnakých príležitostí mužov a žien – rodičov, pokiaľ ide najmä o spoločnú starostlivosť o deti (rodičovská dovolenka), či zladňovanie

rodičovských a pracovných povinností oboch rodičov (najmä zariadenia pre deti a služby).

Záujem o vytváranie „spoločnosti priateľskej voči rodine“ deklarovala neďávno tiež **OECD**, organizácia označovaná za elitný ekonomický klub, ktorá pracuje na projekte s rovnomenným názvom.

Počiatky systematického záujmu o rodinu, resp. rodiny na úrovni **OSN**, možno vystopovať už v 20. rokoch, keď OSN prijala prvú Deklaráciu práv dieťaťa (1924). Hlavnou iniciatívou v tejto oblasti však bolo vyhlásenie roku 1994 za Medzinárodný rok rodín, pričom od tohto roku sa každoročne 15. máj oslavuje ako Medzinárodný deň rodín. Postoj OSN k definovaniu rodiny je vcelku veľmi liberálny a dôraz sa kladie skôr na funkcie ako na štruktúru rodiny. Vyplýva to najmä zo skutočnosti, že OSN združuje krajiny s rôznym kultúrnym pozadím, kde rodina má v každej z nich špecifický význam a obsah. V jednej z publikácií, ktorá sa venuje rôznorodosti foriem rodiny, sa doslova hovorí: „Rodiny existujú v mnohých podobách a variáciách a menia sa počas životného cyklu. Spoločnosť, ktorá je priateľská k rodine, je tá, čo uznáva diverzitu rodinných foriem a rešpektuje jedinečné podmienky, výhody a nevýhody, aké každý zakúša pri výkone jej funkcií. Vzťah medzi formou a funkciou je ťažko postihnuteľný rovnako v rodinách ako v umení a zasluhuje si pozornosť politikov a tvorcov zákonov kdekoľvek na svete.“⁴

Typológia rodinných foriem

nukleárna	rozšírená	reorganizovaná
<ul style="list-style-type: none">• biologická• sociálna• jeden rodič• adopcia• in vitro	<ul style="list-style-type: none">• trojgeneračná• príbuzenstvo• kmeňová• polygamia	<ul style="list-style-type: none">• znovuzosobášení• komúna• rovnaké pohlavie

Zdroj: UN Occasional Papers Series, No. 2, 1992, s. 5

Rodina ako politická otázka na Slovensku

Rodina bola dôležitou súčasťou politickej ideológie už za socializmu. Socialistický režim podporoval sobášnosť a preferoval manželskú rodinu pred inými formami, napríklad mladomanželskými pôžičkami, pri prideľovaní štátnych, podnikových a družstevných bytov a pod. Takéto opatrenia sledovali však predovšetkým pronatálne ciele (reprodukcia pracovnej sily).

Spoločenské zmeny po roku 1989 posilnili dôraz na nukleárnu rodinu ako na hlavný zdroj uspokojovania sociálnych a ekonomických potrieb jednotlivcov⁵ a zároveň umocnili existujúci konzervativizmus pri chápaní toho, čo rodina je a predovšetkým aká má byť. Isté etické normatívy pri definovaní rodi-

ny a podmienok, za akých má ona nárok na pomoc štátu, sa podpísali aj na *Koncepcii štátnej rodinnej politiky* z roku 1997, ktorá bola schválená vládou SR ako súčasť širšej *Koncepcie transformácie sociálnej sféry SR*. V časti venovanej právnej ochrane rodiny a jej členov sa konštatuje:

„Právnym základom rodiny ako spoločenstva rodičov a detí... je trvalý manželský zväzok. Štát podporuje a právne chráni stabilitu manželstva a kvalitu partnerských vzťahov. Postoj štátu k iným, suboptimálnym formám rodinného spolužitia je určený potrebami detí a iných závislých (ohrozených) členov. Úcta a pomoc sa preukazujú najmä tým, ktorí po strate manželského partnera na seba vzali úlohu zodpovednosti jedného rodiča za starostlivosť o deti.“

Netreba azda veľmi zdôrazňovať, že takéto chápanie rodiny je nielen statické, ale tiež normatívne, keď sa za „prirodzený“ základ rodiny považuje heterosexuálne manželstvo, pričom iné formy rodinného spolužitia chápe ako „suboptimálne“.

V časti Koncepcie o štátnej politike v oblasti sociálno-ekonomického zabezpečenia rodín sa hovorí o potrebe štátu podporovať najmä sociálne slabšie rodiny systémom štátnej podpory (najmä *príjmovovo testované* prídavky na deti). Je to ďalší príklad presadzovania konzervatívnej ideológie v oblasti štátnych zásahov do rodiny, keď objektom štátnej intervencie majú byť najmä „problémové“, t. j. v tomto prípade sociálne slabšie rodiny, pričom štátne zásahy do „normálnej“ rodiny sú nepotrebné či dokonca nežiaduce. Mohla by som pokračovať vo výpočte „eticky determinovaných“ podmienok nároku na sociálne práva (dávky) rodín, napríklad pri udeľovaní prídavkov na deti (sociálna spravodlivosť), alebo pri nároku na rodičovský príspevok (celodenná starostlivosť, nie aj-aj, ale buď-alebo). To však nie je predmetom môjho vystúpenia.

Dovoľte mi teda, aby som povedala ešte niekoľko slov na adresu nedávnych politických iniciatív, ktoré sa explicitne venujú rodine. Zaiste sem patria návrhy SMERu a SNS na obmedzenie vyplácania prídavkov na deti mnohohodným rodinám, pričom každému je viac-menej jasné, aké rodiny mali tvorcovia podobných návrhov na mysli. Aj tento návrh bol založený na *etickej* argumentácii. Ako sa napríklad pre Národnú obrodu 16. 6. 2000 vyjadrila vedúca sociálnej sekcie SMERu, takýto zákon by *„odlíšil tých (rodičov), ktorí pracujú, od tých, ktorí svoje deti zanedbávajú“*. Táto zvláštna logika (podľa nej, každý nezamestnaný automaticky zanedbáva svoje dieťa, je teda odsúdeniahodný a treba ho penalizovať – hoci v skutočnosti opatrenie by penalizovalo jeho či jej dieťa) však našťastie doposiaľ nenašla širokú podporu.

Iným, priam explicitným príkladom politického záujmu o rodinu je nedávna iniciatíva KDĽ, známa ako *ÁNO PRE RODINU*. KDĽ treba uznať, že ako prvé pochopilo, ako sa otázky spojené s rodinou, rodinnou politikou, populačnou politikou stávajú – v dôsledku demografických trendov a preťaženia systémov sociálnej ochrany – ústrednými problémami vlád v nasledujúcich desaťročiach a že sa pokúša túto problematiku uchopiť komplexne.

Riešenia na ozdravenie rodiny a návrhy na jej podporu sa však, celkom pochopiteľne, pohybujú v rámci katolíckej doktríny – za rodinu sa považuje výlučne *manželský* heterosexuálny zväzok. O iných formách spoluzitia sa prakticky neuvažuje ako o rodine, a to aj napriek prítomnosti detí. Ako sa na októbrovej konferencii (2000) KDH vyjadril Anton Neuwirth, dokonca i „*všetky spôsoby ,manželstva na skúšku‘ sú smiešne, ba zahŕňajúce*“.

Vychádzajúc z takejto definície rodiny, aj požiadavky KDH na štát a jeho „reguláciu“ rodinnej politiky potom smerujú k posilňovaniu tradičnej nukleárnej manželskej rodiny a k potvrdzovaniu tradičných rolí jej členov. Taká je napríklad požiadavka podporovať finančne rodiča (myslí sa tým matka) dovtedy, kým dieťa nenastúpi do školy, či dokonca až do 15. roku jeho veku (J. Brocka).

Filozofiu prístupu KDH k rodine vyjadrujú azda najvýstižnejšie slová Antona Neuwirtha, ktorý povedal: „*Vynára sa otázka, či sa majú v jej (rodiny) prospech použiť – podľa súčasných zameraní – postupy ,reálnej‘ či ,morálnej‘ politiky. Podľa nášho presvedčenia najúčinnjšou reálnou politikou je politika morálna. A týmto by sme chceli vyjadriť náš postoj k rodine.*“

Súčasťou morálnej politiky KDH je boj so všetkými javmi, ktoré potenciálne ohrozujú manželskú rodinu. Patrí medzi ne i inštitút registrovaného partnerstva, ktorý svojho času označil Ján Čarnogurský za ohrozenie rodiny. Alojz Rakús, známy svojím bojom proti homosexualite ako psychickej poruche, ktorú treba liečiť, sa vyjadril k ohrozovaniu rodiny homosexuálnou komunitou vo svojej kritike A. Giddensa takto: „*...veľmi pregnantne charakterizuje mentalitu, ktorá v rôznych podobách a rôznymi prostriedkami ohrozuje rodinu a zdanlivo vedecky vytvára predpoklady pre rôzne alternatívne formy rodiny. Aktuálnou reprezentáciu takejto formy rodiny je v súčasnosti propagované registrované partnerstvo homosexuálnych jedincov. Zábuda sa pritom na okolnosť, že existencia ľudí ako biologického druhu je závislá od faktorov, ktoré túto formu sociálneho inžinierstva robia neprijateľnou a nebezpečnou, lebo je odtrhnutá od reality.*“

Na rozdiel od pána Rakúsa nepovažujem požiadavku registrovaného partnerstva (rovnako ako homosexualitu) za odtrhnutú od reality. Naopak, je to legitímna požiadavka časti občanov Slovenskej republiky, ktorí sa považujú za spoločensky diskriminovaných a sú schopní svoje požiadavky legitímnym spôsobom formulovať a presadzovať. Homosexuáli, či už registrovaní alebo neregistrovaní, zrejme nebudú tou skupinou populácie, ktorá prispeje k populačnému rastu, ale „morálne“ ich trestať za túto skutočnosť, napríklad tým, že ich vyhlásime za chorých alebo že spoločnosť neuzná ich právo na formálne spoluzitie s blízkym človekom, považujem ja osobne za nemorálne.

Slovensko si musí vybrať. Buď chce byť vyspelou európskou demokraciou, ktorá rešpektuje a podporuje práva svojich občanov, najmä tých, čo sa cítia diskriminovaní voči majoritnej populácii, alebo sa stane opäť nejakou

formou diktatúry väčšiny. Myslím si, že filozofia 50. rokov „*kto nejde s nami, ide proti nám, ale nás nesmie z cesty zviest*“ by nemala mať miesto už ani na Slovensku v 21. storočí.

*PhDr. Erika Kvapilová, PhD.,
riaditeľka Medzinárodného strediska pre štúdium rodiny*

Poznámky:

- 1** Hoci sa to v podobných súvislostiach prakticky vôbec nespomína, dôležitú úlohu tiež zohralo zavedenie perorálnej antikoncepcie na trh (v USA v roku 1960).
- 2** V roku 1994 prezident B. Clinton navrhol namiesto programu AFDC zavedenie zákona Práca a zodpovednosť, ktorého hlavným cieľom bolo zabrániť zneužívaniu pri poberaní sociálnych dávok sociálne odkázanými rodičmi a deťmi a prinútiť rodičov, aby si našli prácu. V konečnej podobe prijal republikánsky Kongres Zákon o zladení osobnej zodpovednosti a pracovnej príležitosti (*Personal Responsibility and Work Opportunity Reconciliation Act*, 1996), ktorý oproti pôvodnému návrhu zahŕňa ďalšie reštriktívne prvky a zvyšuje právomoci jednotlivých štátov v rozhodovaní o podmienkach pridelenia dávky.
- 3** B. Jordan: *The New Politics of Welfare*, SAGE, Londýn, 1998.
- 4** *Family Forms and Functions* (1992), UN Occasional Paper Series, No 2, 1992, s. 16.
- 5** Pozri Scenár radikálnej ekonomickej reformy a Scenár sociálnej reformy z roku 1990.

Literatúra:

Bogenschneider, K.: *Has Family Come of Age? A Decade Review of the State of U.S. Family Policy in the 1990s*. In: *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 62, No 4, November 2000.

GEJSKÉ A LESBICKÉ RODIČOVSTVO, HOMOSEXUÁLNA RODINA

Mgr. Marianna Šípošová

Homosexualita a rodičovstvo, to je zdanlivo najkontroverznejšia téma v súvislosti s právnymi aspektmi homosexuality. Je to zrejme tiež najjemnejší ukazovateľ homofóbie a heterosexizmu v spoločnosti alebo u jednotlivcov. Často môžete počuť názory typu: nemám nič proti registrovaným partnerstvám, ale nech nežiadajú adopciu detí. Napriek tomu, že táto téma, resp. jej riešenie na legislatívnej úrovni, sa zdá pre spoločnosť ako najväčší strašiak, treba povedať:

Homosexuáli môžu mať, majú a vychovávajú deti.

Pretože ku coming-outu, hlavne vďaka spoločenskej klíme voči homosexualite, dochádza u mnohých žien a mužov v čase, keď už predtým vstúpili do manželstva, v ktorom sa im narodilo jedno alebo viac detí, mnoho homosexuálnych mužov a žien na Slovensku má deti. U nás zatiaľ vôbec nie je spracovaná štúdia o tom, koľko lesbických žien alebo gejev má deti, pričom by bolo aj ťažké niečo také odhadnúť, lebo, ako som už povedala, deti majú predovšetkým tí gejovia alebo lesby, ktorí/é sa predtým prispôbili spoločenskému tlaku a vydali sa či oženili. Preto takýchto prípadov môže byť ešte veľmi veľa a s uvoľňujúcou sa spoločenskou klímou môžeme čakať, že tieto prípady sa budú objavovať čoraz častejšie. Je to prvý typ rodičovstva, tzv. *rodičovstvo pred coming-outom*.

U nás sa teda vyskytuje hlavne také gejské a lesbické rodičovstvo, pri ktorom dieťa/deti pochádza/pochádzajú z heterosexuálneho zväzku z minulosti. Gejovia, ale najmä lesbické ženy, sa však môžu rozhodnúť mať dieťa aj mimo heterosexuálneho zväzku, t. j. rozhodnúť sa pre *rodičovstvo po coming-oute*.

Cesty gejev a lesbiiek k rodičovstvu po coming-oute:

1. Adopcia alebo pestúnska starostlivosť. Tento spôsob sa, samozrejme, týka štátov, ktoré priznávajú takúto možnosť aj párom rovnakého pohlavia. Ide o možnosť buď adoptovať si cudzie dieťa, alebo v prípade, že jeden z partnerov má vlastné biologické dieťa, o možnosť adoptovania tohto dieťaťa druhým z partnerov.

2. Umelé oplodnenie. Túto možnosť využívajú lesbické ženy predovšetkým v krajinách, kde existujú špecializované agentúry a spermové banky, ktoré túto možnosť ponúkajú ženám bez ohľadu na ich sexuálnu orientáciu.

3. Náhradné materstvo. Je to možnosť pre gejev, ktorí sa chcú stať otcami. Je to v podstate dohoda medzi otcom a náhradnou matkou, ktorá sa po pôrode vzdá rodičovských práv na dieťa.

V štátoch, kde je možné adoptovať deti homosexuálnym párom a kde homosexuálny pár môže získať dieťa do náhradnej rodinnej starostlivosti, alebo získať dieťa umelým oplodnením, sa zvyšuje práve počet homosexuálnych rodičovstiev druhého typu, t. j. po coming-oute. Správa ACLU

(American Civil Liberties Union – Americký spolok občianskych slobôd) zo 6. apríla 1999 hovorí, že v Spojených štátoch žije od 6 do 14 miliónov detí, ktoré vychováva aspoň jeden homosexuálny rodič (ACLU Fact Sheet, 1999). Iné štatistiky uvádzajú, že každá piata lesbická žena a každý desiaty homosexuálny muž má deti (in: Jójárt, P., 2000). Preto aj existuje veľké množstvo empirických štúdií, ktoré porovnávajú homosexuálne a heterosexuálne rodiny, resp. deti vychovávané homosexuálnymi a heterosexuálnymi rodičmi, a ktoré skúmajú, či fakt, že deti vychovávajú homosexuálni rodičia, má na ne nejaký vplyv.

Aký má teda vplyv na dieťa výchova homosexuálnym rodičom? Na základe čoho sú mnohí ľudia presvedčení, že homosexuáli by nemali byť rodičmi a nemali by vychovávať deti? Existuje mnoho argumentov proti gejskému a lesbickému rodičovstvu, ktoré by sa dali zhrnúť do niekoľkých mýtov.

Mýtus: Jediné prijateľné prostredie pre zdravý vývin dieťaťa je heterosexuálne manželstvo.

Tento argument je založený na viacerých mýtoch, v každom prípade však, ak sa používa ako dôvod odmietnutia homosexuálneho rodičovstva, ťažko obstojí. Ani deti z rozvedených rodín, deti slobodných matiek a hlavne deti z detských domovov nevyrastajú v heterosexuálnom manželstve. Na druhej strane, mnohé heterosexuálne manželstvá z rôznych dôvodov nemožno označiť ako harmonické prostredie (napr. rodič/ia alkoholici, domáce násillie a pod.). Zatiaľ čo uvedené fenomény rozhodne majú negatívny dopad na psychické zdravie a pohodu dieťaťa, žiadny výskum nepotvrdil negatívny vplyv homosexuálnej orientácie rodiča, resp. rodičov na dieťa. Harmonické prostredie je teda pre zdravý vývin dieťaťa prvoradá – bez ohľadu na sexuálnu orientáciu rodičov.

Mýtus: Homosexuálni jedinci sú duševne menej zdraví, teda menej spôsobilí na rodičovstvo.

Homosexualita nie je duševná choroba, ani porucha a v žiadnej forme sa už nevyskytuje v diagnostických manuáloch (Medzinárodná klasifikácia chorôb). Množstvo štúdií už potvrdilo, že homosexuáli sa od heterosexuálov nijako nelíšia v zmysle duševného zdravia a psychologického prispôsobenia (Jójárt, P., 2000; Šípošová, M., 1997). Výskumy ďalej ukazujú, že lesbické matky sú viac podobné heterosexuálnym matkám než od nich rozdielne (Harris – Turner, 1985), že lesbické ženy sa rozhodujú pre rodičovstvo z tých istých dôvodov ako heterosexuálne ženy (Pies, 1990) a že lesbické a heterosexuálne slobodné matky podobným spôsobom zvládajú záťažové situácie a zariaďujú si svoj život (Pagelow, 1980). V posledne menovanej štúdii bol jediný rozdiel v tom, že lesbické matky častejšie vlastnili dom/byt a mali vlastný biznis (tamže). Výskumy rovnako ukazujú, že gejovia ako otcovia a heterosexuálni otcovia sú si podobní, čo sa týka venovania sa deťom, stupňa

intimity s deťmi, riešenia problémov, povzbudzovania do autonómnosti atď. (Bigner – Jacobsen, 1992).

Mýtus: Z detí gejev a lesbiab vyrastú tiež gejovia alebo lesby.

Výskumy ukazujú, že neexistuje pozitívna súvislosť medzi sexuálnou orientáciou rodičov a detí (Bailey a kol., 1995). Tento mýtus vychádza z presvedčenia, že homosexualite je možné sa naučiť, čo je samo osebe ďalší mýtus. Drvivá väčšina gejev a lesbiab vyrástla v heterosexuálnych rodinách. Jediný možný vplyv je, že deti vyrastajúce v homosexuálnej rodine budú otvorenejšie voči inému spôsobu života a budú mať menšie problémy prijať svoju prípadnú homosexualitu, čo je určite pozitívum.

Mýtus: Homosexuálni rodičia nebudú môcť poskytnúť svojim deťom primerané mužské a ženské vzory.

V prvom rade treba povedať, že je viac ako diskutabilné, či tradičné rozdelenie rodových rolí je pozitívny fenomén, o udržanie ktorého sa treba všemožne snažiť. Mnohé feministické štúdie poukazujú na to, že tradičné rodové roly majú mnohé negatívne spoločenské dôsledky (napr. domáce násilie) a sú nerozlučne späté s patriarchálnym systémom. V každom prípade má každé dieťa mimo domáceho prostredia nespočetné množstvo rodových vzorov v starých rodičoch, súrodencoch rodičov, učiteľoch a učiteľkách, ale je tu aj veľmi silný vplyv rovesníkov a pod.

Na margo uvedeného mýtu však možno uviesť, že existuje aj nemalé množstvo štúdií, ktoré sa zaoberajú vplyvom sexuálnej orientácie matiek na vnímanie rodovej roly u detí a záverom takýchto štúdií všeobecne je konštatovanie, že deti lesbických matiek nevykazujú rodovo „neprimerané“ správanie, ani nemajú zmätok okolo svojej sexuálnej identity (Golombok, 1983; Green a kol., 1986; Patterson, 1994). Literatúra zatiaľ podobné štúdie o otcoch neuvádza.

Mýtus: Je pravdepodobnejšie, že gejovia a lesby budú obtťažovať alebo sexuálne zneužívať svoje deti.

Neexistuje vôbec spojitosť medzi homosexualitou a pedofíliou. Sexuálna orientácia, či už heterosexuálna alebo homosexuálna, je orientácia na dospelých. Na druhej strane pedofília je sexuálna príťažlivosť k deťom a pri konaní na jej základe ide o trestný čin – je to zneužitie – zneužitie dieťaťa dospelým, t. j. zneužitie moci. 90 percent zneužití páchajú heterosexuálni muži. Zároveň je v drvivej väčšine prípadov zneužívania páchatelom dospelý muž a obeťou dieťa ženského pohlavia. Jedna štúdia uvádza, že z 269 prípadov zneužitia boli len dvaja páchatelia homosexuálne orientovaní. V prípadoch zneužívania chlapcov dospelými mužmi bolo 74 percent mužov v tom čase alebo v minulosti v heterosexuálnom vzťahu s matkou dieťaťa alebo inou príbuznou – ženou. Štúdia uzatvára, že riziko zneužitia dieťaťa heterosexuálnym príbuzným je 100-krát vyššie ako niekým, kto sa identifikuje ako gej, lesba alebo bisexuál (ACLU Fact Sheet, 1999).

Mýtus: Deti budú trpieť stigmou v súvislosti so sexuálnou orientáciou svojho rodiča/svojich rodičov (budú sa im posmievat').

Množstvo štúdií potvrdzuje, že medzi deťmi homosexuálnych a heterosexuálnych rodičov neexistujú významné rozdiely, čo sa týka sebadôvery, konceptu seba alebo sociálneho prispôsobenia (Green a kol., 1986). Pri porovnaní detí lesbických matiek s deťmi slobodných alebo rozvedených heterosexuálnych matiek Golombok zistil, že psychické problémy v oboch skupinách boli málo frekventované, aj keď sa vyskytovali častejšie u detí heterosexuálnych (slobodných alebo rozvedených) matiek. V tej istej štúdií sa uvádza, že deti oboch skupín mali dobré vzťahy s rovesníkmi (Golombok, 1983).

Samozrejme, je možné, že niekedy sa tieto deti nevyhnú posmechu. Deti sa iným deťom posmievajú z mnohých dôvodov, väčšinou kvôli rôznym odlišnostiam, pretože sú chudé alebo tučné, príliš malé alebo veľmi vysoké atď. V tejto súvislosti je však zrejmé, že pokiaľ ide o stigmatizáciu na základe sexuálnej orientácie rodičov, je to skôr problém netolerancie spoločnosti.

Mýtus: Homosexuálne vzťahy sú menej stabilné, preto nie sú vhodné na výchovu detí.

Niektoré výskumy, pravdaže, potvrdili, že homosexuálne vzťahy sú menej stabilné ako vzťahy heterosexuálne. Jedna vec je, že napriek tejto určitej tendencii nemožno zovšeobecňovať a tvrdiť, akoby heterosexuálna orientácia bola zárukou stabilného a dlhotrvajúceho vzťahu. Treba sa však pozrieť na tento problém aj z druhej strany a skúmať dôvody takéhoto javu. Spoločnosť heterosexuálne vzťahy všemožne podporuje a, naopak, na homosexuálov vo vzťahu vyvíja omnoho vyšší tlak ako na samotných jednotlivcov. Na druhej strane, mnoho rodín sa rozpadá a, ako sa hovorí, rodina sa nachádza v kríze. Deti sú často jedným z dôvodov, pre ktorý manželia napriek neporozumeniu zostávajú spolu. Vo výskume, ktorý som robila ako súčasť svojej diplomovej práce, sa ukázalo, že homosexuáli boli subjektívne významne spokojnejší vo svojich vzťahoch ako heterosexuálne páry (Šipóšová, M., 1997). Ak budeme predpokladať, že subjektívna spokojnosť vo vzťahu pozitívne koreluje s atmosférou v rodine, gejské a lesbické dvojice by nemali mať väčší problém ako heterosexuálne dvojice s poskytovaním harmonického prostredia dieťaťu.

Čo sa týka adoptovania, aj heterosexuálne páry žiadajúce adopciu musia prejsť zložitou procedúrou, v ktorej majú osvedčiť svoju spôsobilosť vychovávať dieťa. V prípade takejto možnosti pre homosexuálne páry by aj ony museli preukázať svoju spôsobilosť.

Namiesto záveru by som rada fakty vyplývajúce z výskumov, týkajúcich sa vplyvu homosexuality rodičov na ich deti, zhrnula do niekoľkých bodov:

- neexistuje žiadny dôkaz, že lesbické ženy a gejovia nie sú vhodnými rodičmi;

- domáce prostredie s lesbickými alebo gejskými rodičmi podporuje vývin dieťaťa rovnako pozitívne ako heterosexuálni rodičia;
- dobré rodičovstvo nijako nesúvisí so sexuálnou orientáciou – záleží skôr na schopnosti rodičov poskytnúť dieťaťu milujúce a podnetné prostredie;
- deti lesbických matiek alebo gejov sú rovnako inteligentné ako deti heterosexuálnych rodičov, ani nemajú nižšiu sebadôveru, nie sú menej obľúbené a netrpia viacerými problémami ako deti heterosexuálnych rodičov;
- deti homosexuálnych rodičov sú rovnako šťastné, zdravé a dobre prispôbené ako deti heterosexuálov.

No a celkom na záver uvádzam niektoré príklady krajín, kde existujú právne úpravy gejského a lesbického rodičovstva:

Island – umožňuje párom rovnakého pohlavia uzavrieť registrované partnerstvo. Tieto páry síce nemajú právo na umelé oplodnenie ani na adopciu, avšak ak jeden z partnerov má vlastné dieťa, uzavretím tohto zväzku dieťa prechádza do tzv. spoločného opatrovníctva, čo znamená, že druhý z partnerov má rovnaké práva a povinnosti voči dieťaťu ako jeho biologický rodič.

USA – nemajú síce nijaký federálny zákon o adopcii detí, ani o registrovanom partnerstve, avšak regionálne v niektorých štátoch, príp. mestách umožňujú párom rovnakého pohlavia uzatvárať „domáce partnerstvá“. Existujú navyše precedентné súdne prípady, ktoré prisúdili rodičovské práva nebiologickému rodičovi, alebo ktoré umožnili homosexuálnym párom adoptovanie cudzieho dieťaťa. Na druhej strane existujú prípady, keď na základe inej sexuálnej orientácie neumožnili biologickému rodičovi opatrovníctvo jeho/jej dieťaťa/detí. Ide v podstate o to, ako ktorý súd vyloží zázračnú formulu, čo je a čo nie je „v najlepšom záujme dieťaťa“.

Holandsko – nedávno bolo schválené manželstvo párov rovnakého pohlavia ako celkom rovnocenné s heterosexuálnym manželstvom, teda vrátane možnosti na adopciu.

Mgr. Marianna Šípošová,

Iniciatíva Inakosť – spolužitie bez diskriminácie sexuálnych menšín

Literatúra:

ACLU Fact Sheet, <http://www.aclu.org/issues/gay/parent.html> 1999.

Bailey, J. M. a kol., *Sexual orientation of adult sons of gay fathers*, in: *Developmental psychology*, 31, s. 124–129, 1995.

Bigner, J. J. – Jacobsen, R. B., *Adult responses to child behavior and attitudes toward fathering: Gay and nongay fathers*, in: *Journal of Homosexuality*, 23, s. 99–112, 1992.

Golombok, S. a kol., *Children in lesbian and single-parent households: Psychosexual and psychiatric appraisal*, in: *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 24, s. 551–572, 1983.

- Green, R. a kol., *Lesbian mothers and their children: A comparison with solo parent heterosexual mothers and their children*, in: *Archives of Sexual Behavior*, 15, s. 167–184, 1986.
- Harris, M. B. – Turner, P. H., *Gay and lesbian parents*, in: *Journal of Homosexuality*, 12, s. 101–113, 1985.
- Jójárt, Paula, *Lesbické ženy a gejovia v role rodičov*, Diplomová práca, Bratislava, Katedra psychológie FF UK, 2000.
- Pagelow, M. D., *Heterosexual and lesbian single mothers: A comparison of problems, coping, and solutions*, in: *Journal of Homosexuality*, 5, s. 189–204, 1980.
- Patterson, C. J., *Lesbian and gay families*, in: *Journal of the American Psychiatric Society*, 3, s. 62–64, 1994.
- Pies, C. A., *Lesbians and the choice to parent*, in: *Marriage and Family Review*, 14, s. 137–154, 1990.
- Šípošová, Marianna, *Homofóbia a jej dopad na homosexuálnu menšinu*, Diplomová práca, Bratislava, Katedra psychológie FF UK, 1997.

ODPORÚČANIA EÚ – HLAVNÉ DOKUMENTY:

1. Základ pre celú EÚ tvorí Zmluva o Európskom spoločenstve. V najposlednejšom, tzv. amsterdamskom znení (úprava zmluvy z roku 1997) je novo upravený článok 13, ktorý znie:

Článok 13

Rada pri rešpektovaní ostatných ustanovení tejto zmluvy a v medziach právomocí, ktorými je poverené Spoločenstvo, môže na návrh Komisie a po konzultácii s Európskym parlamentom jednomyselným uznesením prijať opatrenie na boj proti diskriminácii založenej na pohlaví, rasovom alebo etnickom pôvode, náboženskom vyznaní alebo viere, invalidite, veku alebo sexuálnej orientácii.

(1994)

2. EÚ však už aj predtým prijala oficiálny dokument: Rezolúciu Európskeho parlamentu o rovnakých právach pre homosexuálov a lesby v Európskom spoločenstve, uverejnenú v Úradnom vestníku EÚ pod č. A3-0028/94, teda roku 1994. Túto rezolúciu uvádzali v dôvodovej správe návrhu zákona o registrovanom partnerstve – návrh tohto zákona poslali 4 gejské a lesbické organizácie parlamentným výborom, vláde a ministerstvám naposledy vo februári 2000.

Spomínaná rezolúcia z 8. februára 1994 č. A3-0028/94 bola uverejnená v Official Journal of the European Communities pod č. OJ C 61/40.

(1996)

3. Rezolúciu o rešpektovaní ľudských práv v Európskej únii prijal Európsky parlament 17. septembra 1996 so záverom, aby ju využili aj asociované krajiny. Jej príslušné body v časti nazvanej „Rovnaké zaobchádzanie“ znejú:

bod 78: Považuje za neprijateľný akýkoľvek druh diskriminácie, založený na rase, farbe pokožky, etnickom pôvode, pohlaví, sexuálnej orientácii, jazyku, vierovyznaní a politickom zmýšľaní;

bod 83: Žiada Členské štáty zakázať všetky zákony akejkoľvek povahy, ktoré kriminalizujú a diskriminujú kvôli citovým a sexuálnym vzťahom medzi dospelými rovnakého pohlavia;

bod 84: Volá, v súlade so svojou rezolúciou z 8. februára 1994, po rovnakých právach pre homosexuálov a lesby v Európskom spoločenstve, po zrušení všetkej diskriminácie homosexuálov a nespravodlivého zaobchádzania s nimi, najmä čo sa týka rozdielov, ktoré stále pretrvávajú v otázkach, od akého veku smie jednotlivec rozhodovať o svojej sexuálnej orientácii, a diskriminácie v oblasti práva na prácu, trestného zákona, občianskeho zákona a ekonomickej a sociálnej legislatívy.

(1998)

4. Pre nás mimoriadne významné je, že Európsky parlament prijal 17. 9. 1998 ďalšiu rezolúciu o rovnakých právach pre gejov a lesby v Európskom spoločenstve, č. OJ C 313 z 12. 10. 1998, kde už výslovne apeluje na asociované krajiny (teda aj na nás), aby sme brali tieto práva do úvahy.

V októbri roku 2000 prebiehala príprava na podpis Protokolu č. 12 k **Dohovoru Rady Európy o ochrane ľudských práv a základných slobôd**, kde išlo práve o antidiskriminačné ustanovenia. Stručný výklad k tomuto dohovoru:

- Dohovor je pre Slovensko záväzný, sme členmi Rady Európy.
- Dohovor má čl. 14, ktorý znie:

Zákaz diskriminácie

Užívanie práv a slobôd priznaných týmto Dohovorom sa musí zabezpečiť bez diskriminácie založenej na akomkoľvek dôvode, ako je pohlavie, rasa, farba pleti, jazyk, náboženstvo, politické alebo iné zmýšľanie, národnosť alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnostnej menšine, majetok, rod alebo iné postavenie.

- Protokol č. 12 pridáva k čl. 14 nový odsek 2, ktorý znie: *Nikto nesmie byť diskriminovaný akýmkoľvek verejným orgánom z akýchkoľvek dôvodov, ako sú dôvody uvedené v odseku 1.* Týmto sa zvyšuje doterajšia miera ochrany.
- Podľa oficiálneho Komentára k jednotlivým článkom Protokolu č. 12 sa v bode 20 uvádza: *Zoznam dôvodov pre zákaz diskriminácie v článku 1 je totožný so zoznamom uvedeným v čl. 14 Dohovoru. Toto riešenie sa považovalo za vhodnejšie ako iné, napr. výslovné začlenenie niektorých ďalších dôvodov na zákaz diskriminácie (napr. telesné alebo duševné postihnutie, sexuálna orientácia alebo vek), a to nie preto, že by neexistovalo dostatočné uvedomenie si významného nárastu dôležitosti týchto dôvodov v dnešnej spoločnosti v porovnaní s ich dôležitosťou v čase vypracúvania čl. 14 Dohovoru, ale preto že zaradenie týchto dôvodov sa považovalo za nepotrebné z právneho hľadiska, keďže zoznam dôvodov pre zákaz diskriminácie nie je vyčerpávajúci a zaradenie niektorého ďalšieho konkrétneho dôvodu by mohlo mať za následok neprimerané interpretácie a contrario v súvislosti s diskrimináciou v prípade nezaradených dôvodov. Pripomíname, že Európsky súd pre ľudské práva už aplikoval čl. 14 vo vzťahu k takým dôvodom diskriminácie, ktoré sa v uvedenom ustanovení výslovne neuvádzajú (napr. pokiaľ ide o dôvod založený na sexuálnej orientácii, pozri rozsudok z 21. decembra 1999 v prípade *Salgueiro da Silva Mouta v. Portugalsko*).*
- Zaujímavá na tom celom je skutočnosť, že podľa Čl. 11 Ústavy SR *medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, ktoré Slovenská republika ratifikovala a boli vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom* (t. j. ak vyjdú v Zbierke zákonov), *majú prednosť pred jej zákonmi, ak zabezpečujú väčší rozsah základných práv a slobôd.*

To znamená, že teraz po podpise uvedeného Protokolu č. 12 sa Slovenská republika oficiálne hlási k ochrane súkromných práv homosexuálov. V tomto kontexte je viac ako otáznne, aké zákony sa chcú prijať na naplnenie zmluvy s Vatikánom. Ak by sa totiž týkali niečoho, čo je kryté týmto Dohovorom, boli by v danom rozsahu neaplikovateľné.

Iniciatíva Inakosť – spolužitie bez diskriminácie sexuálnych menšín

PREHĽAD LEGISLATÍVY VO SVETE, UPRAVUJÚCEJ SPOLUŽITIE DVOCH OSÔB ROVNAKÉHO POHLAVIA

Jozef Gréč

1. Úvod: Ako právne poriadky väčšiny krajín diskriminujú páry osôb rovnakého pohlavia

V legislatíve väčšiny krajín sveta je manželstvo zakotvené ako inštitút rodného práva, umožňujúci manželským párom muža a ženy požívať určitý rozsah práv, neprístupných ľuďom žijúcim bez partnera (s rodinným stavom „slobodný“), ako aj tým, čo žijú v partnerskom vzťahu, ktorý nebol formalizovaný v zmysle platných zákonov. Voľne žijúce heterosexuálne páry majú možnosť dobrovoľne sa rozhodnúť, či využijú inštitút manželstva a budú tak mať prístup k určitému balíku práv a povinností, ktoré im z formalizácie ich vzťahu vyplývajú, alebo sa rozhodnúť žiť „na divoko“, čím sa zároveň sami dobrovoľne pripravia o tieto práva. Na rozdiel od nich však gejské a lesbické páry vo väčšine krajín možnosť takéhoto dobrovoľného rozhodnutia nemajú a sú nútené žiť bez akéhokoľvek formálne platného statusu ich spolužitia. Tým riskujú nepreberné množstvo problémov a krív v rovine občianskeho, ekonomického, pracovného, sociálneho a správneho práva, napriek tomu, že i oni vytvárajú pre spoločnosť potrebné hodnoty, sú rovnakými daňovými poplatníkmi ako heterosexuáli a ich partnerský vzťah, ktorý tvoria, má bezpochyby takmer rovnaké množstvo pozitívnych dopadov na nich samotných, ako aj na okolitú spoločnosť.

2. Modely riešenia otázky zrovnoprávnenia gejských a lesbických párov s párami heterosexuálnymi

Viaceré krajiny vo svete, desiatky provincií a samosprávnych celkov prijali rôzne legislatívne normy na ochranu sexuálnych menších pred diskrimináciou v oblasti pracovného práva, sociálneho zabezpečenia, prístupu k rôznym ekonomickým výhodám súvisiacim najmä s bývaním v spoločnej domácnosti, ako aj v iných oblastiach verejného života. No len deväť európskych krajín – **Dánsko** (vrátane Grónska), **Nórsko**, **Švédsko**, **Island**, **Holandsko**, **Francúzsko**, **Nemecko**, **Maďarsko** a **Portugalsko** – prijalo zákony platné na celoštátnej úrovni, ktorých zámerom je odstrániť alebo do určitej miery znížiť diskrimináciu párov osôb rovnakého pohlavia, pokiaľ ide o možnosť uzavrieť manželstvo, a tak zrovnoprávniť tieto partnerské vzťahy s heterosexuálnymi.

Rozsah práv manželov

Pre možnosť porovnávanía jednotlivých právnych noriem je dôležité zaoberať sa najskôr právami, ktoré manželom garantuje zákon. Môžeme ich rozdeliť do troch skupín: **občianske práva** (napr. označenie partnerov ako blízkych osôb v úradnom styku bez potreby ďalšieho preukazovania, právo

odmietnuť svedeckú výpoveď proti partnerovi, právo na dlhodobý či trvalý pobyt cudzinca z titulu manželstva a iné), **sociálne práva** (právo na osvojenie či adopciu a spoločnú výchovu dieťaťa, právo prístupu k informáciám od lekára o zdravotnom stave partnera, právo čerpať dovolenku za účelom ošetrovania člena rodiny alebo vybavenia pohrebu partnera, právo využiť výhody, ktoré manželom poskytuje systém sociálneho, dôchodkového a zdravotného poistenia a iné) a **ekonomické práva** (režim spoločného zdaňovania, právo dediť zo zákona vo zvýhodnenej dedičskej skupine, právo spravovať spoločne nadobudnutý majetok v režime bezpodielového vlastníctva, prevod nájmu na pozostalého partnera po smrti jedného z nich a pod.).

Tri základné prístupy

Zákonodarcovia, politici a obhajcovia práv gejských a lesbických párov v jednotlivých krajinách vychádzajú z niektorého z týchto prístupov:

1. Priznanie určitého balíka prevažne ekonomických a sociálnych práv a výhod partnerským dvojiciam bez ohľadu na právny status ich spolužitia a bez ohľadu na pohlavie a sexuálnu orientáciu partnerov.

Od partnerských dvojíc sa vyžaduje preukázanie, že ich spolužitie spĺňa určité kritériá, aby im bolo možné tieto práva priznať. Väčšinou sa vyžaduje preukázanie stability a trvácnosti takéhoto partnerstva vrátane určitej dĺžky spolužitia v spoločnej domácnosti, príp. existencie emocionálneho a sexuálneho vzťahu medzi partnermi. Partneri nezískavajú od štátu certifikát, ktorým by štát úradne potvrdil ich spolužitie. V niektorých krajinách je však podmienkou na uplatnenie nároku na tieto práva a výhody spísanie čestného vyhlásenia či uzavretie notárom overených zmluvných aktov.

Medzi takéto modely patrí najmä **Domáce partnerstvo a Konkubinát** (tiež manželstvo podľa zvykového práva). Domáce partnerstvo je známe tak z krajín, kde platí anglosaské právo (**USA, Kanada, Austrália a Nový Zéland**), ako aj z krajín západnej Európy. Takáto forma však v žiadnej krajine neplatí na národnej úrovni, ale iba v miestnych jurisdikciách mesta či provincie. Konkubinát na národnej úrovni platí v **Maďarsku, Francúzsku a Portugalsku**, na regionálnej úrovni v 3 provinciách **Kanady** (Quebec, Ontario, Britská Columbia) a v 3 provinciách **Austrálie** (Queensland, Nový Južný Wales, hlavné mesto Canberra). K tejto kategórii legislatívnych úprav patrí i **Režim vzájomných výhod** (Reciprocal Beneficiaries), platný od roku 1997 v štáte **Havaj** (USA).

2. Vytvorenie osobitného inštitútu rodinného práva súběžne existujúceho popri inštitúte tradičného manželstva muža a ženy, ktorý je určený výhradne párom osôb rovnakého pohlavia alebo aj heterosexuálnym párom.

V tomto prípade ide o štátom právne uznaný partnerský vzťah, z ktorého partnerom vyplývajú určité práva a povinnosti definované zákonom a ktorého vznik a zánik má definovanú určitú procesnú stránku čiastočne alebo úplne podobnú manželstvu (registrácia, ceremoniál, úradný certifikát o partnerstve, partnerská zmluva, rozvodové konanie a pod.). Obsah takejto legislatívnej normy je vo väčšine prípadov odvodený od manželstva s vyme-

dzením určitých rozdielov v podmienkach uzavretia a ukončenia partnerstva a v procesnej stránke tohto aktu, ako aj v právach a povinnostiach partnerov. V spôsobe, akým tieto rozdiely vymedziť, existujú dva rozdielne prístupy.

a) Názov **Registované partnerstvo** sa zaužíval pre model, v ktorom je nový inštitút konštituovaný cestou „zhora“. Viac-menej dôsledne kopíruje všetky práva a povinnosti manželov s taxatívne stanovenými výnimkami, ktoré sa na partnerstvá uzavreté podľa tohto zákona nevzťahujú. Neskoršie rozširovanie práv spočíva v postupnom odstraňovaní, resp. zmenách diskriminačných klauzúl v zákone. Pionierom tejto koncepcie bolo **Dánsko** a nadväzne naň ďalšie 3 škandinávské krajiny: **Švédsko, Nórsko a Island**. Roku 1998 sa k nim pridalo aj **Holandsko**.

b) Trochu odlišný prístup mali zákonodarcovia z **Francúzska (Občianska zmluva solidarity)** a **Nemecka (Životné partnerstvo)**. Vytvorili tieto inštitúty cestou „zdola“, t. j. taxatívnym vymenovaním práv a povinností, ktoré partneri nadobúdajú uzavretím zväzku. V zákonoch nie sú priamo použité žiadne diskriminačné klauzuly stanovujúce nejaké výnimky a ich neskoršia novelizácia je možná pridávaním rozsahu práv definovaných zákonom.

Okrem spomínaných krajín, kde tieto zákony platia na celoštátnej úrovni, bol podobný prístup aplikovaný aj na regionálnej úrovni: štát Vermont (USA), provincie Katalánsko, Aragónsko a Navarrsko (Španielsko).

3. Úplne zrovnoprávnenie párov osôb rovnakého pohlavia s páriami heterosexuálnymi novelizáciou legislatívy o manželstve, ktorá by tento inštitút sprístupnila i týmto párom tak, aby neexistovali žiadne principiálne rozdiely v právnych dôsledkoch vyplývajúcich zo zákona pre manželské páry osôb rovnakého a opačného pohlavia. Na túto úroveň sa v súčasnosti dostalo Holandsko ako zatiaľ jediná krajina na svete.

Kvôli objektivitve treba spomenúť, že okrem troch uvádzaných prístupov legislatíva niektorých krajín poskytuje i možnosť uzatvárania rôznych zmlúv prevažne súkromnoprávneho charakteru so žiadnymi alebo len minimálnymi právnymi dôsledkami v oblasti verejného práva, napr. **Zmluva o spolužití** (Holandsko, Belgicko a Švédsko). Touto formou sa však zaoberať nebudeme, nakoľko nepokrýva dostatočne alebo vôbec oblasť verejného práva a tým nerieši zásadné otázky vo vzťahu k právnemu postaveniu párov osôb rovnakého pohlavia. Vo väčšine týchto krajín boli totiž prijaté aj iné normy a tieto zmluvy tam majú zrejme iný účel ako riešiť otázku rovnoprávnosti gejských a lesbických párov.

3. Registované partnerstvo pre páry osôb rovnakého pohlavia (škandinávsky model)

3.1. Dánsko ako vzorový model

Prvou krajinou na svete, ktorá upravila spolužitie dvoch osôb rovnakého pohlavia v partnerskom zväzku legislatívnou normou, bolo Dánsko. Parlament tejto škandinávskej krajiny prijal 1. júna 1989 Zákon o registrovanom partnerstve formou samostatného zákona (platný od 1. 10. 1989). Zákon zavie-

dol do dánskeho rodinného práva inštitút Registrovaného partnerstva ako osobitnú právnu formu spoluzitia určenú výlučne pre páry osôb rovnakého pohlavia, ktorá v tejto krajine koexistuje paralelne s inštitútom manželstva heterosexuálov už viac ako 11 rokov. Prijatie v tom čase výnimočného zákona umožnila rozvinutá politická a spoločenská klíma. Dánsko tak poskytlo vzorový model riešenia otázky právneho postavenia gejských a lesbických párov nielen ostatným škandinávskym krajinám, ale aj celému svetu. Zároveň rozhodujúcou mierou prispelo k postupnej redefinícii tradičného konceptu rodiny vo vyspelých demokratických krajinách.

Podmienky uzavretia registrovaného partnerstva

Partnerstvo môžu uzavrieť len plnoleté osoby, z ktorých ani jedna nie je v čase registrácie v manželskom zväzku alebo v registrovanom partnerstve s inou osobou. Podľa pôvodnej úpravy z roku 1989 mohli registrované partnerstvo v Dánsku uzavrieť iba tie páry, z ktorých aspoň jedna osoba bola občanom Dánska a mala v tejto krajine trvalý pobyt. Novela zákona z roku 1999 umožňuje registrovať partnerstvo i párom dvoch cudzích štátnych príslušníkov, pokiaľ žili v tejto krajine súvisle aspoň dva roky pred podaním žiadosti o registráciu svojho zväzku.

Vznik registrovaného partnerstva

Žiadosť o registráciu sa podáva na sobášny úrad miestnej samosprávy v mieste, kde si partneri želajú svoje partnerstvo registrovať. Partnerstvo sa uzatvára formou civilného obradu, ktorý prebieha za rovnakých podmienok ako v prípade uzatvárania manželstva s následným zápisom partnerského zväzku do Knihy registrovaných partnerstiev, vedenej na matričnom odbore samosprávy.

Práva a povinnosti partnerov

Zákon priznáva partnerským dvojiciam takmer rovnaké práva a povinnosti ako heterosexuálnym manželom vrátane posudzovania partnerov ako blízkych osôb bez potreby ďalšieho preukazovania v úradnom styku, rovnaké daňové zvýhodnenie, možnosti sociálneho zabezpečenia, posudzovanie pozostaleho partnera ako dediča rovnakej kategórie pre účely dedičského konania a iné práva. Uzavretie partnerstva oprávňuje partnera, ktorý nie je dánskym občanom, na získanie pracovného povolenia a povolenia na pobyt. Podmienky získania občianstva sú rovnaké ako pri manželstve.

Filozofia zákona je postavená na právach a povinnostiach, garantujúcich heterosexuálnym manželom príslušné právne normy s taxatívnym vymedzením výnimiek, ktoré sa na registrovaných partnerov nevzťahujú. Registrované partnerstvo tak nedáva partnerom právo adoptovať deti, právo partnerky v prípade lesbického páru na umelé oplodnenie a právo na cirkevný sobáš. Novela zákona z roku 1999 však umožňuje osvojenie dieťaťa jedným z partnerov, pokiaľ biologickým rodičom dieťaťa je jeho registrovaný partner.

Podobne ako u manželov zákon zaväzuje partnerov i na určité povinnosti týkajúce sa vzájomnej pomoci, starostlivosti a opatery vo všetkých životných situáciách a ukladá im vzájomnú vyživovaciu povinnosť. Ak však príjmy ekonomicky lepšie zabezpečeného partnera nestačia na vyživovanie jeho druhu, ten má nárok na sociálne dávky, tzv. integration assistance, ktorých rozsah sa pohybuje na úrovni 80 % bežných sociálnych dávok, a v prípade cudzinca aj na osobitný príspevok na povinný kurz dánskeho jazyka a dánskych reálií.

Zánik registrovaného partnerstva

Registrované partnerstvo zaniká v prípade úmrtia jedného z partnerov alebo rozvodom, kde platia rovnaké podmienky ako pre rozvod manželstva. V prípade cudzinca má zánik partnerstva, ktoré trvalo menej ako tri roky, za dôsledok ukončenie platnosti jeho povolenia pobytu a pracovného povolenia, pokiaľ mu pred zánikom partnerstva nebol udelený azyl (napr. z dôvodu prenasledovania na základe sexuálnej orientácie vo svojej krajine či z iných relevantných dôvodov).

Štatistika

Do konca roku 1991 bolo v Dánsku zaregistrovaných približne 1000 partnerstiev, v roku 1995 ich bolo vyše 3000 a za obdobie 1990–1997 to bolo presne 5303 párov, z toho 3989 gejských a 1314 lesbických. Do konca roku 1996 bolo rozvodom ukončených 357 partnerstiev.

3.2. Ostatné škandinávске krajiny

Príklad dánskeho modelu v deväťdesiatych rokoch nasledovali **Nórsko** (zákon schválený 30. 4. 1993, platný od 1. 8. 1993), **Švédsko** (schválený 23. 6. 1994, platný od 1. 1. 1995) a **Island** (schválený 4. 6. 1996, platný od 27. 6. 1996). Roku 1996 bol dánsky zákon s určitým oneskorením uvedený do platnosti aj na území **Grónska**. Zákony v uvedených krajinách definujú registrované partnerstvo ako inštitút rodinného práva, paralelne koexistujúci s manželstvom a určený výhradne pre osoby rovnakého pohlavia, a nasledujú vo svojom účele a filozofii dánsky model s určitými drobnými rozdielmi.

Porovnanie zákonov v škandinávskych krajinách

V prípade, ak jeden z registrovaných partnerov je biologickým rodičom dieťaťa, dánsky, nórsky a islandský zákon umožňujú jeho registrovanému partnerovi získať právo na jeho výchovu. Žiaden zákon v týchto krajinách však ani naďalej neumožňuje takýmto párom adoptovať cudzie dieťa, ani umelé oplodnenie partnerky v prípade registrovaného páru dvoch žien.

V oblasti imigračného práva a podmienok uzavretia partnerstva cudzincom sú nórsky a islandský zákon prísnejšie než dánsky či švédsky. Umožňujú totiž uzavretie zväzku jedine osobám, z ktorých aspoň jedna je obča-

nom/občiankou príslušného štátu a má v tejto krajine trvalý pobyt. Od tejto podmienky už upustilo Dánsko roku 1999 a Švédsko roku 2000. V oboch krajinách môžu uzavrieť partnerský zväzok aj dvaja cudzinci rovnakého pohlavia, pokiaľ v príslušnej krajine žili súvisle aspoň 2 roky pred uzavretím partnerstva.

Ani jeden škandinávsky zákon nedáva partnerom právo na cirkevný sobáš. V prípade, že si partneri takýto obrad želajú, záleží výlučne na konkrétnej cirkvi, či im to umožní alebo nie. V každom prípade však zákon dáva partnerom právo na civilný obrad, ktorý je z pohľadu rodinného práva plne rovnocenným tomu cirkevnému.

Švédski zákonodarcovia prišli s myšlienkou uznávania partnerstiev uzavretých v ostatných škandinávskych krajinách. Ich príklad nasledovali ostatné tri krajiny, ktoré spolu so Švédskom uzavreli roku 1996 Medzištátnu dohodu o vzájomnom uznávaní partnerstiev, tá sa však týka len partnerstiev registrovaných v niektoej z týchto štyroch krajín.

Situácia a perspektívy vývoja vo Fínsku

Aj napriek doterajšej absencii obdobného zákona fínska legislatíva už v súčasnosti priznáva určitý obmedzený rozsah práv i párom rovnakého pohlavia. Zákon o sociálnom zabezpečení a Imigračný zákon totiž posudzujú nezosobášené páry bez rozdielu v pohlaví partnerov ako subjekt pri priznávaní určitých práv a výhod vyplývajúcich nezosobášeným párom na základe preukázania ich dlhodobého spolužitia.

29. novembra 2000 fínska vláda schválila návrh zákona o registrovanom partnerstve a posunula ho parlamentným výborom na prerokovanie. Návrh zákona vychádza z filozofie zákonov schválených v ostatných škandinávskych krajinách. Dáva partnerom rovnaké práva a povinnosti ako manželom, s výnimkou adopcie detí. Definitívne hlasovanie o návrhu vo fínskom parlamente sa predpokladá do konca roku 2001.

4. Manželstvo aj registrované partnerstvo pre všetky páry (holandský model)

Holandsko si počas historického vývoja vybudovalo imidž liberálnej krajiny, ktorej spoločenská klíma je už tradične založená na pluralitnom myslení, tolerancii a akceptovaní najrôznejších menších vrátane sexuálnych vo všetkých oblastiach spoločenského a kultúrneho života. Pozitívny vývoj postojov holandskej spoločnosti voči sexuálnym menšinám v deväťdesiatych rokoch viedol k postupnej zmene právneho postavenia párov rovnakého pohlavia v tejto krajine.

Zmeny legislatívy v oblasti rodinného práva sa týkali postupnej novelizácie Občianskeho zákonníka a zákonov o manželstve, adopcii a iných nadväzujúcich právnych noriem. Holandské rodinné právo pozná tri formy spolužitia dvoch osôb rovnakého i opačného pohlavia: **Manželstvo, Registrované**

partnerstvo a Zmluvu o spolužití. Manželstvo, ktoré predstavuje tradičný model spolužitia dvoch osôb a prináša partnerom najširší rozsah práv i záväzkov, je prístupné v Holandsku aj gejským a lesbickým párom ako v jedinej krajine na svete. Registrované partnerstvo je osobitnou právnou formou spolužitia dvoch osôb, kopírujúcou vo väčšine ustanovení inštitút manželstva s taxatívne stanovenými výnimkami, ktoré sa na registrovaných partnerov nevzťahujú, a s voľnejším režimom vstupu a ukončenia partnerstva oproti manželstvu.

Zmluva o spolužití je inštitútom súkromného práva, ktorú môžu uzavrieť nezosobášené a neregistrované partnerské dvojice osôb opačného alebo rovnakého pohlavia za účelom vzájomného majetkového vyrovnania. Na rozdiel od manželstva a registrovaného partnerstva, ktoré svojím rozsahom pokrývajú normy tak súkromného, ako aj verejného práva, zmluva o spolužití rieši výlučne majetkové a iné práva a povinnosti, ktoré si určia partneri medzi sebou, pričom právne dôsledky nezaväzujú tretie strany.

Ďalšou úpravou v oblasti rodinného práva bola **novela Zákona o adopciách**, rozširujúca okruh možných subjektov pre povolenie adopcie dieťaťa i na jednotlivca alebo na partnerskú dvojicu osôb rovnakého pohlavia, z ktorých ani jeden nie je jeho biologickým rodičom. Osvojenie dieťaťa, ktorého biologickým rodičom je jeden z partnerov, a právo na jeho spoločnú výchovu bolo dané už registrovaným partnerom neskoršou novelou inštitútu registrovaného partnerstva.

Filozofia prístupu holandských tvorcov právnych noriem je postavená na základnej paradigme úplnej rovnosti. Na rozdiel od škandinávskeho modelu, ktorý gejským a lesbickým párom garantuje „*takmer rovnaké práva*“ ako heterosexuálnym manželom, podstata holandského prístupu spočíva v ceste za „*úplne rovnakými právami*“. Rovnaké však neznamená len možnosť uzavrieť manželstvo či právo na adopciu detí pre páry osôb rovnakého pohlavia, ale taktiež rovnaké práva garantované akoukoľvek právnou normou každému páru bez ohľadu na pohlavie partnerov či sexuálnu orientáciu. Z toho dôvodu holandské registrované partnerstvo nie je určené výlučne párom osôb rovnakého pohlavia, ale aj heterosexuálnym párom, ktoré z nejakých dôvodov nemôžu alebo nechcú uzavrieť tradičné manželstvo.

4.1. Registrované partnerstvo – holandský model

Inštitút registrovaného partnerstva, ktorý nadobudol platnosť 1. 1. 1998, bol zavádzaný sériou mnohých novelizácií Občianskeho zákonníka definitívne schválených 5. 7. 1997. Predstavuje zákonom upravenú formu spolužitia dvoch osôb rovnakého alebo opačného pohlavia formálne registrovanú na matričnom úrade. Práva, povinnosti a iné právne dôsledky, vyplývajúce pre registrovaných partnerov, sú rovnaké ako v prípade manželstva s určitými výnimkami, týkajúcimi sa rodičovstva a výchovy detí (adopcia detí a asistovaná reprodukcia).

Podmienky uzavretia registrovaného partnerstva

Registrované partnerstvo môžu uzavrieť dve osoby, ktoré:

- sú plnoleté (vek min. 18 rokov); zákon pripúšťa udelenie výnimky so súhlasom rodiča alebo iného zákonom ustanoveného poručníka neplnoletej osoby v prípade závažných okolností,
- nie sú súčasne v manželstve, registrovanom partnerstve alebo inom podobnom zväzku (zmluva o spolužití) s inou osobou,
- nie sú pokrvnými príbuznými,
- každý z partnerov musí byť buď občanom Holandska, alebo musí mať v tejto krajine trvalý pobyt.

Registrácia partnerstva

Registrácia partnerov prebieha na matričnom úrade miestnej samosprávy a evidencii partnerstiev slúži podobný register ako v prípade manželstva. Procedúra registrácie je rovnaká ako u manželov. Partneri musia preukázať, že spĺňajú podmienky na registráciu svojho zväzku, čo doložia relevantnými dokumentmi (napr. certifikátom o ukončení predchádzajúceho manželstva a pod). Súčasťou aktu uzavretia partnerstva je i spoločná písomná dohoda partnerov, tzv. partnerský sľub, obdobný manželskej zmluve, v ktorom si partneri podľa potreby upravia určité jednotlivosti svojho budúceho spolužitia. Registrácia prebieha pred kompetentnou autoritou zo strany štátu a najmenej s dvoma svedkami, pred ktorými partneri podpisujú spoločné vyhlásenie o tom, že si želajú takýto zväzok uzavrieť. Mená a adresy svedkov musia byť uvedené vo vyhlásení.

Práva a povinnosti registrovaných partnerov

Blízke osoby

Registrácia vytvára úradne akceptovaný rodinný vzťah. Partneri sú považovaní za blízke osoby rovnako ako manželia a rodinní príslušníci oboch partnerov ako príbuzné osoby. Status príbuznej osoby má taktiež určité právne dôsledky, napr. v prípade súdneho procesu proti jednému alebo obidvom partnerom majú príbuzní rovnako ako samotní registrovaní partneri právo odoprieť svedeckú výpoveď, ak by ňou uškodili niektorému z nich.

Spoločné rozhodovanie

Na právne úkony v prípade vzniku spoločných záväzkov sa vyžaduje podpis obidvoch partnerov. Týka sa to najmä rozhodnutí o spoločne nadobudnutom majetku, prístupu k spoločnému bankovému účtu, uzavretia dohody o nájme nehnuteľností a iných prevažne ekonomických záležitostí.

Majetkový režim

Zákon zavádza režim bezpodielového vlastníctva nad všetkými spoločne nadobudnutými aktívami a pasívami po registrácii partnerstva. Všetok majetok, hnutelný i nehnuteľný, ako aj dlhy, ktoré vzniknú počas existencie partnerstva, sú spoločné. Avšak podobne ako pri manželstve, aj v tomto prípade

môžu partneri upraviť niektoré náležitosti spoločného vlastníctva osobitnou zmluvou spísanou u notára.

Dedičské právo

V prípade smrti jedného z partnerov celý jeho majetok môže prejsť do vlastníctva pozostalého partnera, ak si to partneri upravia v závete. Daň z dedičstva je pritom rovnaká ako v prípade manželov.

Dôchodkové zabezpečenie

Zákon priznáva vdovský dôchodok pozostalému partnerovi v prípade úmrtia poisteného partnera.

Povinnosti partnerov

Okrem práv registrované partnerstvo zaväzuje partnerov na vzájomnú pomoc a opateru i vyživovaciu povinnosť voči druhému partnerovi. Každý z nich je povinný pomáhať a v prípade núdze podľa svojich možností i finančne podporovať svojho partnera. Zároveň sa obaja partneri spoločne podieľajú na úhrade nákladov na ich spoločný život.

Právo na osvojenie dieťaťa

Neskoršia novelizácia zákona umožnila jednému z partnerov osvojenie dieťaťa, ktorého biologickým rodičom je jeho registrovaný partner, vrátane práva na spoločnú výchovu dieťaťa a uskutočňovanie rozhodnutí v jeho prospech druhým partnerom.

Ukončenie partnerstva

Partnerstvo sa končí v prípade smrti a v prípade, ak si jeden z partnerov alebo obaja želajú ukončenie partnerstva. V prípade dosiahnutia vzájomnej dohody potvrdenej spoločným písomným vyhlásením sa rozvod uskutoční bez účasti súdu. Vyhlásenie musí vyjadrovať vôľu oboch partnerov natrvalo ukončiť registrované partnerstvo, musí obsahovať spôsob naloženia so spoločne nadobudnutým majetkom vrátane spoločného obydlia (napr. nájomu bytu), vyrovnania pohľadávok i záväzkov medzi partnermi, dohodu o platení výživného, ako aj vyrovnanie vo veci dôchodkového poistenia. Ak sa v niektorom z týchto prípadov nedosiahla vzájomná zhoda medzi partnermi, pri rozvodovom konaní asistuje súd rovnako ako pri rozvode manželstva.

Práva a povinnosti expartnerov

Právne dôsledky holandského registrovaného partnerstva trvajú aj po ukončení zväzku rozvodom. Ide najmä o právo jedného z partnerov na platenie výživného zo strany druhého, ekonomicky lepšie zabezpečeného partnera.

4.2. Jediný spravodlivý zákon o manželstve na svete

Holandsko je prvou a zatiaľ jedinou krajinou na svete, ktorá dosiahla plnú rovnoprávnosť gejských a lesbických partnerských dvojíc s heterosexuálnymi. Práve vtedy totiž začala platiť novela **Občianskeho zákonníka**, ktorá

upravuje ustanovenia o manželstve a dáva partnerským dvojiciam osôb rovnakého pohlavia právo na uzavretie tradičného manželstva s takmer všetkými právnymi dôsledkami plynúcimi pre tieto páry rovnako ako pre heterosexuálne manželstvá. Súbežne s tým došlo i k novelizácii **Zákona o adopcii**, ktorý týmto párom dáva právo na adopciu dieťaťa. Oba zákony schválila Dolná komora Holandského parlamentu 12. 9. 2000. S následným odsúhlasením v Hornej komore 19. 12. 2000 a podpisom Kráľovnej Beatrix nadobudli zákony účinnosť 1. 4. 2001.

Porovnanie manželstva a registrovaného partnerstva

Porovnanie práv a povinností manželov a registrovaných partnerov

Manželstvo v princípe dáva partnerom rovnaké práva a povinnosti v oblasti súkromného i verejného práva. Jediné rozdiely sa týkajú podmienok uzavretia a ukončenia zväzku, podmienok uzavretia zväzku dvoma cudzincami a určitých rozdielov v prípade majetkového režimu v bezpodielovom vlastníctve. Od 1. 4. 2001, keď začala platiť novela Zákona o adopciách, manželstvo už viac nie je nutnou podmienkou adopcie. Od tohto termínu tiež prestal existovať najzásadnejší rozdiel v právach manželov a registrovaných partnerov, týkajúci sa práva na adopciu detí.

Akt uzavretia manželstva a registrovaného partnerstva

Partnerský sľub môžu registrovaní partneri meniť podľa potreby aj počas trvania partnerstva, oproti tomu manželská zmluva je počas trvania manželstva nemenná. Zákon v prípade manželstva tiež stanovuje prísnejšie kritériá pre to, čo môže byť obsahom takej zmluvy a ktoré jednotlivosti spolužitia sú pevne dané zákonom a nemožno ich upravovať zmluvou.

Manželstvo môže byť požehnané cirkvou jedine po predchádzajúcom civilnom obrade.

Akt ukončenia manželstva a registrovaného partnerstva

Manželstvo je možné ukončiť jedine rozvodovým konaním za asistencie súdu, ktorý rozhodne o vyrovnaní všetkých právnych náležitostí takéhoto vzťahu. Oproti tomu registrované partnerstvo zaniká i pri vzájomnej dohode obidvoch partnerov formou spoločného písomného vyhlásenia. Pokiaľ sú registrovaní partneri schopní dohodnúť sa na všetkých právnych náležitostiach rozchodu, asistencia súdu v takom prípade nie je potrebná. Ani jedno však nie je možné ukončiť jednostranným vyhlásením jedného z partnerov.

Rozdiely v podmienkach pre cudzincov

V prípade registrovaného partnerstva musí byť *každý* z partnerov buď občanom Holandska, alebo musí mať v tejto krajine trvalý pobyt. Inštitút manželstva je dostupný i pre tie páry, v ktorých *aspoň jeden* z partnerov spĺňa túto podmienku. V prípade dvoch cudzincov sa však od toho, kto sa preukazuje trvalým pobytom, vyžaduje, aby jeho trvalý pobyt mal zároveň charakter dlhodobého pobytu, t. j. musí preukázať, že prevažnú časť roka trávi v Holandsku.

Rozdiel medzi heterosexuálnymi a homosexuálnymi manželskými párami vo vzťahu k dieťaťu

V prípade dieťaťa narodeného v manželskom vzťahu dvoch žien alebo dieťaťa osvojeného v partnerskom vzťahu dvoch mužov či dvoch žien novela zákona nepripúšťa, aby druhý/á partner/ka bol/a považovaný/á za jeho rodiča. Tým však nie je dotknuté právo partnerských dvojíc dvoch mužov alebo dvoch žien na výchovu detí v takomto vzťahu, vrátane spoločného poručníctva a osvojenia dieťaťa druhým z partnerov, ktorý nie je biologickým rodičom dieťaťa, ani právo na adopciu, ktorú týmto párom garantuje osobitný zákon.

Konverzia registrovaného partnerstva na manželstvo

Z pohľadu párov osôb rovnakého pohlavia, ktoré doteraz nemali možnosť výberu medzi uzavretím manželstva a registrovaného partnerstva, sa naskytá nová perspektíva. Pre väčšinu doteraz registrovaných gejských a lesbických párov totiž inštitút registrovaného partnerstva predstavoval len určité prechodné riešenie ich problémov a potrieb. Posledná novela občianskeho zákonníka pamätá aj na tieto prípady umožnením tzv. konverzie už uzavretých partnerstiev na manželstvo s plným rozsahom práv, ako aj na opačné prípady, konverziu manželstva na registrované partnerstvo. V dôvodovej správe k návrhu novely sa okrem iného uvádza, že Ministerstvo spravodlivosti bude v priebehu nasledujúcich piatich rokov po zavedení novely do praxe monitorovať situáciu v tejto oblasti a vypracuje správu, ktorá by sa mala stať podkladom pre ďalšie posudzovanie opodstatnenosti existencie registrovaného partnerstva ako paralelne existujúceho právneho inštitútu.

4.3. Štatistika (holandské registrované partnerstvo)

Roku 1998 uzavrelo registrované partnerstvo 4626 párov (1686 gejských, 1321 lesbických, 1616 heterosexuálnych). Roku 1999 to bolo 3256 párov (897 gejských, 864 lesbických a 1495 heterosexuálnych) a roku 2000 2922 párov (815 gejských, 785 lesbických a 1322 heterosexuálnych). Z celkového počtu 10 804 registrovaných partnerstiev za prvé tri roky účinnosti zákona tak v takmer 60 % išlo o páry osôb rovnakého pohlavia. Prieskumy zároveň ukazujú, že približne 62 % doteraz registrovaných gejských a lesbických párov si želá konverziu svojho zväzku na manželstvo.

5. Občianska zmluva solidarity – PaCS (francúzsky model)

PaCS alebo **Občianska zmluva solidarity** je zmluva uzavretá medzi dvoma dospelými fyzickými osobami opačného alebo rovnakého pohlavia za účelom usporiadania ich spolužitia. Text zákona nerobí rozdiely medzi heterosexuálnymi a homosexuálnymi párami, je to teda univerzálny kontrakt, ktorý sa vyhýba logike škandinávskeho modelu vytvárania špecifickej právnej úpravy určenej výlučne pre homosexuálne páry.

5.1. Podmienky uzavretia zmluvy

Osoby, ktoré chcú uzavrieť takúto zmluvu, musia najneskôr deň pred jej podpisom dovrieť 18 rokov. Ani jeden z partnerov nesmie byť v čase uzatvárania zmluvy viazaný PaCS, ani byť v manželskom zväzku s inou osobou. Osoby v priamom alebo vedľajšom príbuzenskom vzťahu až do tretieho pokolenia vrátane sú vylúčené z možnosti uzavrieť PaCS, rovnako ako aj dospelé osoby pozbavené spôsobilosti na právne úkony. Na uzavretie zmluvy stačí, aby len jeden z partnerov bol občanom Francúzska.

5.2. Proces registrácie

PaCS sa uzatvára formou spoločného vyhlásenia pred súdom najnižšej inštanície, v ktorého pôsobnosti je spoločné bydlisko partnerov uvedené vo vyhlásení. PaCS je možné uzavrieť i v zahraničí. V takom prípade sa akt registrácie vykonáva na príslušnom konzulárnom oddelení veľvyslanectva Francúzskej republiky v danej krajine a registračným súdom je v takom prípade Hlavný parížsky súd.

Procedúra registrácie partnerského zväzku sa skladá z dvoch krokov. Prvým z nich je uzavretie dohody, v ktorej si obaja partneri slobodne upravujú pravidlá vzájomného spolužitia. Dohoda musí vyjadrovať slobodnú vôľu oboch partnerov žiť v spoločnom zväzku, určovať mieru finančnej a majetkovej zaangažovanosti oboch partnerov na tomto zväzku vrátane majetkových práv týkajúcich sa hnutelného a nehnuteľného majetku nadobudnutého po uzatvorení PaCS a ich vzájomného vyrovnania v prípade rozchodu či úmrtia jedného z partnerov, ako aj ďalšie jednotlivosti týkajúce sa vzájomnej vyživovacej povinnosti a opatery, režimu správy spoločného majetku (podielového alebo bezpodielového) a spôsob jeho delenia v prípade ukončenia zväzku rozchodom.

Druhým krokom je registrácia partnerov pred zapisovateľom na súde najnižšej inštanície, resp. pred povereným pracovníkom ambasády. Okrem uzavretej dohody, dokladov totožnosti a rodných listov oboch partnerov sa vyžaduje podpísanie čestného vyhlásenia o mieste spoločného bydliska, čím sa priamo vymedzí teritoriálna pôsobnosť, pod ktorý súd táto registrácia spadá. Ďalším čestným vyhlásením partneri deklarujú skutočnosť, že nie sú v priamom ani nepriamom príbuzenskom vzťahu, ani nebola naplnená niektorá z ďalších podmienok zabráňujúcich uzavretie a registráciu tohto zväzku. Úradným certifikátom z matriky, resp. súdu najnižšej inštanície potvrdia skutočnosť, že ani jeden z partnerov nie je v čase registrácie v manželskom ani inom obdobnom zväzku s inou osobou.

5.3. Práva a povinnosti partnerov

Vzájomná pomoc a opatera

Partneri sú povinní vzájomne si pomáhať a poskytovať opateru a materiálne zabezpečenie podľa možností ustanovených v zmluve. Zákon zaväzu-

je oboch partnerov na vzájomnú vyživovaciu povinnosť a povinnosť spoločne a na princípe solidarity ručiť za dlhy druhého z partnerov, pokiaľ tie vznikli v súvislosti s uspokojovaním jeho základných životných potrieb a nákladov priamo súvisiacich s obstaraním a údržbou spoločnej domácnosti.

Prevod nájmu bytu

V prípade úmrtia alebo opustenia spoločnej domácnosti partnerom, na ktorého bol oficiálne zahlásený nájom spoločného obydlija, druhý z partnerov získava automaticky nárok na prevod nájmu na jeho meno a na dobu, na ktorú bol nájom stanovený v pôvodnej nájomnej zmluve.

Majetkové práva

Všetok hnuiteľný majetok, ktorým je vybavená spoločná domácnosť a ktorý bol nadobudnutý partnermi po uzavretí zväzku alebo určený ako vklad partnerov do spoločnej domácnosti, sa považuje za vlastníctvo oboch partnerov s polovičným vlastníckym podielom každého z nich. Pri ostatných spoločne nadobudnutých statkoch (spoločný nehnuteľný majetok) sa prihliada na podmienky určené aktom jeho nadobudnutia (napr. kúpna zmluva). V prípade potreby môžu partneri časť alebo aj celý spoločný majetok spravovať v režime bezpodielového vlastníctva.

Majetok zosnulého partnera sa stáva predmetom dedičského konania, kde druhý partner dedí rovnako ako manželia v druhej dedičskej skupine. Na rozdiel od slovenského práva právo francúzske podporuje vertikálny systém dedičstva a prevodu majetku, t. j. priami potomkovia (deti) zosnulého majú prednosť i pred pozostalým heterosexuálnym manželom. Preto sa párom uzatvárajúcim PaCS odporúča spísať spoločný závet.

Daňové právo

Predmetom spoločného zdaňovania sa stávajú príjmy oboch partnerov, počnúc rokom nasledujúcim po treťom výročí registrácie. V praxi to znamená, že ak ste uzavreli PaCS v roku 2001, režimu spoločného zdaňovania začínajú podliehať až vaše príjmy v roku 2004, ktoré vykážete v daňovom priznaní začiatkom roku 2005. To je určitá forma pretrvávajúcej diskriminácie oproti manželom, ktorí tento daňový režim využívajú hneď od uzatvorenia manželstva. Režim spoločného zdaňovania je pritom výhodnejší, nakoľko zohľadňuje finančnú a sociálnu situáciu vášho menej zapotrebeného partnera a prináša značné úľavy najmä v prípade, ak príjmy partnerov nie sú vyrovnané.

Odpočítateľná položka zo základu dane 375.000 FRF, daňová sadzba pri prvých 100.000 FRF prevyšujúcich túto položku na 40 % a zvyšok je zdaňovaný sadzbou 50 %. Zvlášť zaujímavé je dedenie v prípade bezpodielového vlastníctva (napr. byt napísaný na oboch partnerov), kde zákon implicitne zdaňuje iba polovicu takéhoto spoločného majetku. To sa netýka partnerov žijúcich napr. v konkubináte, ktorí nemajú žiadne daňové úľavy.

Sociálne a zdravotné zabezpečenie

Ak jeden z partnerov nie je poistený pre prípad choroby, materstva, úmrtia a pod., automaticky získava nárok na využitie takejto ochrany vyplývajú-

cej z partnerovho sociálneho a zdravotného poistenia (pokiaľ aspoň jeden z nich je poistený).

Druhým dôsledkom registrácie je však okamžitá strata nároku na akékoľvek sociálne dávky od mesiaca nasledujúceho po registrácii práve v dôsledku spomínanej vzájomnej vyživovacej povinnosti.

Pracovné právo – verejný sektor

Zamestnanci vo verejnom sektore (zdravotníctvo, štátne školstvo, železnice, štátna správa atď.) majú nárok na pridelenie pracovného miesta v dostatočnej geografickej blízkosti k miestu spoločného obydlija oboch partnerov.

Partneri zamestnaní vo verejnom sektore majú nárok na výber spoločnej dovolenky v rovnakom čase a nárok na osobitné platené voľno v prípade úmrtia druhého partnera za účelom zariadenia jeho pohrebu.

Právo na dlhodobý a trvalý pobyt

Registrácia PaCS neopravňuje automaticky partnera, ktorý nie je občanom FR, na vznik občianstva. Avšak PaCS podobne ako manželstvo je dôvodom, na základe ktorého partner-cudzinec má právo na dlhodobý pobyt na území Francúzska po dobu trvania zväzku. O toto povolenie treba osobitne požiadať príslušné úrady.

5.4. Štatistika

Podľa oficiálnych štatistík začiatkom novembra 2000, t. j. presne rok po uvedení zákona do platnosti, bolo vo Francúzsku registrovaných 23 071 párov, z toho takmer 70 % gejských a lesbických. Do konca roku 2000 celkový počet registrovaných párov presiahol počet 25 000. Podľa predpokladov ministerky spravodlivosti Elisabeth Guigou by sa mal počet uzavretých partnerstiev v budúcnosti ustáliť na množstve 10 000–15 000 párov ročne. Najnovšie prieskumy verejnej mienky zároveň ukázali, že viac ako 70 % francúzskej populácie podporuje PaCS a že riešenie tejto otázky bolo najvyššou aktuálnou.

5.5. Konkubinát

Zákon okrem zavedenia nového inštitútu **Občianskej zmluvy solidarity** do rodinného práva novelizuje i doteraz platný inštitút **Konkubinátu**, ktorý donedávna mohli využívať vo Francúzsku iba heterosexuáli. Zákon ho definuje ako životné spoločenstvo dvoch osôb opačného alebo rovnakého pohlavia, ktorí spolu žijú ako pár a ktorých spoločný vzťah vykazuje znaky stability a trvácnosti. Na rozdiel od PaCS či manželstva štát nepotvrďuje tieto vzťahy listinou, ktorá by mala verejný charakter, ani uzatvorením spoločnej partnerskej zmluvy. Aby si partneri, ktorí takto žijú, mohli uplatniť niektoré z tých málo práv, ktoré im konkubinát dáva, musia spätne preukázať naplnenie podmienok dané zákonom, aby ich spolužitie bolo možno považovať za konkubinát pre účely príslušných zákonov. Význam tohto inštitútu pre

stabilitu partnerského spoluzitia je preto značne diskutabilný, nakoľko jeho aplikovanie v praxi naráža na značné problémy v oblasti dokazovania spoluzitia, ako aj pre to, že svojím rozsahom pokrýva len veľmi malú časť verejného práva.

5.6. Kritika zákona a perspektívy

Zápas za rovnoprávnosť sa nekončí, nakoľko v súčasnom zákone je viacero diskriminačných prvkov, ktorými sa bude treba zaoberať. Najvážnejšie nedostatky sú v oblasti občianskeho práva. Za diskriminačnú sa považuje predovšetkým trojročná čakacia lehota na povolenie pobytu v prípade cudzinca, ktorý uzavrel PaCS s občanom Francúzska, ako aj nemožnosť odoprieť svedeckú výpoveď proti partnerovi. V oblasti daňového práva viac ako trojročná čakacia lehota na režim spoločného zdaňovania je v protiklade s okamžitým pozastavením plnenia sociálnych dávok zo strany štátu po uzavretí PaCS. Počas prvého roka platnosti sa vyskytlo aj viacero nedostatkov v definícii spôsobu ukončenia platnosti zmluvy a režimu delenia majetku v prípade bezpodielového vlastníctva a aj iné nedostatky.

Faktom tiež zostáva, že heterosexuálni partneri majú na výber medzi tromi alternatívami, ako právne legalizovať svoje spoluzitie, a to manželstvo, PaCS a konkubinát, pričom ich spoluobčania z radov gejov a lesbiab môžu žiť len v konkubináte alebo uzavrieť PaCS, ktorý neumožňuje partnerom získať právo na adopciu, osvojenie dieťaťa či umelé oplodnenie v prípade lesbického páru. Nech už rôzne hodnotenia tohto ojedinelého projektu v histórii francúzskeho právneho systému dopadnú akokoľvek, PaCS je jednoznačne krokom vpred za zrovnoprávnenie gejskej a lesbickej minority s heterosexuálnou väčšinou francúzskej spoločnosti, aj keď, ako sa zdá, nie definitívnym.

6. Zákon o životnom partnerstve (nemecký model)

10. novembra 2000 Dolná komora Nemeckého parlamentu (Bundestag) schválila dva zákony, týkajúce sa zavedenia inštitútu životného partnerstva. Za vytvorením a podporou oboch zákonov stojí koalícia Sociálnodemokratickej strany Nemecka (SPD) a Strany zelených. Prvý zo zákonov, ktorý zavádza tento inštitút do rodinného práva a dotýka sa prevažne oblasti občianskych a sociálnych práv, nevyžaduje súhlas hornej komory parlamentu (Bundesrat). Zákon začne platiť v priebehu leta 2001. Presný termín zatiaľ nie je známy, pretože jeho aplikácia si ešte vyžiada úpravu niektorých nižších právnych noriem. Druhý zo zákonov sa týka prevažne ekonomických práv partnerov (daňové, dedičské a pracovné právo) a správneho práva (register partnerstiev). Jeho platnosť však na rozdiel od prvého zákona je podmienená jeho prijatím v hornej komore parlamentu.

Právne dôsledky Zákona o životnom partnerstve (prvý z dvojice zákonov):

- Partneri budú posudzovaní ako blízke osoby.
 - Sú povinní vzájomne si pomáhať vo všetkých životných situáciách, poskytovať si vzájomnú opateru vrátane ekonomického zabezpečenia (vzájomná vyživovacia povinnosť) a žiť spolu ako pár.
 - Oficiálna registrácia a evidencia partnerstva bude spadať do pôsobnosti orgánov štátnej správy. (Presná špecifikácia, ktorý register bude využitý na tento účel, je predmetom druhého zákona.)
 - Partneri majú právo na zmenu svojich mien, rovnako ako heterosexuálni manželia.
 - Právne dôsledky, pokiaľ ide o dedičstvo, sa týkajú v rovnakej miere manželov, ako aj registrovaných partnerov.
 - Právo na pestúnsku starostlivosť o neplnoleté dieťa, ktorého biologickým rodičom je druhý partner (právo na výchovu a uskutočňovanie každodenných rozhodnutí v prospech dieťaťa, týkajúcich sa jeho výchovy, lekárskej starostlivosti a pod.).
 - Posudzovanie príbuzenských vzťahov v rodinách oboch partnerov. Príbuzní každého z partnerov (jeho rodičia, súrodenci a pod.) sa považujú za príbuzných i v rodine jeho registrovaného partnera podľa príslušných zvyklostí (svokor/svokra, švager/švagriná a pod.).
 - Právo odmietnuť svedeckú výpoveď v prípade trestného konania proti jeho partnerovi, pokiaľ by mu ňou mohol, podľa jeho názoru, uškodiť.
 - Právo na informácie o druhom z partnerov v nemocniciach a iných podobných inštitúciách.
 - Právo na prevod nájmu bytu v prípade úmrtia partnera, ktorý uzavrel nájomnú zmluvu.
 - Sociálne dávky na dieťa. Ak jeden z partnerov je nezamestnaný, získava nárok na vyššie dávky podpory v nezamestnanosti v prípade, ak registrovaní partneri vychovávajú dieťa v spoločnej pestúnskej starostlivosti. Podobná úprava výšky dávok sa týka aj prídavkov na deti, ktoré dostáva biologický rodič.
 - Zdravotné a nemocenské poistenie. Oba partneri získavajú právo na zvýhodnenie v oblasti zdravotného a nemocenského poistenia.
 - Imigračné právo. Ak jedným z partnerov je cudzí štátny príslušník, uzavretím tohto partnerstva mu vzniká nárok na povolenie dlhodobého pobytu a pracovné povolenie. Právne dôsledky týkajúce sa imigračného a pracovného práva sú rovnaké ako v prípade heterosexuálnych manželských párov.
- Druhý zo zákonov, dopĺňajúci Zákon o životnom partnerstve najmä v oblasti ekonomického práva, by v prípade jeho prijatia v Hornej komore Nemeckého parlamentu (Bundesrat) mal takéto dôsledky:
- Registrácia partnerov vo federálnom registri partnerstiev. (Federálna vláda navrhuje výber rovnakého úradu, ktorý registruje aj heterosexuálne manželstvá.)

- Výpočet dane z príjmu bude zohľadňovať vzájomnú vyživovaciu povinnosť oboch partnerov, ktorí z tohto titulu získajú nárok na daňovú úľavu v hodnote 40.000 DEM ročne.

- Sadzby a podmienky pri daniach z dedičstva, darovania a iných daniach podobného druhu budú rovnaké ako pri manželoch.

- Pracovné právo pre zamestnancov vo verejnom sektore bude poskytovať rovnaké výhody, aké sú doteraz poskytované manželom.

- Podmienky pridelovania sociálnych dávok, štátneho príspevku na bývanie a iných výhod, napr. v prípade vzniku vážnych rodinných udalostí bude zohľadňovaný aj príjem druhého z partnerov.

Oba zákony budú mať veľký vplyv na znižovanie miery diskriminácie geov a lesieb a ovplyvnia konzervatívnu časť nemeckej spoločnosti, a to aj v prípade, ak by druhý zo zákonov neprešiel v hornej komore parlamentu. Vo vývoji nemeckej spoločnosti sa črtá podobná historická paralela ako začiatkom 20. storočia, keď ženy v Nemecku získali volebné právo a nasledovala akceptácia ich práv v občianskom práve počas nasledujúcich 40 rokov a zákaz ich diskriminácie v pracovnom práve. Nový zákon o právach gejských a lesbických partnerov preto predstavuje moderný prístup občianskej spoločnosti. Homosexualita je odteraz úradne potvrdená zo strany štátu ako legálna alternatíva občianskeho spolužitia.

7. Iné právne formy partnerského spolužitia v Európe a vo svete

7.1. Konkubinát (Maďarsko a Portugalsko)

Maďarsko

Ústavný súd Maďarskej republiky vo svojom rozhodnutí z 8. marca 1995 konštatoval, že obmedzenie inštitútu konkubinátu (známy tiež pod označením druh-družka) len na páry osôb opačného pohlavia je v rozpore s príslušným článkom Ústavy MR o rovnosti práv. Paradoxne ten istý súd vydal rozhodnutie, že je plne v súlade s Ústavou, pokiaľ sú manželstvá určené len pre heterosexuálne páry. Na základe rozhodnutia ÚS Maďarský parlament novelizoval 1. 3. 1996 príslušné ustanovenia zákona, čím umožnil párom osôb rovnakého pohlavia využiť väčšinu z práv, ktoré tento inštitút poskytoval dovtedy len nezosobášeným dvojiciam muža a ženy. Konkubinát dáva partnerom výhody v oblasti dedičských práv, sociálneho a dôchodkového poistenia a iných prevažne ekonomických a sociálnych práv s výnimkou práva na adopciu a osvojenie detí.

Hlavnou podmienkou na priznanie statusu druh-družka, druh-druh a družka-družka pre účely zákona je preukázanie ich dlhodobého spolužitia v spoločnej domácnosti vrátane emocionálnej, resp. intímnej stránky spolužitia. V tom sa skrýva hlavná nevýhoda tohto modelu. Tieto vzťahy totiž nie sú konštituované formálne na základe nejakej obrady a štát existenciu týchto partnerstiev nepotvrzuje listinou, ktorá by mala verejný

charakter. Naopak, pri každej žiadosti o niektorú z výhod, ktorú konkubinát poskytuje, musia dokazovať svoje spolužitie a príslušné úrady či súdne inštanície zasväcovať do rôznych jednotlivostí svojho súkromného života. Takýto inštitút prijatý v spoločnosti, ktorá navyše podobne ako vo väčšine postsocialistických krajín prejavuje značnú mieru homofóbie, je ťažko aplikovateľný v praxi, nakoľko pri súčasnej absencii antidiskriminačných noriem vystavuje gejské a lesbické páry diskriminácii, sociálnemu vylúčeniu a iným prejavom homofóbie.

Portugalsko

Portugalský parlament schválil 15. marca 2001 zákon, ktorý párom osôb rovnakého pohlavia priznáva rovnaké práva ako heterosexuálnym párom žijúcim v konkubináte. Gejské a lesbické páry, ktoré spolu žijú sústavne aspoň dva roky, môžu odteraz využívať takmer rovnaké výhody ako manželia vrátane čerpania pracovného voľna za účelom ošetrovania člena rodiny, výhodný režim zdaňovania zohľadňujúci príjem partnera, právo na dedenie v tej istej dedičskej skupine ako manželia, výhody v oblasti dôchodkového zabezpečenia, možnosť spoločného nájmu bytu a spoluúčasti v prípade lízingu. Aby zákon nadobudol účinnosť, musí ho ešte ratifikovať prezident republiky Jorge Sampaio.

7.2. Občiansky zväzok (štát Vermont – USA)

Výsledok súdneho sporu „Baker verzus štát Vermont“ v prospech dvoch gejských a jedného lesbického páru, ktorí žalovali tento severovýchodný štát USA, nakoľko im úrady zamietli možnosť uzavretia manželstva, prinútil zákonodarný zbor tohto štátu riešiť situáciu buď novelizáciou manželstva, alebo vytvorením nového inštitútu pre páry osôb rovnakého pohlavia. Zákon zavedajúci inštitút **Občianskeho zväzku** (Civil Union) začal platiť 1. júla 2000. Jeho platnosť je ohraničená na územie tohto štátu, neplatí teda na federálnej úrovni USA. Definuje novú právnu formu spolužitia partnerských dvojíc osôb rovnakého pohlavia paralelne koexistujúcu popri inštitúte manželstva.

Občiansky zväzok sa uzatvára formou civilného obradu za prítomnosti príslušného zástupcu miestnej samosprávy, ktorý partnerom vydá úradný certifikát. Hoci jeho platnosť je ohraničená len na územie štátu Vermont, zákon nevyžaduje, aby partneri mali trvalý pobyt na území tohto štátu. Pri rozvode občianskeho zväzku asistuje súd rovnako ako v prípade manželstva.

Partneri uzavretím zväzku získavajú tieto práva a povinnosti:

- právo byť posudzovaný ako priamy príbuzný partner
- právo dediť zo zákona ako pozostalý manžel/manželka
- právo rozhodnúť o nakladaní s telesnými pozostatkami partnera po jeho smrti
- prednosť pri výbere poručníka v prípade, ak partner prestane byť spôsobilý právny úkonov

- právo na výkon rozhodnutí v oblasti zdravotnej starostlivosti v prospech partnera
- právo na návštevu partnera v nemocnici a na informácie od lekára o jeho zdravotnom stave
- oslobodenie dane z dedičstva v prípade dedenia zo závetu
- právo spravovať spoločný majetok v režime bezpodielového vlastníctva
- právo odmietnuť svedeckú výpoveď, pokiaľ by ňou mohol poškodiť partnerovi
- právo na čerpanie plateného voľna za účelom ošetrovania a starostlivosti o chorého partnera
- právo na čerpanie materskej dovolenky v prípade pôrodu alebo adopcie dieťaťa
- právo na adopciu dieťaťa, ako aj osvojenie dieťaťa svojho partnera ako nevlastný rodič
- ochrana pred diskrimináciou v oblasti poistenia majetku a sporenia
- prístup k výhodám systému zdravotného poistenia ako u manželov
- nárok na vdovský dôchodok a iné dávky po zosnulom partnerovi
- nárok na odlučné v prípade vojenskej služby jedného z partnerov
- povinná starostlivosť o partnera a vyživovacia povinnosť rovnako ako u manželov
- povinnosť poskytovať výživné druhému expartnerovi v prípade rozvodu.

8. Záver: Perspektívy vývoja situácie v ďalších krajinách

Z ostatných krajín, ktoré ešte neprijali legislatívne normy vedúce k zrovnoprávneniu gejských a lesbických párov s heterosexuálnymi, sa v súčasnosti ako najhorúcejšími kandidátmi na takýto krok javia **Fínsko, Česká republika, Španielsko, Švajčiarsko, Slovinsko a Lotyšsko**. Všetky uvedené krajiny presadzujú model registrovaného partnerstva s menšími rozdielmi. Okrem nich sa na ďalšiu etapu legislatívneho maratónu pripravuje **Portugalsko**, kde parlament schválil novelizáciu konkubinátu, čo predstavuje skôr určité kompromisné, než konečné riešenie. Taktiež ani proces v **Nemecku** ešte zďaleka nie je na konci, nakoľko druhý z dvojice zákonov, zavádzajúci najmä ekonomické práva, ešte čaká na verdikt Spolkovej rady.

Vláda Českej republiky vypracovala Vecný zámer zákona o registrovanom partnerstve, ktorý predstavuje v poradí už tretí pokus o presadenie tohto inštitútu do českého rodinného práva. Prvé dva návrhy podávané formou poslancových návrhov v rokoch 1998 a 1999 neprešli so stratou len niekoľkých hlasov, tie však boli rozhodujúce. Tretí návrh pochádza z dielne Českej vlády a bude prerokovávaný ako vládny návrh do konca roku 2001. Podobný vývoj čaká aj fínsky návrh. Oba sú určené výlučne partnerským dvojiciam osôb rovnakého pohlavia.

V Španielsku už určitá forma registrovaného partnerstva existuje, avšak len na úrovni provincií **Katalánsko** (od roku 1998), **Aragónsko** (1999) a **Navarrsko** (2000). Zákon pripravený skupinami občianskych aktivistov získal podporu médií i lokálnych parlamentov, pričom čoskoro je možné očakávať jeho prerokovanie na federálnej úrovni vo vláde a následne v parlamente.

Švajčiarska vláda v októbri 2000 vypracovala návrh zákona, ktorý by zrovnoprávnil gejské a lesbické páry s heterosexuálnymi v oblasti dedičského práva, daňových úľav, sociálneho a dôchodkového poistenia, imigračného práva a v iných oblastiach. Vláda naopak nesúhlasí s umožnením adopcií a umelého oplodnenia párom osôb rovnakého pohlavia. Očakáva sa, že zákon začne prerokovať parlament konfederácie v priebehu tohto roka.

Jozef Gréč,

Iniciatíva Inakosť – spolužitie bez diskriminácie sexuálnych menšín

Literatúra:

Recognition of gay & lesbian partnerships in Europe (Steffen Jensen & ILGA Europe)

<http://www.steff.suite.dk/partner.htm>

Recognition of Same-sex Partnerships (ILGA)

http://www.ilga.org/Information/legal_survey/Summary%20information/recognition_of_same.htm

Legal Marriage Report (Global Status of Legal Marriage), Partners Task Force for Gay and Lesbian Couples (USA), October 2000

<http://www.buddybuddy.com/mar-repo.html>

Registered Partnership, Domestic Partnership and Marriage, A worldwide summary compiled by IGLHRC, November 1998

<http://www.iglhrc.org>

Recognition of sexual orientation: The Scandinavian Model (Steffen Jensen)

<http://www.steff.suite.dk/Scan.rtf>

Texty dánskeho, švédskeho, nórskeho a islandského zákona o registrovanom partnerstve

<http://www.france.qrd.org/texts/partnership>

ILGA Euroletter, No. 75–87 (bulletin ILGA-Europe o ľudských právach gejskej a lesbickej minority)

<http://www.steff.suite.dk/euroletter>

EQUALITY FOR LESBIANS AND GAY MEN: a relevant issue in the civil and social dialogue, A report of ILGA-Europe, the European Region of the International Lesbian & Gay Association, June 1998

<http://www.steff.suite.dk/report.htm>

Same-sex marriages a Registered partnership (brožúry vydané Ministerstvom spravodlivosti Holandského kráľovstva)

http://www.minjust.nl:8080/a_beleid/FACT/Same-sexmarriages.htm

- Text of Dutch bill and explanatory memorandum on the opening up of marriage for the same-sex partners (text Zákona otvárajúceho možnosť manželstva pre páry osôb rovnakého pohlavia vrátane dôvodovej správy)
<http://ruljis.leidenuniv.nl/user/cwaaldij/www/NHR/transl-marr.html>
- Kees Waaldijk: Latest news about same-sex marriage in the Netherlands
<http://ruljis.leidenuniv.nl/user/cwaaldij/www/NHR/news.htm>
- Hans van Velde: The Long Road to Civil Marriage (GAY KRANT)
<http://www.gaykrant.com/index.html>
- Dutch law reform in progress (adoption & marriage, foreign partners) (N.V.I.H. COC – informačný servis Holandskej národnej asociácie za rovnoprávnosť gejskej a lesbickej minority)
<http://www.coc.nl/index.html?file=marriage>
- Pacte Civile de Solidarité (PaCS) – mode d'emploi (brožúra Ministerstva spravodlivosti Francúzskej republiky k Občianskej zmluve solidarity)
<http://www.justice.gouv.fr/justicef/fichepacs.htm>
- Loi No. 99-944 du 15 novémembre 1999 rélatve au pacte civile de solidarité (Journal Officiel de la République Française), Zákon  . 99-944 z 15. 11. 1999 o Ob ianskej zmluve solidarity (Zbierka zákonov Franc zskej republiky)
<http://www.justice.gouv.fr/justicef/fichepacs.htm>
- Ce que le PaCS va changer dans votre vie (texte intégral) – Magazine T TU 11/1999, Komentár k paragrafovan mu zneniu zákona s praktick mi dôsledkami pre be n ho ob ana
<http://tetu.com/pacs/>
- René Lalement: The French registered partnership law: The Civil Solidarity Pact
<http://www.france.qrd.org/texts/partnership/fr/explanation.html>
- Blandine Grosjean: Le Pacs, objet vendeur bien indentifié (La Libération, 13. 10. 2000)
<http://www.liberation.fr>
- Le contrat d'union civile et sociale (Synt za vypracovaná Franc zskym sen tom)
<http://www.senat.fr/lc/lc28/lc28.html>
- International Journal of Law, Policy and the Family, Volume 13, Issue 3, pp. 315–327: Abstract, Registered partnership in the Netherlands
- Forder, C., Civil Law Aspects of emerging forms of Registered Partnership (The Dutch Ministry of Justice the Council of Europe), 15 March 1999
- Nancy Maxwell, 'Opening Civil Marriage to Same-Gender Couples: A Netherlands-United States Comparison'
Electronic Journal of Comparative Law, <http://law.kub.nl/ejcl/43/abs43-1.html>
- A historic victory: Civil Unions for Same-Sex Couples, LAMBDA – Legal Defense and Educational Fund

PROCES OSLOBODENIA HOMOSEXUÁLOV A BISEXUÁLOV VO ŠVÉDSKU

Christian Scharf

V tomto vystúpení chcem hovoriť o procese oslobodenia homosexuálov a bisexuálov vo Švédsku, o spojení medzi legislatívou a verejnou mienkou a o tom, ako môže legislatíva napomôcť zmeniť postoje spoločnosti.

Prvý krok vo Švédsku sa urobil roku 1944, keď aktivity homosexuálov boli povolené (legalizované) švédskym parlamentom. Bolo to prvý raz, čo bola vypracovaná legislatíva, ktorá garantovala homosexuálom a heterosexuálom rovnaké práva a povinnosti.

O šesť rokov neskôr, roku 1950, bola založená Švédska národná asociácia pre sexuálnu rovnosť (Swedish National Association for Sexual Equilibri-ty, RFSL). Je to organizácia, ktorá zohrávala dôležitú úlohu v boji za práva homosexuálov a bisexuálov v spoločnosti. V uplynulých rokoch bola táto organizácia taká úspešná vo svojich aktivitách za zlepšenie práv, že vyhrala cenu „lobista roka“.

Ďalší krok smerom k otvorenejšej spoločnosti sa urobil roku 1973. Švédska „Ľavicová strana komunistov“ (VPK) predložila návrh zákona do švédskeho parlamentu. Návrh sa týkal registrovaného partnerstva a požadoval, aby heterosexuálne a homosexuálne páry mohli registrovať svoje partnerstvo.

Tento návrh však parlament neschválil. Namiesto toho prijal vyhlásenie, podľa ktorého „homosexuálne vzťahy sú z pohľadu spoločnosti prijateľným spôsobom života“.

Samozrejme, išlo o ďalší dôležitý krok v zmene postojov spoločnosti. Ne- možno právne upravovať názory ľudí. Vhodnou legislatívou upravujúcou rov- naké práva však vláda vysiela dôležité signály.

Je pozoruhodné, že každá právna úprava homosexuality je automaticky kontroverzná. Rozprúdi diskusiu o homosexualite a o právach homose- xuálov. To vedie k zlepšeniu informovanosti občanov.

I keď parlament prijal už spomínané vyhlásenie roku 1973, Švédska ná- rodná rada pre zdravie a sociálne záležitosti považovala homosexualitu i naďalej za poruchu. Táto definícia sa zrušila roku 1979. Bol to signál zo stra- ny štátnych orgánov, že homosexualita je v poriadku. Na druhej strane ne- prijatie žiadnych serióznych krokov znamenalo, že spomínané vyhlásenie nebolo ani dosť presvedčivé, ani dôveryhodné.

Začiatkom 80. rokov bol vytvorený parlamentný výbor na preskúmanie si- tuácie homosexuálov v spoločnosti. Návrh výboru bol predložený roku 1987. Výbor navrhol, aby pre homosexuálne páry žijúce spolu platili rovnaké pra- vidlá ako pre heterosexuálne nezosobášené páry. Tento zákon bol schvále- ný a implementovaný roku 1988.

V tomto období sa danou problematikou zaoberali aj ostatné severské kra- jiny. Roku 1989 bol zákon o registrovanom partnerstve schválený v Dánsku.

Dánsky zákon motivoval Švédsku národnú radu pre zdravie a sociálne záležitosti, aby predložila podobnú právnu úpravu registrovaného partnerstva vo Švédsku roku 1990. Roku 1991 sa zriadil výbor pre partnerstvo s cieľom vyhodnotiť zákon z roku 1988 a preskúmať možnosť ďalšej úpravy registrovaného partnerstva vo Švédsku.

Výbor ukončil svoju prácu roku 1993 a do parlamentu predložil návrh zákona o registrovanom partnerstve.

Zákon je veľmi jednoduchý. Podľa neho registrované partnerstvo je na rovnakej úrovni ako manželstvo v oblastiach, ako sú povinnosť vzájomnej opater, dedičské právo, daňové zákony, ako aj sociálne a iné práva. Zákon však zakotvoval aj niekoľko výnimiek. Partneri v registrovanom partnerstve nesmú adoptovať deti. Ženy v registrovanom partnerstve nesmú byť umelo oplodnené. Registrované partnerstvo neplatí v zahraničí.

Obrad pri registrovaní partnerstva je rovnaký ako pri občianskom sobáši.

V žiadnom prípade nešlo o nekontroverzný návrh. Do parlamentu bolo zaslaných 130 tisíc podpisov – od ľudí, ktorí boli za zákon aj proti nemu.

Aj z politického hľadiska išlo o veľmi osobitú situáciu. Od chvíle, keď začiatkom 90. rokov sociálnodemokratická vláda zriadila už spomínaný výbor, prebehli voľby a došlo k zmene vlády. Novú koalíciu vytvorili pravicové a centristické strany. A vo vláde neexistovala väčšina pre podporu zákona o registrovanom partnerstve.

Stranami proti návrhu boli Moderátna strana (Moderaterna), kresťanskí demokrati (Kristdemokraterna), Centristická strana (Centerpartiet) a strana nazývaná Nová demokracia (Ny demokrati, populistická pravicová strana). Návrh na druhej strane podporovali sociálni demokrati (Socialdemokraterna), Ľavicová strana (Vänsterpartiet) a environmentálna strana (Miljöpartiet). Návrh podporovala aj Liberálna ľudová strana (Folkpartiet liberalerna). Liberálna strana bola v tom čase súčasťou vlády, ktorá ako celok návrh nepodporovala.

Roku 1993 Švédi boli podľa prieskumov verejnej mienky za zákon o registrovanom partnerstve, i keď nie v prevažnej väčšine; 57 % bolo za nový zákon, 37 % bolo proti. Vo vekovej skupine 15 – 29 rokov zákon podporovalo až 73 % občanov.

Odvtedy sme zaznamenali významný posun vo verejnej mienke. Dnes už takmer každý, i keď s niekoľkými výnimkami (kresťanskí demokrati), sa nazdáva, že registrované partnerstvo medzi osobami rovnakého pohlavia nie je nič kontroverzné a nepredstavuje nijaký problém. To však automaticky neznamená, že celá populácia je voči homosexualite tolerantná. Všeobecná mienka je podľa mňa taká, že registrované partnerstvo nikomu neškodí a nič nestojí, prečo by sme sa mali o to starať?

Prijatie návrhu zákona roku 1994 sa neobišlo bez ťažkostí. Strany, ktoré boli proti, sa usilovali robiť všetko, aby tomuto prijatiu zabránili.

Keďže robiť vyhlásenia o homosexuáloch, jasne poznačené predsudkami, nie je vo Švédsku politicky korektné, väčšina diskusie v parlamente bola o technických záležitostiach. Jedným z argumentov napríklad bolo, že ľudia,

ktorí uzavrujú zmluvu o registrovanom partnerstve, v skutočnosti nebudú mať prehľad, čo registrované partnerstvo presne znamená. Niektorí poslanci argumentovali, že prijatie zákona by znamenalo vyslanie zlých signálov a tým riskovanie rozšírenia homosexuality. Podľa iných by bol takýto zákon ohrozením manželstva ako inštitúcie v spoločnosti, resp. „ohrozením kultúry, alebo dokonca celého národa“.

Ďalším argumentom bolo, že tento zákon sa týka príliš malého počtu ľudí, že v skutočnosti nie je potrebný. Podľa štatistik iba 0,7 % ľudí žilo s partnerom rovnakého pohlavia ako v manželstve. Návrh zákona však nevyžadoval spolužitie partnerov.

Oficiálne argumenty za návrh zákona boli rovnakého charakteru ako neoficiálne argumenty proti registrovanému partnerstvu – ideologické. Samozrejme, zdôrazňovalo sa, že homosexuáli by mali mať rovnaké práva právnej ochrany ako heterosexuáli, dôraz sa kládol na to, že ide o symbolické „odobrenie“ spoločnosťou.

Zákon o registrovanom partnerstve, približujúci registrované partnerstvo heterosexuálnemu manželstvu, vyslala dôležité posolstvo verejnosti. Tým posolstvom je, že homosexualita a homosexuálna láska sú spoločnosťou prijímané.

Ako vidieť, proces zrovnoprávňovania homosexuálov vo Švédsku sa nezastavil. Prvým krokom bolo zlegalizovať samotnú homosexualitu. Druhým krokom je vytvorenie právnej úpravy pre homosexuálne páry žijúce spolu, uznávajúcej, že takéto vzťahy existujú a sú prijateľné. Tretím krokom je zákon o registrovanom partnerstve, podľa ktorého je homosexualita o láske, nielen o sexe.

A čo štvrtý krok? – môžete sa pýtať. Nazdávam sa, že štvrtý krok sa týka dvoch vecí.

Po prvé, ide o odstránenie výnimiek v zákone o registrovanom partnerstve, týkajúcich sa zákazu adoptovania detí a umelého oplodnenia. Keď bol zákon prijatý roku 1994, niektorí poslanci vyhlasovali, že to je hranica, po ktorú môžu ísť. Odvtedy sa však názory zmenili a diskusia je dnes o tom, či by homosexuálne páry mali mať možnosť adoptovať deti.

Ide o veľmi kontroverznú otázku, možno o najkontroverznejšiu etickú záležitosť, ktorá Švédov rozdeľuje. 46 % Švédov si nemyslí, že by si homosexuáli mohli adoptovať deti.

Po druhé, vo Švédsku sa dnes organizujú aktivity zamerané na zlepšenie obrazu homosexuality v spoločnosti. Vo Švédsku existuje zákon zakazujúci diskriminujúce vyhlásenia voči rôznym skupinám ľudí. Je napr. zakázané na verejnosti robiť rasistické vyhlásenia o rôznych etnických skupinách. Súčasný zákon sa netýka homosexuálov a práve to by sa malo zmeniť. Nedávno publikovaná správa poukázala na to, že texty písané novinármi sú iba zriedkakedy homofóbne a že novinári v každodennej práci vyjadrujú čoraz viac tolerancie. Na druhej strane však noviny ešte stále uverejňujú homofóbne listy čitateľov toho najhoršieho druhu.

Ešte stále je čo robiť, pokiaľ ide o zmenu všeobecného postoja verejnosti voči homosexualite. V prieskume z roku 1998 sa 36 % homosexuálov vyjadrilo, že boli v pracovnom procese diskriminovaní. 20 % všetkých mužov bolo toho názoru, že sexuálna orientácia kolegov nebola nedôležitá. Jedna tretina si myslela, že homosexuáli a heterosexuáli nie sú vhodní pre akýkoľvek druh pracovného miesta. A 20 % si myslelo, že homosexuáli a bisexuáli by mali mať zakázané pracovať.

Tento výskum poukazuje na iný problém – že homosexualita sa v predstavách niektorých heterosexuálov spája s pedofíliou.

Zákon o registrovanom partnerstve je jedným z krokov na ceste k rovnakým právam a tolerancii homosexuálov a bisexuálov. I keď počet registrovaných partnerstiev za rok vo Švédsku tvorí jednu stotinu z počtu manželstiev, ide o dôležitú symbolickú hodnotu s dôležitým posolstvom: homosexualita je prirodzená a prijateľná. A homosexualita je o láske.

*Christian Scharf, regionálny ombudsman
a tajomník Švédskej sociálnodemokratickej mládeže (SSU)*

Z angličtiny preložila Mgr. Judita Takáčová

VĚCNÝ ZÁMĚR ZÁKONA O REGISTROVANÉM PARTNERSTVÍ V ČESKÉ REPUBLICE

Hana Orgoníková

Česká vláda 26. února 2001 schválila věcný záměr zákona o registrovaném partnerství, který se dotýká velice choulostivé oblasti. Ohlasy na záměr uzákonit možnost sňatků osob stejného pohlaví jsou mnohdy protichůdné. Na tomto místě máte možnost zúčastnit se obecné diskuse o věcném záměru formou reakce na tento článek, nebo se zapojit do podrobnější diskuse k jednotlivým částem záměru. Naší snahou je vyvolání odborné diskuse, oproštěné od emocí. Diskuse je rozdělena do jednotlivých částí dle věcného záměru zákona o registrovaném partnerství.

Obecná část

Partnerské soužití osob téhož pohlaví není v právním řádu České republiky zvláště upraveno. Jako osoby, které (bez ohledu na rozdílnost či shodu pohlaví) spolu pečují o společnou domácnost či jsou na sebe vzájemně odkázány výživou, mohou uplatnit toliko některá práva v oblasti nájmu z bytu, při dědění a v některých sférách sociálního zabezpečení a práva finančního. Obdobně mohou být považovány za osoby blízké, pokud splňují podmínky uvedené v ust. § 116 obč. zákoníku, na který odkazuje i řada veřejnoprávních předpisů.

V důsledku zrušení trestnosti homosexuálního chování a zejména pak v důsledku zásadních změn v politické, sociální, kulturní a ekonomické oblasti lze patrně vyjít z předpokladu, že došlo ke změně v základním přístupu většiny občanů ke společenské menšině odlišně sexuálně orientované. Je čas vytvořit i právní rámec a podmínky pro realizaci stejných podmínek existence této skupiny obyvatel, naplnit tak ústavní zásadu rovnosti práv a svobod všech občanů bez rozdílu jejich „jiného postavení“ a zaručit tak jejich rovnou důstojnost ve smyslu čl. 1 a čl. 3 odst. 1 Listiny základních práv a svobod. To znamená rovněž respektování práva na státem uznanou formu spolužití a založení společenské jednotky, která bude hrát v podstatě podobnou roli, jakou má pro většinu heterosexuálně orientovaných občanů rodina založená manželstvím. Tak společnost zajistí všem možnost uskutečnit v souladu s demokratickými a liberálními hodnotami a principem občanské tolerance vlastní představu realizace vzájemných citových vztahů s příslušnými důsledky v soukromoprávní a veřejnoprávní sféře.

K některým odlišnostem od úpravy práv a povinností plynoucích jinak z manželství dojde ve vztazích rodinněprávních, kde se nepředpokládá možnost osvojení dítěte registrovaným partnerem a nepřipouští společné pěstounství ani společné poručenství osobami, které v registrovaném partnerství žijí. Důvodem je zásadní preference těchto forem náhradní výchovy heterosexuálním párem a pak statusový problém dvou zákonných rodičů stejného

pohlaví. Ojedinele se předpokládají rozdíly i v jiných oblastech, jako v úpravě bydlení, kde se neupravuje společný nájem obdobně jako u manželů z důvodu i ochrany pronajímatelů, dále v úpravě nároku na vdovský (vdovecký) důchod, kdy bude jednou z podmínek nároku podmínka společného žití v domácnosti nejméně po dobu 3 let za trvání téhož registrovaného partnerství, a v některých oblastech správněprávních a mezinárodněprávních, kde nelze zcela ztotožnit oba instituty.

Předkládaný zákon dá homosexuální menšině možnost založit partnerské soužití zákonem uznanou formou s přesně stanoveným rozsahem práv a povinností nejen ve vztazích osobních a majetkových, ale i bytových a dědicích, v oblasti pracovněprávní a sociálního pojištění, ve sféře finančního a zdravotního práva i duševního vlastnictví; změn dozná i trestní a správní právo. Doplnit bude třeba i předpisy mezinárodního práva soukromého, stranou nezůstane ani zřetel na práva třetích osob a veřejnoprávních institucí.

Jinak stabilizace partnerských vztahů osob téhož pohlaví obecně prohloubí nejen jejich lidská práva, ale také motivaci pro založení stabilního životního režimu, který kladně ovlivní jejich sociální vazby, ekonomickou situaci i životní styl. Sníží se i zdravotní rizika sexuální promiskuity, psychické osamělosti a někdy i společenského stigma.

S ohledem na již obecně používaný termín „registrované partnerství“ navrhuje se zavést tento pojem i do našeho právního řádu. Vyhovuje nejen požadavkům na stručnost legislativního termínu, ale bere zřetel i na důvody evidenční. Shodně jako ostatní pojmy statusové bude moci být užíván pojem registrovaný partner (či podle okolností jen „partner“) podobně jako manžel, rodič, osvojitel apod.

Připravovaný zákon bude vycházet z následujících věcných řešení:

A. Vznik registrovaného partnerství

1. Dvě osoby stejného pohlaví, které spolu chtějí žít, pomáhat si, být si věrné a společně pečovat o domácnost, mohou se dohodnout na uzavření registrovaného partnerství.

2. Registrované partnerství nemůže uzavřít osoba nezletilá, osoba, která nemá plnou způsobilost k právním úkonům, osoba ženatá nebo vdaná, osoba žijící v registrovaném partnerství s jinou osobou a ani osoba, která se nachází s druhým partnerem v příbuzenském vztahu potomků a předků, sourozenců či vztahu založeném osvojením.

3. Alespoň jedna z osob, které hodlají uzavřít registrované partnerství, musí být občanem České republiky.

4. Registrované partnerství vzniká prohlášením osob, které je hodlají uzavřít, před starostou, před primátorem nebo pověřeným členem obecního (městského) zastupitelstva matričního úřadu v sídle kraje, kde má alespoň jedna osoba trvalý pobyt.

5. Prohlášení se činí veřejně a slavnostním způsobem za přítomnosti matrikáře v přítomnosti dvou svědků.

6. Skutečnosti podmiňující uzavření registrovaného partnerství jsou osoby, které je hodlají uzavřít, povinny prokázat matrikáři; jsou též povinny předložit stanovené doklady. Osoba, která není občanem České republiky, musí doložit oprávněnost svého pobytu na území státu.

Varianta I:

7. Osoby uzavírající registrované partnerství mohou před matričním úřadem prohlásit, že příjmení jednoho z nich bude nadále jejich příjmením společným, či zda si ponechají svá dosavadní příjmení.

Varianta II:

Toto ustanovení do návrhu zákona nezpracovat.

8. Údaj o uzavření registrovaného partnerství se eviduje v příslušném matričním registru.

9. Registrované partnerství uzavřené v rozporu s body 1 až 4 shora nevznikne.

B. Práva a povinnosti partnerů

1. O uspokojování vzájemných potřeb a pokrytí nákladů společné domácnosti jsou partneři povinni pečovat za stejných podmínek jako manželé. Obdobně bude upravena jejich vzájemná vyživovací povinnost po dobu trvání jejich soužití.

2. Stejně jako je upraveno společné jmění manželů, budou upraveny vzájemné majetkové vztahy partnerů včetně správy tohoto majetku a práv a povinností plynoucích ze závazkových vztahů vůči třetím osobám.

3. Pokud jde o úpravu společného bydlení, bude partner v případech, kdy mu k bytu nesvědčí neodvozené společné právo byt užívat (věcné právo k bytu či domu či společný nájem podle § 700 obč. zák.), tento byt užívat právem odvozeným od práva plynoucího z tohoto státem uznaného svazku. V případě, že jeho partner, jemuž svědčí nájemní právo, zemře či opustí trvale společnou domácnost, bude zařazen do kategorie manželů, dětí, vnuků, rodičů, zetě a snachy, pokud s ním žil v den smrti či opuštění bytu ve společné domácnosti a nemá vlastní byt (první věta § 706 odst. 1 obč. zák.).

4. Partner bude výslovně zařazen mezi osoby blízké do § 116 obč. zák.

C. Zánik registrovaného partnerství

1. Registrované partnerství zaniká smrtí nebo prohlášením jednoho z partnerů za mrtvého.

2. Soud zruší registrované partnerství, pokud s tím souhlasí oba partneři.

3. Proti vůli jednoho z partnerů soud může zrušit registrované partnerství, pokud spolu nežijí déle jak jeden rok, nebo pokud je prokázán nenapravitelný rozvrat společného soužití.

D. Důsledky zániku registrovaného partnerství

1. Zánikem nebo zrušením registrovaného partnerství zaniká i společné jmění partnerů. Vypořádání zaniklého společného jmění bude upraveno obdobně jako při smrti či rozvodu manželů.

2. Obdobně jako úprava alimentární povinnosti po zániku manželství bude tato povinnost upravena i po dobu po zrušení registrovaného partnerství soudem.

3. Při neexistenci společného nájmu partnerů bude odvozené právo bydlení toho, kdo není nájemcem bytu, zanikat právní mocí rozsudku o zrušení tohoto partnerství. Stejně tomu bude v případech, kdy měl jen jeden partner k bytu či domu věcné právo.

4. Pozůstalý partner bude zařazen do první dědické skupiny, dostane se mu obdobného práva jako pozůstalému manželovi v oblasti ochrany osobnosti (§ 15 obč. zák.), v oblasti pojištění (§ 805 a 817 odst. 2 obč. zák.) a také dnes už ve výjimečných případech uplatnění restitučních nároků.

E. Další dopady v oblasti rodinného, občanského a procesního práva

1. Osvojení dítěte registrovanými partnery nebude připuštěno. Nebude připuštěno uzavření manželství osobě žijící v registrovaném partnerství. Poznává se, že vymezení pojmu „zákonný zástupce“ zůstane nedotčeno.

2. Partner bude mít k biologickému či dříve osvojenému dítěti svého partnera, které má tento ve výchově, vztah nevlastního rodiče. Partnerský vztah nebude překážkou pro svěřeni dítěte pocházejícího z předchozího heterosexuálního vztahu do výchovy, ani nebude ohrožovat výkon práva tohoto rodiče na styk s dítětem.

3. Bude vyloučena společná pěstounská péče spolu žijících osob stejně jako společné poručenství nad nezletilým dítětem.

4. Preference manžela při ustanovování opatrovníka osobě nezpůsobilé k právním úkonům bude uplatněna i na osobu, která s ní žije v partnerském vztahu ve smyslu tohoto zákona.

5. Platnost projevu vůle při úkonech, jimiž se zakládají, mění či zanikají další vztahy týkající se registrovaného partnerství, bude upravena přiměřeně rodinněprávní či občanskoprávní úpravě manželských vztahů.

6. Kde z nového postavení vyplývají pro registrované partnery hmotná či procesní práva, budou upravena případně i novelou občanského zákoníku, zákona o rodině a občanského soudního řádu.

F. Dopady v oblasti správního práva

1. V gesci Ministerstva vnitra bude nezbytné doplnit zákon o matrikách č. 301/2000 Sb. a na něj navazující prováděcí vyhlášku. Půjde o úpravu vede-

ní a provádění zápisu v registrech a vydávání listin prokazujících fakt vzniku registrovaného partnerství. Dotčena bude i oblast užívání jména a příjmení (zák. č. 301/2000 Sb.).

2. S tím souvisí potřebné změny a doplnění zákona o občanských průkazech č. 328/1999 Sb. (§ 3 až 6), úprava evidence obyvatelstva v zákoně č. 133/2000 Sb. (§ 3, 6 a 7).

3. Rovněž možnost uzavírání registrovaného partnerství občana České republiky s cizincem se promítne do zákona o pobytu cizinců č. 326/1999 Sb., zejména jeho § 65 odst. 3, který stanoví, že manželem pro účely tohoto zákona se nově rozumí i osoba, která uzavřela partnerské soužití s osobou téhož pohlaví. Změn musí v tomto směru doznat i zákon č. 329/1999 Sb. o cestovních dokladech (§ 13, 14 a 20). K žádosti o udělení trvalého pobytu z důvodu sloučení s partnerem předloží žadatel doklad o tom, že uzavřel registrované partnerství se státním občanem České republiky v České republice.

4. S navrhovanou úpravou bude souviset i úprava zákona č. 325/1999 Sb. o azylu, kde bude třeba doplnit výčet zvláštních důvodů k udělení azylu tak, že se stanoví, že jako na manžela se pro účely sloučení rodiny pohlíží na osobu stejného pohlaví, která s azylantem žije v partnerském vztahu osob stejného pohlaví, s tím, že ani tady nebude samozřejmě na udělení azylu právního nároku; v odůvodněných a zvláštních zřetele hodných případech by se mohlo jednat o faktické soužití, pokud by toto soužití v řízení o udělení azylu bylo věrohodně prokázáno.

5. Zřetel na novou úpravu registrovaného partnerství nutno vzít i v normách upravujících postavení policie a jejich příslušníků (zák. č. 283/1991 Sb., č. 553/1991 Sb. a č. 186/1992 Sb.) i v oblasti utajovaných skutečností (zák. č. 148/1998 Sb. a zák. č. 154/1994 Sb.) o BIS a ochrany veřejného zájmu (zák. č. 239/1992 Sb.).

6. Zavedení institutu registrovaného partnerství se promítne také do zákona č. 40/1993 Sb. o nabývání a pozbývání státního občanství, ve znění pozdějších předpisů.

G. Úpravy mezinárodního práva soukromého

1. Bude třeba stanovit použitelné právo ve věcech s mezinárodním prvkem, a to jak u registrovaného partnerství uzavřeného v České republice, tak i pro případy partnerství uzavřeného mimo území České republiky. Nezbytná bude i úprava pravomoci českých soudů při zrušení těchto svazků a rozhodování o právech a povinnostech z nich plynoucích. Nelze se vyhnout ani úpravě uznání a výkonu cizích rozhodnutí.

2. Pokud jde o registrované partnerství uzavřené v České republice, bude třeba vedle již zmíněných skutečností stanovit,

- a) že podmínky jeho vzniku se řídí českým právem včetně formy vzniku partnerství;

- b) že českým právem se řídí i osobní vztahy partnerů;
- c) že majetkové vztahy partnerů se řídí českým právem, pokud nedošlo k dohodě o volbě jiného právního řádu; v tom případě platí právo rozhodné v době, kdy k takové úpravě došlo;
- d) že českým právem se řídí rovněž zrušení společného soužití, jeho prohlášení za neplatné či nulitní;
- e) že použitelné právo ve věcech výživného se bude řídit Haagskou konvencí o uznání a výkonu rozhodnutí týkajících se vyživovací povinnosti z 2. února 1973.

3. U registrovaného partnerství uzavřeného mimo území České republiky

- a) bude toto uznáno, pokud vzniklo v souladu s právním řádem státu, kde bylo uzavřené; jeho platnost bude předpokládána, pokud dokument o tom bude vydán příslušným orgánem;
- b) právo státu, jehož jsou partneři státními občany, bude aplikováno na jejich osobní a majetkové vztahy; budou-li příslušníky různých států, budou posuzovány tyto vztahy podle českého práva;
- c) stejným principem se bude řídit určení použitelného práva při zrušení partnerství vyslovením jeho neplatnosti a zjištěním, zda tu takové partnerství je či není.

4. Právomoc českých soudů ve věcech zrušení registrovaného partnerství bude dána, je-li alespoň jeden z partnerů českým občanem, má-li alespoň jeden z partnerů v České republice pobyt a rozhodnutí bude uznáno v jejich domovských státech, nebo konečně v případě, má-li v České republice jeden z nich dlouhotrvající pobyt.

5. Právomocná cizí rozhodnutí ve věcech zrušení registrovaného partnerství, je-li alespoň jedna z osob občanem České republiky, se uznávají na základě zvláštního rozhodnutí Nejvyššího soudu obdobně jako ve věcech manželských.

6. Naznačené úpravy budou provedeny novelou zákona č. 97/1963 Sb. o mezinárodním právu soukromém a procesním.

H. Oblast pracovněprávní a sociálního zabezpečení

I zde se připravovaná úprava dotkne oprávnění, popř. povinností, které se nyní váží na osobu manžela, člena rodiny, popř. blízké osoby.

1. V zákoníku práce půjde o možnost partnera pověřit druhého přijetím mzdy jen na základě zmocnění (§ 120 ZP). Obdobně půjde o osobní překážky v práci při ošetřování člena rodiny (§ 127), o ustanovení § 137 ZP, z něhož vyplývá přiměřený dopad části druhé hlavy ZP i na spolupracujícího partnera, o ustanovení § 200 ZP, které upravuje jednorázové odškodnění náležející v případě úmrtí zaměstnance následkem pracovního úrazu nebo nemoci z povolání, které bude rovněž potřebné v souvislosti s novou úpravou vztáhnout i na partnera. Stejně tak tomu bude v ustanovení § 260, které

upravuje peněžité nároky manžela v případě smrti zaměstnance, dále u ustanovení § 269, které zakazuje vznik pracovněprávního vztahu mezi manžely a které v souvislosti s připravovanou úpravou by mělo zakazovat i pracovněprávní vztahy mezi registrovanými partnery. Ustanovení § 274 pak definuje pojem „osamělý“; zde se nepředpokládá, že za osamělého bude považována žena nebo muž, kteří uzavřou registrované partnerství.

2. V prováděcích předpisech k zákoníku práce – především v nařízení vlády č. 108/1994 Sb. – bude třeba v § 20, který upravuje náhradu mzdy při vojenském cvičení a dalších druzích služby v ozbrojených silách, s výjimkou vojenské základní (náhradní) služby, považovat za „osoby, o které zaměstnanec pečuje“ i osoby, které s ním žijí v partnerství. Pokud jde o přílohu k nařízení vlády, která upravuje důležité překážky v práci, při níž se poskytuje pracovní volno, bude potřebné upravit ustanovení bodu 2, které upravuje nárok na pracovní volno v případě narození dítěte (nelze vyloučit, že může dojít k otěhotnění ženy, která žije v registrovaném partnerství s jinou ženou). Podobně v bodě 4 této přílohy, který vymezuje pojem rodinného příslušníka, bude potřebné tento bod upravit tak, aby nároky, které náleží manželovi, náležely i partneru žijícímu s osobou téhož pohlaví (s výjimkou např. volna při svatbě dítěte, protože se předpokládá, že k dítěti partnera bude mít druhý partner obdobný vztah jako nevlastní rodič).

3. Zákon č. 1/1991 Sb. o zaměstnanosti bude potřebné upravit v § 1 odst. 6, § 15 odst. 1 písm. c).

4. Pokud jde o mzdové předpisy, předpokládá se toliko potřeba novelizovat ustanovení § 11 odst. 5 zákona č. 1/1992 Sb. o mzdě, odměně za pracovní pohotovost a o průměrném výdělku a § 17 odst. 4 zák. č. 143/1992 Sb. o platu a odměně za pracovní pohotovost v rozpočtových a v některých dalších organizacích a orgánech, které shodně s citovaným ustanovením § 120 zákoníku práce upravují výplatu platu jiné osobě než zaměstnanci, a to tak, že manželu lze vyplatit mzdu jen na základě písemného zmocnění.

5. V oblasti sociální péče budou osoby, které uzavřely registrované partnerství, posuzovány v zásadě stejně jako manželé; důsledkem bude zejména společné posuzování partnerů pro účely posouzení dávek sociální péče (příjmy, majetek), a to včetně nezaopatřených dětí žijících s nimi v domácnosti. Dále budou mít stejné povinnosti při úhradě nákladů sociální péče, ale též výhody při plnění podmínek na některé dávky.

Novelizace bude v této souvislosti nezbytná:

Půjde též o vyhlášku č. 82/1993 Sb. o úhradách za pobyt v zařízeních sociální péče, konkrétně o § 2 odst. 2 této vyhlášky.

- v zákoně č. 100/1988 Sb. o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů, kde dojde k úpravě § 92 odst. 3 (úhrada nákladů sociální péče); novelizace zákona č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, rozšířením okruhu blízkých osob (§ 24) bude mít důsledky též pro nárok na příspěvek při péči o blízkou nebo jinou osobu (§ 80 a násl. zákona č. 100/1988 Sb.),

- v zákoně č. 463/1991 Sb. o životním minimu, ve znění pozdějších předpisů, kde dojde v § 4 k rozšíření okruhu osob společně posuzovaných o registrované partnery, a to i v případech společného posuzování s nezaopatřenými dětmi žijícími v téže domácnosti,
- v zákoně č. 482/1991 Sb. o sociální potřebnosti, ve znění pozdějších předpisů, kde dojde k úpravě § 8 odst. 2,
- při vyžadování úhrady nákladů sociální péče se bude postupovat u partnerů shodně jako u manželů,
- ve vyhlášce č. 182/1991 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení a zákon o působnosti orgánů v ČR v sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů, kde budou upraveny některé dávky sociální péče tak, aby postavení partnerů bylo v zásadě shodné jako u manželů; týká se např. příspěvku na rekreaci a lázeňskou péči, tj. fakultativní dávky poskytované nepracujícím důchodcům při nižším než stanoveném příjmu – příjmy manželů se přitom posuzují společně; další změny v možnosti poskytnutí dávky sociální péče podle uvedené vyhlášky budou vyvolány doplněním registrovaných partnerů mezi osoby blízké (§ 24 zákona č. 155/1995 Sb.) nebo doplněním partnerů do příslušných ustanovení vedle manželů (např. u příspěvku na provoz motorového vozidla podle § 35 vyhlášky).

6. Na úseku dávek státní sociální podpory budou partneri obdobně jako v sociální péči postaveni v zásadě na roveň manželům, což přinese v některých případech výhody, v jiných nevýhody. Princip bude spočívat především ve společném posuzování těchto osob pro posouzení nároku a výše dávek poskytovaných v závislosti na příjmu v situaci, kdy bude partner (event. každý zvlášť) mít v péči nezaopatřené dítě; pro úplnost se poznamenává, že společně se podle platné právní úpravy posuzují i druh a družka. Úprava se dotkne též dalších dávek.

Novelizována budou tato ustanovení:

- § 7 odst. 2 zákona, kde budou partneri doplněni mezi společně posuzované osoby,
- § 7 odst. 8 zákona, kam bude doplněno, že ani partner nemůže být pro účely státní sociální podpory považován za osobu osamělou,
- § 33 odst. 1 písm. b) zákona, který upravuje nárok na zaopatřovací příspěvek, m. j. též manželky (manžela) vojáka základní, náhradní nebo civilní služby; partner by měl mít rovněž nárok na tuto dávku, když bude pečovat o dítě do čtyř let (resp. sedmi let u dítěte dlouhodobě těžce zdravotně postiženého) anebo když bude plně invalidní nebo nebude moci být z jiného vážného důvodu výdělečně činný.

7. V oblasti důchodového pojištění – za podmínky, kde bude vyživovací povinnost partnerů konstruována stejně jako u manželů, lze upravit nárok na vdovský a vdovecký důchod; vzhledem k tomu, že podmínky pro zrušení registrovaného partnerství budou mírnější než u manželství, bude pro vznik nároku na důchod po zemřelém partnerovi stanovena minimální doba společného žití v domácnosti za trvání téhož registrovaného partnerství ke dni úmrtí partnera (3 roky).

Pro v podstatě stejné posuzování partnerů jako manželů ve věcech důchodového pojištění bude nezbytné novelizovat:

- § 24 zákona č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, a to rozšířením okruhu osob blízkých o partnery,
- § 49 až 51 zákona č. 155/1995 Sb., kde jsou upraveny podmínky nároku a výše vdovského a vdoveckého důchodu,
- § 118a odst. 2 zákona č. 582/1991 Sb. o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů – odpovědnost příjemce vdovského (vdoveckého) důchodu za výplatu důchodu, přestože nárok na ně zanikl v důsledku uzavření nového manželství – doplnění o partnerství.

8. V nemocenském pojištění bude třeba rozšířit okruh rodinných příslušníků o partnery a nepovažovat osobu žijící v partnerském vztahu za osamělou pro nárok na dávku nemocenského pojištění a její výši.

Bude nutné provést tyto změny právních předpisů:

- § 41 zákona č. 54/1956 Sb. o nemocenském pojištění zaměstnanců, ve znění pozdějších předpisů, kde je upraven okruh rodinných příslušníků a též okruh bývalých rodinných příslušníků (obdobnou úpravu v zákoně č. 32/1957 Sb. o nemocenské péči v ozbrojených složkách),
- § 45 zákona č. 54/1956 Sb., kde je upraven přechod nároku na dávku při úmrtí manžela – obdobně partnera,
- § 10 odst. 2 zákona č. 88/1968 Sb. o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění, ve znění pozdějších předpisů, kde bude nutné vyloučit poskytování peněžité pomoci v mateřství po delší dobu u osoby žijící v partnerském svazku (stejně jako u manželů),
- § 11 zákona č. 88/1968 Sb. – doplnit poskytování peněžité pomoci v mateřství partnerce, když ta, která je rodičem, nemůže o dítě ze zdravotních důvodů pečovat,
- § 12a zákona č. 88/1968 Sb. – úprava poskytování peněžité pomoci při úmrtí partnera, který byl rodičem dítěte,
- zákona č. 32/1957 Sb. o nemocenské péči v ozbrojených silách, ve znění pozdějších předpisů.

I. Oblast práva finančního

Změny se budou týkat též značného počtu zákonů, jejichž příprava patří do působnosti Ministerstva financí a kde bude třeba vztáhnout režim platný pro manžele na partnery žijících s osobou téhož pohlaví. Půjde o:

1. Zákon č. 586/1992 Sb. o daních z příjmů, konkrétně úpravu nezdanitelných částí základů na vyživovanou osobu, odpočtů z úroků z úvěrů na bytové potřeby, výpočtu základu daně včetně daně spolupracujících osob a zdanění příjmů spolupracujících osob a ze společného jmění registrovaných partnerů.

2. Zákon č. 357/1992 Sb. o dani dědické, dani darovací a dani z převodu nemovitostí, pokud jde o zařazení do dědických skupin a o regulaci osvobození od daně.

3. Zákon č. 337/1952 Sb. o správě daní a poplatků, kde půjde o vymezení tzv. blízké osoby v souvislosti s možností odepřít výpověď v daňovém řízení.

4. Zákon č. 565/1990 Sb. o místních poplatcích při vymezení osob, které platí místní poplatek za vjezd do vybraných míst.

5. Zákon č. 13/1999 Sb. celní zákon, kde třeba upravit možnost odmítnutí podat vysvětlení celním orgánům.

6. Zákon č. 168/1999 Sb. o pojištění, odpovědnosti za škodu způsobenou provozem vozidla a o změně některých souvisejících zákonů, kde půjde o úpravu škod, které pojistitel nehradí.

7. Zákon č. 96/1993 Sb. o stavebním spoření a státní podpoře stavebního spoření, kde bude třeba upravit přechod práv a povinností ze stavebního spoření v případě smrti účastníka.

8. Přípravovaný zákon o pojistné smlouvě včetně již shora zmíněné úpravy této materie v občanském zákoníku.

9. Obdobných doplnění dozná i úprava soudních poplatků.

J. Předpisy zdravotní

Zákon o registrovaném partnerství osob téhož pohlaví bude rovněž důvodem pro věcnou změnu důsledků:

1. zákona č. 20/1966 Sb. o péči o zdraví lidu, pokud jde o ustanovení § 23 a 24 týkající se poučení a souhlasu nemocného s poskytnutím zdravotní péče a případně ústavní péče, rozhodne-li o ní lékař, a s tím související úprava práv a povinností členů jeho rodiny.

2. Doplnit pak bude třeba zákon č. 48/1997 Sb. o veřejném zdravotním pojištění, kde v § 17 odst. 7 písm. a) bude zdravotní pojišťovna povinna v uvedených případech uhradit vždy i bez smlouvy péči poskytnutou nejen manželovi, ale i registrovanému partnerovi.

3. Na druhé straně bude třeba trvat na zákazu umělého oplodnění na žádost dvou partnerů stejného pohlaví a ponechat tak beze změny směrnici MZdr č.j. OP – 066.8 z 18. 11. 1982 uveřejněnou ve Věstníku MZdr č. 11 – 12/1982, která umělé oplodnění připouští jen na žádost obou manželů.

K. Autorské právo

dozná změny v důsledku zařazení registrovaného partnera do první dědické skupiny a z toho vyplývajícího přechodu majetkových práv autorských v případě smrti jejich nositele (§ 26 zák. č. 21/2000 Sb.). S ohledem na rozšíření pojmu osoby blízké v § 116 obč. zák., který partnera postaví na úroveň manžela, vznikne mu též právo na ochranu osobnostních autorských práv podle

§ 11 citovaného zákona v případě užití díla zemřelého autora ve formě zpracování či jiného užití snižujícího jeho hodnotu.

L. Trestní a přestupkové právo

1. Trestní zákon bude třeba doplnit v § 210 upravujícím trestnost bigamie a v § 89 odst. 8, který vymezuje okruh osob blízkých se zřetelem na § 168 odst. 2 upravující neoznámení trestného činu.

2. V trestním řádu pak nutno novelizovat § 100 upravující právo odmítnout výpověď.

3. Odpovídající úpravy bude nezbytné provést i v zákoně č. 200/1990 Sb. o přestupcích.

M. Závěrečná ustanovení

1. Změny provedené ve správněprávní oblasti budou promítnuty i do úpravy správního řízení.

2. Orientačně se zmiňují též další prováděcí předpisy, které bude nezbytné doplnit, např. vyhl. č. 310/1995 Sb. o fondu kulturních a sociálních potřeb, vyhl. č. 135 a 136/1998 Sb., prováděcí celní zákon a další prováděcí předpisy.

Připravovaný zákon o registrovaném partnerství osob stejného pohlaví bude v souladu s mezinárodními smlouvami, jimiž je Česká republika vázána, i s jejím ústavním pořádkem.

Právní akty Evropských společenství právní režim homosexuálních jedinců a jejich případného soužití konkrétně věcně neupravují. Chystaný zákon odpovídá smyslu a záměru Rezoluce Evropského Parlamentu č. A3-0028/98, která členské státy Unie vyzývá, aby zaručily občanům této sexuální orientace plnou rovnoprávnost s heterosexuální většinou společnosti.

Součástí zákona o registrovaném partnerství osob téhož pohlaví budou změny všech shora uvedených souvisejících zákonů.

V rámci připomínkového řízení byla dotázána všechna v úvahu přicházející ministerstva, zda zákon si v oblasti jejich působnosti vyžádá dopady na státní rozpočet, případně zvýšení počtu zaměstnanců. Všechny odpovědi byly negativní.

Počet v budoucnu uzavíraných registrovaných partnerství nelze v ČR ani přibližně předvídat. Ve státech, které tento institut již zavedly a jsou co do počtu obyvatel srovnatelné (Norsko, Dánsko, Holandsko), šlo krátce po účinnosti příslušných zákonů o tisíc až dva tisíce a pak ročně řádově o stovky uzavíraných partnerství. S ohledem na společenskou situaci u nás budou tato čísla pravděpodobně nižší.

*Hana Orgoníková,
poslankyně Poslaneckej snemovne Parlamentu Českej republiky*

HOMOSEXUALITA V PRÁVNOM PORIADKU NA SLOVENSKU

JUDr. Katarína Zavacká, CSc.

V čase vzniku československého štátu v roku 1918 existovala právna úprava vo vzťahu k homosexualite jedine v trestnom práve. Uhorský trestný zákonník, prijatý ako zák. čl. V/1878 a platný na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, stanovoval za trestný iba homosexuálny vzťah medzi mužmi. Obsahovala ho hlavna XIV – zločiny a prečiny proti mravnosti, v časti 2. smilstvo proti prírode, v §§ 241–242. Homosexuálny vzťah bol daný na roveň sodomie a bol kvalifikovaný ako prečin s trestnou sadzbou do jedného roka (Dr. Jozef Singer, Príručná sbierka justičných zákonov platných na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, Concordia, Bratislava 1933, s. 816). V tom istom trestnom zákonníku, publikovanom roku 1948 (doc. Dr. Miloslav Takáč – Dr. Peter Záturecký, Československé trestné hmotné právo platné na Slovensku, Právnická jednota, Bratislava 1948, s. 54) sa však už pri § 241 uvádzalo, že smilstvo medzi ženami je trestné iba v prípadoch § 243 a 244, ktoré sa týkali krvismilstva.

Tvrdsie bola homosexualita kvalifikovaná v rakúskom trestnom zákonníku č. 117/1852 r. z., platnom v českých krajinách, a to v § 129 (Dr. Jaroslav Kalab – Vilém Herrnritt, Trestní zákony československé, platné v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Československý Kompas, Praha 1923, s. 99–100) – zločiny smilstva proti prírode, kde sa v ods. 1, písm. b) uvádzalo, že smilstvo proti prírode je s osobami toho istého pohlavia. Trest bol podľa zákonníka tvrdší a dlhší, a to ťažký žalár od jedného do piatich rokov. Širšia kvalifikácia tohto trestného činu bola obsiahnutá v zbierke Rozhodnutia najvyšších súdnych stolíc republiky československej a v úradnej zbierke Rozhodnutia vo veciach trestných (Vestník Ministerstva spravodlivosti). Podľa rozhodnutia publikovaného roku 1921 bol zločinom smilstva proti prírode každý čin, ktorý smeroval k pohlavnému ukojeniu na tele alebo ho dokonal. V zbierke rozhodnutí najvyšších súdnych stolíc sa uvádzalo, že „zločinom § 129 b) tr. z. jest každý čin, kterým hledáno neb nalezeno bylo pohlavní ukojení na těle stejného pohlaví; neníť pojem ‘smilstva’ omezen na soulož nebo podobné úkony, nýbrž pojímá v sobě každé chlípným chťičům sloužící zneužití těla, třeba oděného. Spolučinnosti zneužitě osoby netřeba, stačí pouhé dopuštění smilných činů na vlastním těle, ovšem vyžadovati jest však u spolupachatele pohlavně sotva vyvinutého, aby smilstvo proti přirozenosti poznal“.

Trestný zákonník č. 165/1950 Zb., platný už pre celú Československú republiku, obsahoval v diele – trestné činy proti dôstojnosti človeka, v časti pohlavné zneužitie, § 241 – pohlavný styk s osobou toho istého pohlavia. Na tento trestný čin sa vzťahovala trestná sadzba trestu odňatia slobody až do výšky jedného roka. V komentári k trestnému zákonu č. 86/1950 Zb. sa na s. 607 uvádzalo, že pohlavným stykom je tu akékoľvek ukájanie pohlavného pudu na tele osoby toho istého pohlavia a nie je pri tom rozdiel, či sa pohlavne ukájajú obidve osoby, alebo len jedna (Trestný zákon, Komentár k zákonu

z 12. júla 1950 č. 86 Zb. v znení zákona č. 63/1956 Zb., s. 607, Osveta, Bratislava 1959). V učebnici trestného práva z roku 1959 (Československé trestní právo, svazek II., zvláštní část, Orbis, Praha 1959) sa pri § 241 uvádzala tá istá kvalifikácia trestného činu, aká bola v Československu uznaná v rokoch 1921 až 1923. To znamenalo, že za pohlavný styk boli považované akékoľvek dotyky na tele smerujúce k ukojeniu pohlavného pudu a nemusel to byť styk priamo pohlavného orgánu. Za pohlavný styk bola považovaná i vzájomná onánia. Vzhľadom na to, že homosexualita bola kvalifikovaná rovnako ako „za kapitalizmu“, neobsahovala učebnica jej hodnotenie v buržoáznom práve a nedovoľovala sa ani Marxa a Engelsa, ako to uvádzala pri ostatných paragrafoch, týkajúcich sa tiež trestných činov proti dôstojnosti človeka.

Zásadný pozitívny posun k vnímaniu homosexuálnych vzťahov zaznamenal trestný zákon č. 140/1961 Zb., ktorý sa v druhom oddiele – trestné činy proti ľudskej dôstojnosti, v časti pohlavné zneužívanie, v § 244 – pohlavný styk s osobou toho istého pohlavia, už obmedzil iba na postih pohlavného styku s osobou mladšou než 18 rokov, na zneužívanie závislosti, za úplatu a pre verejné pohoršenie, pričom pri §§ 242 a 243 – pohlavné zneužívanie – bolo uvedené, že predmetom útoku pri oboch paragrafoch mohli byť i osoby mužského pohlavia (Jan Tolar, Trestní zákon a předpisy související, Panorama, Praha 1985, s. 326–327). V komentári k trestnému zákonu (Dr. Karel Matys, Trestný zákon. Komentár 2, Obzor, Bratislava 1978) sa na s. 968 uvádzalo, že „proti doterajšej úprave trestného postihu s osobou toho istého pohlavia boli vznesené najmä z lekárskeho kruhu mnohé námietky, ktorým nemožno uprieť opodstatnenosť. ... Nový Trestný zákon obmedzil trestnosť pohlavných stykov medzi osobami toho istého pohlavia najmä preto, že spravidla ide o ľudí s pohlavnou úchyľkou, ktorej sa výkonom trestu nezbavia“.

Jedným z prvých zákonov po novembri 1989 bola aj novela trestného zákona z 2. 5. 1990, č. 175/1990 Zb., v ktorej bol § 244 vypustený i vrátane nadpisu, pretože pre kvalifikovanie pohlavného zneužitia boli dostačujúce §§ 242 a 243. To znamenalo i zníženie vekovej hranice stanovenej pre kvalifikáciu pohlavného zneužitia podľa § 242 z 18 na 15 rokov veku. Pri § 243 – zneužitie závislosti – ostala stanovená veková hranica zneužitej osoby, keď bola mladšia ako osemnásť rokov.

Vývin zakotvenia homosexuality v trestnom práve od roku 1852 poukazuje na veľmi pomalé znižovanie stupňa kriminalizácie homosexuality. Pre radikálne dekriminalizovanie homosexuality v trestnom zákone z roku 1961 zohrala zásadnú pozitívnu úlohu lekárska veda, vďaka ktorej homosexualita už nebola chápaná ani ako „zločin proti prírode“, ani ako „pohlavné zneužitie“. Zákonitou vývinovou zmenou v prístupe ku kvalifikácii homosexuality v živote ľudstva môže teraz byť na Slovensku už len zakotvenie homosexuality v občianskom práve v súlade s princípmi rovnosti občanov.

*JUDr. Katarína Zavacká, CSc.,
Ústav štátu a práva SAV*